

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
Кафедра аграрного, земельного та екологічного права

Серія «Навчально-методичні посібники
кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету “Одеська юридична академія”»
Заснована у 2017 році

**«ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ»,
«ЗАХИСТ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ»,
«ЗАХИСТ ПРАВ НА ПРИРОДНІ
РЕСУРСИ»:**

**Програма та плани семінарських
(практичних) занять з курсів**

**Для студентів усіх факультетів та форм навчання
За спеціальністю 081 «Право»**

Навчально-методичний посібник

Видавництво
«Юридика»
2023

Розробники та укладачі:

К.ю.н., доц. Канівець Л.А. (ORCID ID: 0000-0002-8866-4527),
К.ю.н., доц. Годованюк А.І. (ORCID ID: 0000-0002-2577-1683),
К.ю.н., доц. Заверюха М.М. (ORCID ID: 0000-0002-3111-1921),
Д.ю.н., проф. Григор'єва Х.А. (ORCID ID: 0000-0001-7659-2178),
К.ю.н., доц. Караханян К.М. (ORCID ID: 0000-0003-4927-4558),
К.ю.н., доц. Платонова Є.О. (ORCID ID: 0000-0002-5688-7857),
Д.ю.н., проф. Харитонов Т.Є. (ORCID ID: 0000-0002-7998-5089)

Рецензенти:

Духневич А.В. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Волинського Національного університету імені Лесі Українки;

Кірін Р.С. – доктор юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу економіко-правових проблем містознавства Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук»;

Степська О.В. – кандидат юридичних наук, доцент, начальник відділу «Центр надання адміністративних послуг» Таїровської селищної ради

Відповідальні за випуск:

Харитонов Т.Є. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права НУ «ОЮА»;

Канівець Л.А. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права НУ «ОЮА»;

Годованюк А.І. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права НУ «ОЮА»;

Заверюха М.М. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права НУ «ОЮА»

*Схвалено рішенням кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 6 від 10 лютого 2023 року)*

*Рекомендовано до друку рішенням навчально-методичної ради університету
(протокол № 3 від 16 лютого 2023 року)*

3-38 **Захист екологічних, земельних прав та прав на природні ресурси:** програма та плани семінарських (практичних) занять для студентів усіх факультетів та форм навчання за спеціальністю 081 «Право»: навчально-методичний посібник / К.ю.н., доц. Л.А. Канівець, К.ю.н., доц. А.І. Годованюк, К.ю.н. М.М. Заверюха та ін.; Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. – 208 с. – (Серія «Навчально-методичні посібники кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія»»).

ISBN 978-617-8263-49-2

Програма та плани семінарських (практичних) занять з курсів «ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ», «ЗАХИСТ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ», «ЗАХИСТ ПРАВ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ» для студентів усіх факультетів та форм навчання за спеціальністю 081 «Право».

УДК 349.4/.6(072)

ISBN 978-617-8263-49-2

© Національний університет
«Одеська юридична академія», 2023

ЗМІСТ

ВСТУП ДО НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН	7
БЛОК 1. НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА «ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ»	10
1. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ»	10
2. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ»	11
3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ (ПРАКТИЧНИХ) ЗАНЯТЬ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ»	18
4. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ (ПРАКТИЧНИХ) ЗАНЯТЬ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ»	21
Заняття 1. Екологічні права людини і громадянина: поняття, історія становлення та розвитку	21
Заняття 2. Класифікація екологічних прав	24
Заняття 3. Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля	27
Заняття 4. Право доступу до екологічної інформації	31
Заняття 5. Право на відшкодування шкоди у системі екологічних прав	34
Заняття 6. Здійснення та реалізація громадянами екологічних прав	37
Заняття 7. Правовідносини у сфері реалізації та захисту екологічних прав	42
Заняття 8. Правовий механізм захисту екологічних прав громадян	46
Заняття 9. Основні правові форми захисту екологічних прав	49
Заняття 10. Судова форма захисту екологічних прав	54
Заняття 11. Юридичні способи захисту екологічних прав	59
Заняття 12. Юридична відповідальність за порушення екологічних прав	62

Заняття 13. Міжнародно-правова система захисту екологічних прав.	68
5. ПИТАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ», ЩО ВІНОСЯТЬСЯ НА ІСПИТ (ЗАЛІК).	72
БЛОК 2. НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА «ЗАХИСТ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ»	76
1. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ»	76
2. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ»	77
3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ (ПРАКТИЧНИХ) ЗАНЯТЬ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ»	83
4. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ (ПРАКТИЧНИХ) ЗАНЯТЬ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ»	85
Заняття 1. Земельне право як основа захисту прав на землю.	85
Заняття 2. Форми захисту земельних прав.	87
Заняття 3. Способи захисту земельних прав.	91
Заняття 4. Захист права власності на землю.	96
Заняття 5. Захист права землекористування та його основних видів.	101
Заняття 6. Гарантії захисту прав на землю.	105
Заняття 7. Особливості правового механізму забезпечення захисту земельних прав громадян.	111
Заняття 8. Визнання прав як спосіб захисту прав на земельну ділянку.	115
Заняття 9. Відновлення стану земельної ділянки як спосіб захисту прав на земельну ділянку.	119
Заняття 10. Визнання угоди недійсною як спосіб захисту прав на земельну ділянку.	124
Заняття 11. Визнання недійсними рішень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування як спосіб захисту прав на земельну ділянку.	127

Заняття 12. Відшкодування заподіяних збитків як спосіб захисту прав на земельну ділянку.	130
Заняття 13. Вирішення судами земельних спорів як гарантія захисту земельних прав.	133
Заняття 14. Юридична відповідальність за порушення земельного законодавства.	137
5. ПИТАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ», ЩО ВІНОСЯТЬСЯ НА ІСПИТ (ЗАЛІК).	143
БЛОК 3. НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА «ЗАХИСТ ПРАВ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ»	147
1. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ПРАВ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ»	147
2. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ПРАВ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ»	148
3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ (ПРАКТИЧНИХ) ЗАНЯТЬ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ПРАВ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ»	156
4. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ (ПРАКТИЧНИХ) ЗАНЯТЬ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ПРАВ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ»	158
Заняття 1. Поняття та класифікація прав фізичних і юридичних осіб в галузі охорони навколишнього природного середовища.	158
Заняття 2. Правове регулювання відносин власності на природні об'єкти та їх ресурси.	161
Заняття 3. Правове забезпечення права природокористування та його основні види.	164
Заняття 4. Поняття, способи захисту й охорони прав на природні об'єкти та їх ресурси.	167
Заняття 5. Правове регулювання захисту прав на землю та земельні ресурси.	171
Заняття 6. Правове забезпечення захисту прав на ліс та лісові ресурси.	176
Заняття 7. Правові засади захисту прав на води і водні ресурси.	181

Заняття 8. Правове регулювання захисту прав на об'єкти та ресурси рослинного світу.	187
Заняття 9. Правове регулювання захисту прав на об'єкти та ресурси тваринного світу.	191
Заняття 10. Правові засади захисту територій та об'єктів природно-заповідного фонду.	196
5. ПИТАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	
«ЗАХИСТ ПРАВ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ»,	
ЩО ВІНОСЯТЬСЯ НА ІСПИТ (ЗАЛІК).	202

ВСТУП ДО НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

Матеріальну основу існування кожної людини і формування безпечного для її життя середовища становлять природні об'єкти та їх ресурси. Якість життя, стан здоров'я, можливість сталого розвитку і добробуту людини залежать від якості довкілля. Процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність питань захисту довкілля та їх значення для забезпечення сталого розвитку держави. Посилення глобальних екологічних загроз, поява нових екологічних ризиків і небезпек, обумовлених, зокрема, антропогенною зміною клімату як однієї із основних проблем світового розвитку, інтенсивним розвитком техніки, новітніми досягненнями науково-технічних засобів актуалізують зусилля світової спільноти щодо вирішення екологічних проблем.

Одним із основних завдань сьогодення є розробка ефективної системи: раціонального використання природних ресурсів та посилення відповідальності за порушення законодавства у цій сфері; захисту навколишнього природного середовища, а відтак і захисту людини як його частини. Найвищим пріоритетом держави Конституція України визначає права і свободи людини. У ст. 50 Основного Закону держави закріплено, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Положення ст. 13 Конституції України гарантують громадянам право користуватися природними об'єктами власності Українського народу відповідно до закону.

В умовах нових викликів, що постали перед українським суспільством, поряд із першочерговими завданнями щодо подолання економічної і екологічної кризи, гарантування і забезпечення прав людини і громадянина, в тому числі, і прав у галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів, залишається головним обов'язком держави, що визначає зміст і спрямованість її діяльності. Результатом чого має стати створення ефективного механізму реалізації та захисту зазначених прав.

Систему прав у галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів започатковано міжнародно-правовими вимогами, що прискорило формування вітчизняного законодавства, інтенсивний період розвитку якого відбувався після проголошення Україною незалежності. Нормативно-правову базу захисту прав у галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів становить діюча система екологічного, природноресурсового, земельного законодавства, основне завдання якої полягає у забезпеченні правового регулювання відносин у галузі захисту екологічних прав, прав на природні ресурси, земельних прав.

Впровадження у навчальний процес навчальних дисциплін: «Захист екологічних прав», «Захист прав на природні ресурси», «Захист земельних прав» є інноваційним і об'єктивно затребуваним. Сприятиме реалізації потреби у формуванні професійних навичок щодо вирішення проблем правового регулювання захисту екологічних, земельних прав, прав на природні ресурси для сучасних поколінь випускників вузу шляхом поглибленого вивчення положень екологічного, природноресурсового, земельного законодавства, практики його застосування у природоохоронній, правоохоронній сферах, у науковій та іншій діяльності.

Викладання навчальної дисципліни «Захист екологічних прав» забезпечить поглиблену теоретичну підготовку положень чинного законодавства про правові засади захисту екологічних прав, а також існуючі теоретичні підходи щодо поняття та змісту екологічних прав, їх видової характеристики, місця у системі прав людини і громадянина, сфери правового регулювання відносин, що виникають між суб'єктами, з приводу захисту екологічних прав.

Викладання навчальної дисципліни «Захист прав на природні ресурси» забезпечить поглиблену теоретичну підготовку положень чинного законодавства про правові засади захисту прав на природні ресурси, а також існуючі теоретичні підходи щодо поняття та класифікації прав фізичних і юридичних осіб у галузі охорони довкілля, сутності та змісту відносин з використання природних ресурсів на умовах власності

та природокористування, сфери правового регулювання відносин, що виникають між суб'єктами, з приводу захисту прав на природні ресурси.

Викладання навчальної дисципліни «Захист земельних прав» забезпечить поглиблену теоретичну підготовку положень чинного законодавства про правові засади захисту земельних прав, а також існуючі теоретичні підходи щодо поняття та сутності прав на землю, їх видової характеристики, основних видів земельних правовідносин у сфері захисту прав.

Об'єднання цих трьох важливих напрямків в одному навчально-методичному посібнику зроблено спеціально, щоб привернути увагу студентів до значущості та необхідності вивчення кожної із цих дисциплін та наочно відобразити їх тісний взаємозв'язок між собою.

Динаміка розвитку екологічного, природноресурсового, земельного законодавства та постійно зростаючі вимоги до охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів обумовлюють теоретичну та практичну значимість викладання студентам навчальних дисциплін з захисту прав у галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів. Вивчення «Захисту екологічних прав», «Захисту прав на природні ресурси», «Захисту земельних прав» як навчальних дисциплін у вищих юридичних навчальних закладах є не лише невід'ємною складовою традиційного навчального процесу, але й виступає важливим чинником формування цілісного екологічного світогляду фахівців з вищою юридичною освітою.

БЛОК 1. НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА «ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ»

1. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ»

№ теми	Найменування теми
1	Екологічні права людини і громадянина: поняття, історія становлення та розвитку
2	Класифікація екологічних прав
3	Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля
4	Право доступу до екологічної інформації
5	Право на відшкодування шкоди у системі екологічних прав
6	Здійснення та реалізація громадянами екологічних прав
7	Правовідносини у сфері реалізації і захисту екологічних прав
8	Правовий механізм захисту екологічних прав громадян
9	Основні правові форми захисту екологічних прав
10	Судова форма захисту екологічних прав
11	Юридичні способи захисту екологічних прав
12	Юридична відповідальність за порушення екологічних прав
13	Міжнародно-правова система захисту екологічних прав

2. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ»

Мета викладання навчальної дисципліни полягає у наданні теоретичних і практичних знань здобувачам вищої освіти із захисту екологічних прав, екологічного законодавства, систематизації отриманих знань для подальшого використання у практичній діяльності, ознайомленні з науковими працями провідних вчених з теоретичних проблем сутності, форм і способів захисту екологічних прав, системному пізнанні змісту основних положень чинного законодавства щодо правового регулювання відносин у сфері захисту екологічних прав та проведенні аналізу опублікованої судової практики, а також отриманні практичних навичок застосування правових норм при вирішенні конкретних навчальних завдань.

Досягнення зазначеної мети потребує вирішення наступних **завдань**:

- вивчити законодавчі та підзаконні акти щодо правового забезпечення реалізації та захисту екологічних прав;
- розглянути поняття і зміст екологічних прав, їх видову характеристику, місце у системі прав людини і громадянина, сферу правового регулювання відносин, що виникають між суб'єктами, з приводу захисту екологічних прав;
- ознайомитися з працями провідних юристів-науковців із захисту екологічних прав;
- визначити можливі напрями подальшого розвитку і удосконалення екологічного законодавства з питань правового забезпечення захисту екологічних прав.

Викладання навчальної дисципліни передбачено навчальним планом підготовки фахівців з вищою юридичною освітою. При цьому може бути встановлена різна кількість лекційних, семінарських (практичних) і консультаційних годин для різних факультетів і форм навчання. У зв'язку з цим академічна (стандартна) програма спецкурсу, що наведена нижче, охоплює максимальний обсяг питань захисту екологічних прав

і законодавства та розрахована на студентів усіх навчальних підрозділів і форм навчання.

Лекційний курс читається провідними викладачами кафедри і охоплює найбільш теоретично актуальні, практично значущі та дещо ускладнені питання.

Семінарські (практичні) заняття є основною формою навчання при викладанні навчальної дисципліни «Захист екологічних прав». Вони націлені на засвоєння основних теоретичних положень та відпрацювання практичних навичок застосування правових норм шляхом розв'язання задач та надання конкретних відповідей при вирішенні питань, що виникають при розгляді відносин із забезпечення захисту екологічних прав.

ЗМІСТ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ»

Тема 1. Екологічні права людини і громадянина: поняття, історія становлення та розвитку

1. Захист навколишнього природного середовища і права людини.
2. Зміна клімату і її вплив на права людини: характеристика основних загроз.
3. Поняття і зміст екологічних прав людини і громадянина.
4. Екологічні права у міжнародних нормативно-правових актах про охорону навколишнього природного середовища.
5. Стан правового регулювання екологічних прав за національним законодавством.
6. Державна екологічна політика: проблеми забезпечення, реалізації і захисту екологічних прав.

Тема 2. Класифікація екологічних прав

1. Місце екологічних прав у системі прав і свобод людини і громадянина.
2. Видова характеристика екологічних прав.
3. Екологічні права у міжнародних документах про права людини і громадянина: концепція поколінь прав людини.

4. Конституційні екологічні права.

5. Система інших екологічних прав: право на участь в розробці та здійсненні заходів щодо охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів; право на об'єднання в громадські природоохоронні формування; участь у громадських обговореннях з питань впливу планованої діяльності на довкілля; право на одержання екологічної освіти тощо.

6. Структура екологічних прав як суб'єктивних прав особи.

Тема 3. Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля

1. Поняття і сутність права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.
2. Зміст суб'єктивного права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.
3. Об'єкт та суб'єкти права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.
4. Способи забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.
5. Особливості правового регулювання окремих видів права на безпечне довкілля.

Тема 4. Право доступу до екологічної інформації

1. Право на екологічну інформацію у системі екологічних прав людини і громадянина.
2. Міжнародно-правові засади еколого-інформаційного забезпечення: проблеми імплементації норм міжнародного права.
3. Поняття та зміст екологічної інформації як об'єкту еколого-інформаційних відносин.
4. Суб'єкти еколого-інформаційних відносин.
5. Правові форми та засоби забезпечення реалізації права на доступ до екологічної інформації.
6. Правові наслідки порушення права доступу до екологічної інформації.

Тема 5. Право на відшкодування шкоди у системі екологічних прав

1. Право на відшкодування шкоди, заподіяної порушенням права на безпечне для життя і здоров'я довкілля: поняття та сутність.
2. Зміст підстав та умов відшкодування шкоди, заподіяної порушенням екологічних прав.
3. Екологічно небезпечна діяльність як спеціальна умова відшкодування заподіяної шкоди.
4. Види, структура та зміст шкоди, заподіяної погіршенням якості навколишнього природного середовища.
5. Особливості відшкодування шкоди здоров'ю людини, заподіяної погіршенням якості довкілля.
6. Способи та гарантії відшкодування шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу.

Тема 6. Здійснення та реалізація громадянами екологічних прав

1. Поняття і межі здійснення громадянами екологічних прав: правові засади обмеження екологічних прав.
2. Правове регулювання реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.
3. Діяльність державних органів загальної компетенції у сфері забезпечення екологічних прав.
4. Повноваження центральних органів виконавчої влади щодо забезпечення екологічних прав.
5. Реалізація повноважень органів місцевої влади у сфері забезпечення екологічних прав.
6. Діяльність громадських природоохоронних організацій та їх роль у системі засобів забезпечення екологічних прав громадян.

Тема 7. Правовідносини у сфері реалізації та захисту екологічних прав

1. Поняття та елементи еколого-правового статусу людини і громадянина.

2. Поняття, система і зміст гарантій екологічних прав.
3. Класифікація гарантій екологічних прав громадян.
4. Юридичні гарантії, їх види і місце у системі гарантій екологічних прав.
5. Поняття та види екологічних обов'язків.
6. Правовідносини у сфері захисту екологічних прав: поняття, об'єкти, суб'єкти та зміст.

Тема 8. Правовий механізм захисту екологічних прав громадян

1. Поняття та форми охорони екологічних прав громадян.
2. Поняття захисту у механізмі правового забезпечення екологічних прав громадян.
3. Правові засади захисту екологічних прав.
4. Право на захист екологічних прав як суб'єктивне право особи: зміст та підстави виникнення.
5. Спори у галузі охорони навколишнього природного середовища (екологічні спори): поняття та види.
6. Характеристика правових форм захисту екологічних прав громадян: поняття, види, співвідношення зі способами, засобами і порядком захисту.

Тема 9. Основні правові форми захисту екологічних прав

1. Нормативна форма захисту екологічних прав.
2. Роль Конституційного Суду України у забезпеченні екологічних прав.
3. Адміністративна форма захисту екологічних прав.
4. Громадська форма захисту екологічних прав.
5. Сутність і зміст права громадян на самозахист: способи і засоби самозахисту, їх правова характеристика та особливості законодавчого регулювання.

Тема 10. Судова форма захисту екологічних прав

1. Доступ до правосуддя для захисту екологічних прав.
2. Роль судів загальної юрисдикції у забезпеченні захисту екологічних прав.

3. Види та механізм вирішення екологічних спорів у судовому порядку.

4. Особливості розгляду екологічних спорів про порушення права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

5. Розгляд і вирішення екологічних спорів у відносинах, що мають владно-управлінську природу.

6. Особливості вирішення екологічних спорів у сфері охорони атмосферного повітря.

Тема 11. Юридичні способи захисту екологічних прав

1. Поняття способу захисту екологічних прав.

2. Система способів захисту екологічних прав та їх класифікація: критерії вибору способу захисту екологічних прав.

3. Визнання як способу захисту екологічних прав громадян.

4. Поняття і сутність припинення дії, яка порушує право, як способу захисту екологічних прав.

5. Визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади та органу місцевого самоврядування як способу захисту екологічних прав.

Тема 12. Юридична відповідальність за порушення екологічних прав

1. Поняття і види юридичної відповідальності за порушення екологічних прав і невиконання екологічних обов'язків.

2. Підстави і умови застосування юридичної відповідальності у сфері захисту екологічних прав.

3. Кримінальна відповідальність за порушення екологічних прав.

4. Проблеми адміністративної відповідальності за порушення екологічних прав.

5. Застосування дисциплінарних стягнень за порушення екологічних прав.

6. Умови та особливості застосування цивільної відповідальності за порушення екологічних прав.

Тема 13. Міжнародно-правова система захисту екологічних прав

1. Роль конвенційних органів ООН із захисту екологічних прав.

2. Рада Європи як суб'єкт забезпечення прав людини.

3. Захист екологічних прав у практиці Європейського суду з прав людини: особливості застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

4. Міжамериканська система захисту екологічних прав.

5. Імплементация міжнародних стандартів захисту екологічних прав у національне законодавство: застосування міжнародного досвіду для вирішення проблем захисту екологічних прав в Україні.

3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ (ПРАКТИЧНИХ) ЗАНЯТЬ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ»

Динаміка розвитку національного і міжнародного законодавства та постійно зростаючі вимоги до охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічних прав вимагають від здобувачів вищої освіти ретельної підготовки до кожного заняття, що включає ознайомлення із значною кількістю нормативно-правових актів та з практикою їх застосування, а також опрацювання великого обсягу навчальної та спеціальної літератури.

При вивченні навчальної дисципліни необхідно користуватися методичною літературою та законодавчими актами, що рекомендовані запропонованою програмою. Рекомендовані нормативно-правові акти вказані в джерелах їх видання на момент прийняття акту або його нової редакції. Здобувачам вищої освіти необхідно самостійно відстежувати нові акти законодавства, що приймаються Верховною Радою України, нормативно-правові акти, що видаються Президентом та урядом України, а також відповідними міністерствами, агентствами та службами.

Викладання навчальної дисципліни «Захист екологічних прав» здійснюється як у формі читання лекційного курсу, так і у формі проведення семінарських (практичних) занять викладачами кафедри аграрного, земельного та екологічного права. Одним з обов'язкових вимог навчального плану є позааудиторна підготовка здобувачів вищої освіти до таких занять, тобто самостійна робота.

Підготовку до занять з навчальної дисципліни доцільно розпочинати з ознайомлення з певними розділами підручників та посібників навчальної літератури, а також з рекомендованою спеціальною науковою літературою.

При опрацюванні законодавчих та інших нормативно-правових актів слід звертати увагу на динаміку і тенденції розвитку вітчизняного екологічного законодавства, зокрема, шляхом відстеження тих змін і доповнень, що внесені у початковій редакції досліджуваних законодавчих актів. Тільки після цього можна приступати до виконання практичних завдань, зокрема, до розв'язання конкретних задач відповідної теми курсу.

Здобувачам вищої освіти необхідно завчасно готуватися до кожного семінарського (практичного) заняття і продемонструвати високу ступінь підготовленості з кожної теми. При цьому наполегливо рекомендується здійснювати відповідні конспективні записи підготовки до занять. Особливо важливим є письмове вирішення поставлених конкретних задач. При їх вирішенні слід надавати повні та обґрунтовані відповіді на поставлені питання. Обов'язковим є посилання на зміст норм права відповідних законодавчих та інших нормативно-правових актів. Нормативне обґрунтування має бути надано до кожного наведеного висновку чи підсумкового твердження.

Безумовно, важливою є активна участь на семінарських (практичних) заняттях, що полягає у самостійних виступах з поставлених питань, виступах з уточненнями і доповненнями, висловленні власних поглядів з проблемних питань тощо. При наявності відповідних конспективних записів підготовки до занять вони можуть використовуватися при виступах.

Слід звернути увагу на те, що пропущені семінарські (практичні) заняття або виявлення недостатньої підготовленості до них, підлягають додатковому опрацюванню та індивідуальному звіту з тієї чи іншої теми перед викладачами, які проводять такі заняття.

Результативними показниками підготовки до семінарських (практичних) занять вважаються вироблення у здобувачів вищої освіти умінь:

- стисло і змістовно доповідати обставини конкретних завдань;
- визначати зміст і характер правовідносин із захисту екологічних прав;

- аналізувати окремі положення законів і підзаконних актів;
- застосовувати відповідні положення нормативно-правових актів;
- користуватися збірниками нормативно-правових актів, довідкових матеріалів та галузевими і предметними словниками;
- вільно користуватися специфічною термінологією законодавства і права про екологічні права, їх захист;
- застосовувати набуті знання і навички у процесі вирішення практичних ситуацій;
- надавати консультації, поради і роз'яснення з питань правового регулювання захисту екологічних прав.

4. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ (ПРАКТИЧНИХ) ЗАНЯТЬ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ»

ЗАНЯТТЯ 1

**Тема: ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА:
ПОНЯТТЯ, ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ**

План заняття

1. Взаємозв'язок між навколишнім природним середовищем і правами людини.
2. Поняття і зміст екологічних прав людини і громадянина.
3. Міжнародно-правові засади становлення і формування екологічних прав.
4. Нормативно-правове закріплення екологічних прав на національному рівні.
5. Державна екологічна політика: проблеми забезпечення, реалізації та захисту екологічних прав.

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку від 14 червня 1992 року. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_455

Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25 червня 1998 року (з поправками, внесеними Рішенням від 27 травня 2005 р. № II/1). *Офіційний вісник України*. 2010. № 33. Ст. 1191.

Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (Ріо-де-Жанейро, 11 червня 1992 року) : ратифікована Законом України від 29 жовтня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 50. Ст. 277.

Стокгольмська декларація від 16 червня 1972 року. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_454

Водний кодекс України : прийнятий 6 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189.

Земельний кодекс України : прийнятий 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

Кодекс України про надра : прийнятий 27 липня 1994 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 36. Ст. 340.

Лісовий кодекс України : прийнятий 21 січня 1994 року в редакції Закону України від 8 лютого 2006 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 21. Ст. 170.

Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.

Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. Ст. 70.

Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16 жовтня 1992 року в редакції Закону України від 21 червня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 252.

Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

Про систему громадського здоров'я : Закон України від 6 вересня 2022 року. *Офіційний вісник України*. 2022. № 80. Ст. 4809.

Про управління відходами : Закон України від 20 червня 2022 року. *Офіційний вісник України*. 2022. № 56. Ст. 3270.

Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021. *Офіційний вісник України*. 2021. № 26. Ст. 1257.

Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 року № 1363-р. *Офіційний вісник України*. 2021. № 87. Ст. 5584.

Навчально-наукова література

Балюк Г.І. Правові засади державної екологічної політики України: сучасні проблеми. *Екологічне право*. 2017. № 3–4. С. 8–15.

Балюк Г.І. Світоглядні та еколого-правові засади взаємодії людини і природи. *Екологічне право*. 2017. № 1–2. С. 8–13.

Гетьман А. Законодавчі аспекти зародження екологічних прав людини. *Вісник Академії правових наук України*. 2000. № 1 (20). С. 129–137.

Гетьман А.П. Правові засади безпеки людини в навколишньому природному середовищі. *Забезпечення прав в аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносинах* : зб. матеріалів Четвертого зібрання фахівців споріднених кафедр, м. Одеса, 6–9 червня 2019 р. / відп. ред. д. ю. н., доц. Т.Є. Харитоновна, к. ю. н., доц. Х.А. Григор'єва. Одеса : Гельветика, 2019. С. 13–16.

Екологічне право України. Повний академічний курс / за ред. акад. НАН України, проф. Ю.С. Шемшученко. Київ : Юридична думка, 2008. 720 с.

Екологічне право України : підручник для студ. вищ. навч. закл. / за ред. І.І. Каракаш. Одеса : Фенікс, 2012. 788 с.

Екологічне право : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. проф. А.П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. 432 с.

Екологічне право України : навчальний посібник / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитоновної, к. ю. н. А.І. Черемної. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. 408 с.

Закаль О.О. Міжнародно-правові механізми формування політики боротьби зі зміною клімату та місце в них захисту прав людини. *Екологічне право*. 2021. Вип. 1–4. С. 33–38.

Калишук Л.А. Становлення та розвиток екологічних прав громадян у національному та міжнародному праві. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2009. № 4. С. 126–128.

Канівець Л.А. Екологічні права та обов'язки фізичних та юридичних осіб. *Екологічне право України* : навчальний посібник. Вид. 1-ше / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитоновної, к. ю. н. А.І. Черемної. Одеса : Гельветика, 2018. С. 59–85.

Каракаш І.І. Публічно-правова природа екологічної функції держави і права. *Людина і закон: публічно-правовий вимір* : матеріали

Міжнар. наук.-практ. конф. VII «Прибузькі юрид. читання» (м. Миколаїв, 24–25 листопада 2011 року). 2011. С. 271–272.

Кобецька Н.Р. Екологічні права та обов'язки громадян України. *Екологічне право України* : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2007. С. 38–57.

Кравченко С. Розвиток екологічних прав людини у міжнародному праві. *Право України*. 2001. № 2. С. 133–136.

Краснова М.В., Краснова Ю.А. Екологічне право України. Загальна частина : підручник. Київ : Київський університет, 2021. 190 с.

Проблеми права екологічної безпеки : навч. посіб. / М.В. Краснова, Г.І. Балюк, А.Г. Бобкова та ін. ; під заг. ред. М.В. Краснової та Р.С. Кіріна ; відп. ред. В.І. Андрейцев ; М-во освіти і науки України ; Київ. нац. ун-т, Нац. гірн. ун-т. Дніпро : НГУ, 2016. 575 с.

ЗАНЯТТЯ 2

Тема: КЛАСИФІКАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ

План заняття

1. Місце екологічних прав у системі прав і свобод людини і громадянина.
2. Видова характеристика екологічних прав.
3. Екологічні права у міжнародних документах про права людини і громадянина: концепція поколінь прав людини.
4. Конституційні екологічні права.
5. Система інших екологічних прав: право на участь в розробці та здійсненні заходів щодо охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів; право на об'єднання в громадські природоохоронні формування; участь у громадських обговореннях з питань впливу планованої діяльності на довкілля; право на одержання екологічної освіти тощо.
6. Структура екологічних прав як суб'єктивних прав особи.

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Загальна декларація прав людини : резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року № 217 А (III). *Голос України*. 2008. 10 грудня.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_043

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_042

Водний кодекс України : прийнятий 6 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189.

Земельний кодекс України : прийнятий 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

Кодекс України про надра : прийнятий 27 липня 1994 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 36. Ст. 340.

Лісовий кодекс України : прийнятий 21 січня 1994 року в редакції Закону України від 8 лютого 2006 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 21. Ст. 170.

Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23 травня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 29. Ст. 315.

Про систему громадського здоров'я : Закон України від 6 вересня 2022 року. *Офіційний вісник України*. 2022. № 80. Ст. 4809.

Про стратегічну екологічну оцінку : Закон України від 20 березня 2018 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 16. Ст. 138.

Про управління відходами : Закон України від 20 червня 2022 року. *Офіційний вісник України*. 2022. № 56. Ст. 3270.

Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021. *Офіційний вісник України*. 2021. № 26. Ст. 1257.

Про затвердження Порядку організації охорони і захисту лісів : постанова Кабінету Міністрів України від 20 травня 2022 року № 612. *Офіційний вісник України*. 2022. № 45. Ст. 2452.

Про затвердження Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України : наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 26 липня 2022 року № 256. *Офіційний вісник України*. 2022. № 74. Ст. 4529.

Навчально-наукова література

Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій : навч. посіб. для юрид. фак. вузів. Київ : Вентурі, 1996. 207 с.

Анісімова Г.В. Здійснення громадянами екологічних прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 1996. 21 с.

Грицкевич С.Г. Конституційні екологічні права людини й громадянина та їх забезпечення органами внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2002. 24 с.

Заверюха М.М. Правове регулювання загального використання лісових ресурсів в Україні та зарубіжних країнах. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 96–99.

Канівець Л.А. Особливості закріплення екологічних прав у національному та міжнародному законодавстві. *Актуальні проблеми соціального права в умовах євроінтеграції* : матер. Міжнар. наук.-практич. конф., присвяч. 90-річчю професора І.М. Сироти (м. Одеса, 31 жовтня 2017 р.). Одеса : Фенікс, 2017. С. 179–183.

Канівець Л.А. Право природокористування у системі екологічних прав громадян: окремі аспекти. *«Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України»* : матер. конф. (м. Одеса, 7–10 червня 2018 року) / відп. ред. Т.Є. Харитонова, Х.А. Григор'єва. Одеса : Гельветика, 2018. С. 144–146.

Каракаш І.І. Конституційні вимоги щодо використання природних ресурсів та охорони довкілля. *«Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру»*: матеріали міжнар. науково-прак. конференції (21 травня 2021 року) / за заг. ред. С.В. Ківалова. Одеса : Гельветика, 2021. Т. 1. С. 541–544.

Каракаш І.І. Право природокористування та його основні види. *Природноресурсове право України* : навч. посіб. / за ред.

І.І. Каракаш та Т.Є. Харитонові. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Одеса : Гельветика, 2018. С. 160–195.

Кобецька Н.Р. Екологічні права громадян : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 1998. 16 с.

Краснова М.В. Конституція України та екологічні права громадян. *Вісник Київського Національного університету ім. Т. Шевченка*. 2000. Вип. 37. С. 12–16.

Медведева М. Процесуальні екологічні права у міжнародному праві та праві України. *Екологічне право*. 2016. Вип. 1–2. С. 108–109.

На межі виживання: знищення довкілля під час збройного конфлікту на сході України / А.Б. Блага, І.В. Загороднюк, Т.Р. Короткий, О.А. Мартиненко, М.О. Медведева, В.В. Пархоменко; за заг. ред. А.П. Буценка ; Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ : КИТ, 2017. 88 с.

Слепченко А.А. Забезпечення права на екологічну освіту громадян в Україні : монографія. Чернівці, 2017. 188 с.

ЗАНЯТТЯ 3

Тема: ПРАВО НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ

План заняття

1. Поняття, сутність та зміст права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.
2. Об'єкт права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.
3. Суб'єкти права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.
4. Нормування якості навколишнього природного середовища у системі способів забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.
5. Особливості правового регулювання окремих видів права на безпечне для життя і здоров'я довкілля: право громадян на безпечне атмосферне повітря; право громадян на безпечні водні ресурси тощо.

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку від 14 червня 1992 року. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_455

Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25 червня 1998 року (з поправками, внесеними Рішенням від 27 травня 2005 р. № II/1). *Офіційний вісник України*. 2010. № 33. Ст. 1191.

Стокгольмська декларація від 16 червня 1972 року. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_454

Водний кодекс України : прийнятий 6 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189.

Земельний кодекс України : прийнятий 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

Кодекс України про надра : прийнятий 27 липня 1994 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 36. Ст. 340.

Лісовий кодекс України : прийнятий 21 січня 1994 року в редакції Закону України від 8 лютого 2006 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 21. Ст. 170.

Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.

Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання : Закон України від 14 січня 1998 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 22. Ст. 115.

Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 5 квітня 2007 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 29. Ст. 389.

Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16 жовтня 1992 року в редакції Закону України від 21 червня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 252.

Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 27 лютого 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 16. Ст. 198.

Про рослинний світ : Закон України від 9 квітня 1999 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22–23. Ст. 198.

Про систему громадського здоров'я : Закон України від 6 вересня 2022 року. *Офіційний вісник України*. 2022. № 80. Ст. 4809.

Деякі питання здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря : постанова Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2019 р. № 827. *Офіційний вісник України*. 2019. № 70. Ст. 2451.

Про затвердження Державних санітарних правил планування та забудови населених пунктів : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 19 червня 1996 року № 173. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0379-96>

Про затвердження нормативів граничнодопустимих викидів забруднюючих речовин із стаціонарних джерел : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 27 червня 2006 року № 309. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0912-06#Text>

Про затвердження Порядку розроблення та затвердження планів поліпшення якості атмосферного повітря : наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 1 серпня 2022 року № 268. *Офіційний вісник України*. 2022. № 76. Ст. 4607.

Навчально-наукова література

Бредіхіна В.Л. Право громадян на безпечне навколишнє природне середовище : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2005. 20 с.

Бредіхіна В.Л. Роль екологічного законодавства у забезпеченні сприятливого життєвого простору людини. *Екологічне право України*. 2016. № 1–2. С. 89–90.

Васильченко О. Право кожного на безпечне навколишнє середовище: відголоски для тимчасово окупованих територій України. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 6 (34). С. 29–31.

Гетьман А.П. Формування права на сприятливе довкілля в публічному міжнародному праві. «Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції

аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України» : матер. конф. (м. Одеса, 7–10 червня 2018 року) / відп. ред. Т.Є. Харитоновна, Х.А. Григор'єва. Одеса : Гельветика, 2018. С. 16–19.

Екологічне право України : навчальний посібник. Вид. 1-ше / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитоновної, к. ю. н. А.І. Черемнової. Одеса : Гельветика, 2018. 408 с.

Калишук Л.А. Особливості захисту права на безпечне для життя і здоров'я довкілля у міжнародних судових інстанціях. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 15–16 травня 2015 р.) : у 2 т. Т. 1. Одеса : Юридична література, 2015. С. 632–634.

Канівець Л.А. Екологічні права та обов'язки фізичних та юридичних осіб. *Екологічне право України* : навчальний посібник : / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитоновної, к. ю. н. А.І. Черемнової. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. С. 59–85.

Канівець Л.А. Правове забезпечення екологічної безпеки. *Екологічне право України* : навчальний посібник / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитоновної, к. ю. н. А.І. Черемнової. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. С. 304–330.

Кобецька Н.Р. Екологічні права громадян : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 1998. 16 с.

Костицький В.В. Забезпечення екологічної безпеки чи забезпечення сприятливого довкілля: теоретико-правові питання екологічної функції сучасної держави. *Екологічне право*. 2020. Вип. 3. С. 29–32.

Костицький В.В. Забезпечення права на сприятливе довкілля як основна функція екологічної держави. *Екологічне право*. 2016. Вип. 1–2. С. 79–80.

Платонова Є.О. Правове забезпечення охорони навколишнього середовища міст та інших населених пунктів. *Екологічне право України* : навчальний посібник / за ред. І.І. Каракаш, Т.Є. Харитоновної, А.І. Черемнової. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. С. 174–196.

Чумаченко І.Є. Деякі теоретико-правові аспекти нормування в галузі використання і охорони вод та відтворення

водних ресурсів. *Забезпечення прав в аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносинах* : зб. матеріалів Четвертого зібрання фахівців споріднених кафедр, м. Одеса, 6–9 червня 2019 р. / відп. ред. д. ю. н., доц. Т.Є. Харитоновна, к. ю. н., доц. Х.А. Григор'єва. Одеса : Гельветика, 2019. С. 192–194.

Чумаченко І.Є. Правові засади пляжної зони в Україні. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 р.). У 2-х т. Т. 1. Одеса : Гельветика, 2017. С. 636–638.

Шемшученко Ю.С. Право человека на благоприятную окружающую среду в свете концепции прав человека. Київ : Юрид. думка, 2005. С. 278–283.

ЗАНЯТТЯ 4

Тема: ПРАВО ДОСТУПУ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

План заняття

1. Право на екологічну інформацію у системі екологічних прав людини і громадянина.
2. Міжнародно-правові засади еколого-інформаційного забезпечення: проблеми імплементації норм міжнародного права.
3. Поняття та зміст екологічної інформації як об'єкту еколого-інформаційних відносин.
4. Суб'єкти еколого-інформаційних відносин.
5. Правові форми та засоби забезпечення реалізації права на доступ до екологічної інформації.
6. Правові наслідки порушення права доступу до екологічної інформації.

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25 червня 1998 року (з поправками,

внесеними Рішенням від 27 травня 2005 р. № П/1). *Офіційний вісник України*. 2010. № 33. Ст. 1191.

Водний кодекс України : прийнятий 6 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189.

Земельний кодекс України : прийнятий 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

Кодекс України про надра : прийнятий 27 липня 1994 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 36. Ст. 340.

Лісовий кодекс України : прийнятий 21 січня 1994 року в редакції Закону України від 8 лютого 2006 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 21. Ст. 170.

Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.

Про державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 року в ред. Закону України від 21 вересня 1999 року. *Верховна Рада України*. 1999. № 49. Ст. 428.

Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.

Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 року в ред. Закону України від 13 січня 2011 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 313.

Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16 жовтня 1992 року в редакції Закону України від 21 червня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 252.

Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

Питання забезпечення органами виконавчої влади доступу до публічної інформації : Указ Президента України від 5 травня 2011 року № 547/2011. *Офіційний вісник України*. 2011. № 35. Ст. 1433.

Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля : постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 року № 391. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13.

Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних : постанова

Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 року № 835. *Офіційний вісник України*. 2015. № 85. Ст. 2850.

Про затвердження Порядку складання, подання та опрацювання запитів на інформацію, розпорядником якої є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, та форм для подання таких запитів : наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 2 грудня 2021 року № 793. *Офіційний вісник України*. 2022. № 13. Ст. 724.

Навчально-наукова література

Данилюк Л.Р. Екологічне інформаційне забезпечення в Україні: поняття та шляхи здійснення. *Екологічне право*. 2020. Вип. 2. С. 32–37.

Демчук Т.І. Методологічні засади дослідження поняття та змісту екологічної інформації. *Електронне фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*. 2021. Вип. 3. С. 175–179.

Екологічне право України. Повний академічний курс / за ред. акад. НАН України, проф. Ю.С. Шемшученко. Київ : «Юридична думка», 2008. 720 с.

Екологічне право : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. проф. А.П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. 432 с.

Екологічне право України : навчальний посібник / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитонової, к. ю. н. А.І. Черемнової. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. 408 с.

Канівець Л.А. Екологічні права та обов'язки фізичних та юридичних осіб. *Екологічне право України : навчальний посібник* / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитонової, к. ю. н. А.І. Черемнової. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. С. 59–85.

Кобецька Н.Р. Екологічні права та обов'язки громадян України. *Екологічне право України : навч. посібник*. Київ : Юрінком Інтер, 2007. С. 38–57.

Кобецька Н.Р. Особливості законодавчого забезпечення права доступу до екологічної інформації в Республіці Польща. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2018. С. 68–71. URL: <http://lib.pnu.edu.ua>

Котелевець А., Швецова Л. До питання про доступ до екологічної інформації та участі в процесі прийняття екологічно значущих рішень. *Слово Національної школи суддів України*. 2017. Вип. 1. С. 36–48.

Краснова М.В. Правове регулювання екологічного інформування: порівняльно-правовий аналіз. *Вісник Київського Національного університету ім. Т. Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2002. Вип. 45–48. С. 46–54.

Краснова М.В., Краснова Ю.А. Реалізація та захист екологічних прав громадян: теоретико-правові аспекти : наукове видання. Київ : ФОП Ямчинський О.В., 2021. 148 с.

Морозовська Т. Трагування поняття «право на екологічну інформацію». *Наукова бібліотека. Віче*. 2010. Вип. 4. С. 10–12.

Новицька Н.Б., Новицький А.М. Доступ до екологічної інформації в умовах воєнного стану. *Екологічне право*. 2022. Вип. 1–2. С. 50–54.

ЗАНЯТТЯ 5

Тема: ПРАВО НА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ У СИСТЕМІ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ

План заняття

1. Поняття, сутність і зміст права на відшкодування шкоди, заподіяної порушенням права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.
2. Зміст підстав та умов відшкодування шкоди, заподіяної порушенням екологічних прав.
3. Екологічно небезпечна діяльність як спеціальна умова відшкодування заподіяної шкоди.
4. Види, структура та зміст шкоди, заподіяної погіршенням якості навколишнього природного середовища.
5. Особливості відшкодування шкоди здоров'ю людини, заподіяної погіршенням якості довкілля.

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Водний кодекс України : прийнятий 6 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189.

Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144.

Земельний кодекс України : прийнятий 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

Кодекс України про надра : прийнятий 27 липня 1994 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 36. Ст. 340.

Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 року в редакції Закону України від 8 лютого 2006 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 21. Ст. 170.

Цивільний кодекс України : прийнятий 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Про об'єкти підвищеної небезпеки : Закон України від 18 січня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 15. Ст. 73.

Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16 жовтня 1992 року в редакції Закону України від 21 червня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 252.

Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

Деякі питання ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки : постанова Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2022 р. № 1030. *Офіційний вісник України*. 2022. № 75. Ст. 4554.

Про затвердження переліку машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2021 року № 77. *Офіційний вісник України*. 2021. № 13. Ст. 543.

Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд : постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 2022 року № 575. *Офіційний вісник України*. 2022. № 41. Ст. 2224.

Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення цінних видів водних біоресурсів :

постанова Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2011 року № 1209 в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 6 жовтня 2021 року № 1039. *Офіційний вісник України*. 2021. № 81. Ст. 5167.

Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу : постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 року № 665. *Офіційний вісник України*. 2008. № 56. Ст. 1868.

Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної зеленим насадженням у межах міст та інших населених пунктів : постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 1999 року № 559 у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2001 року № 1789. *Урядовий кур'єр*. 2002. 23 січня.

Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря : наказ Міністерства енергетики та захисту довкілля України від 28 квітня 2020 року № 277. *Офіційний вісник України*. 2020. № 37. Ст. 1236.

Навчально-наукова література

Власенко В.В. Окремі питання реалізації права громадян на відшкодування шкоди, завданої порушенням вимог екологічної безпеки. *Вісник Київського Національного університету ім. Т. Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2005. Вип. 65. С. 43–48.

Екологічне право України : підручник для студ. вищ. навч. закл. / за ред. І.І. Каракаш. Одеса : Фенікс, 2012. 788 с.

Екологічне право : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. проф. А.П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. 432 с.

Екологічне право України : навчальний посібник / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитоновой, к. ю. н. А.І. Черемновой. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. 408 с.

Завгородня В. Поняття та особливості шкоди, заподіяної порушенням лісового законодавства. *Підприємництво, господарство і право*. 2002. № 12. С. 96–98.

Канівець Л.А. Екологічні права та обов'язки фізичних та юридичних осіб. *Екологічне право України : навчальний*

посібник / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитоновой, к. ю. н. А.І. Черемновой. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. С. 59–85.

Кобецька Н.Р. Екологічні права та обов'язки громадян України. *Екологічне право України : навч. посібник*. Київ : Юрінком Інтер, 2007. С. 38–57.

Костюк Ю.В. Перспективи вдосконалення юридичного механізму реалізації права громадян на відшкодування шкоди, заподіяної екологічним правопорушенням. *Українські наукові записки*. 2006. № 2 (18). С. 171–180.

Краснова М.В. Компенсація шкоди за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти) : монографія. Київ : Київський університет, 2008. 439 с.

Краснова М.В., Краснова Ю.А. Реалізація та захист екологічних прав громадян: теоретико-правові аспекти : наукове видання. Київ : ФОП Ямчинський О.В., 2021. 148 с.

Матвійчук А.О. Відшкодування шкоди, завданої порушенням особистого немайнового права на безпечне навколишнє природне середовище: проблемні питання. *Юридична наука*. 2014. № 11. С. 25–38.

Решетник Л.П. Екологічний ризик як ознака джерела підвищеної екологічної небезпеки. *Форум права*. 2012. № 3. С. 613–618.

Решетник Л.П. Правові питання компенсації шкоди, заподіяної порушенням екологічних прав громадян : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2013. 156 с.

ЗАНЯТТЯ 6

Тема: ЗДІЙСНЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ГРОМАДЯНАМИ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ

План заняття

1. Поняття та межі здійснення громадянами екологічних прав. Правові засади обмеження екологічних прав.
2. Особливості реалізації права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля.
3. Діяльність державних органів загальної компетенції у сфері забезпечення екологічних прав.

4. Повноваження центральних органів місцевої влади у сфері забезпечення екологічних прав.

5. Реалізація повноважень органів місцевої влади у сфері забезпечення екологічних прав.

6. Діяльність громадських природоохоронних організацій та їх роль у забезпеченні екологічних прав громадян.

Завдання для підготовки до семінарського (практичного) заняття

Задача 1. На території села, поруч з ґрунтовою дорогою, його мешканцями було виявлено незаконне звалище будівельних матеріалів. Вважаючи, що таке звалище порушує екологічні права і завдає екологічній шкоди довкіллю, мешканцями ініційовано звернення до контролюючих органів з проханням провести позапланову перевірку і притягнути винних до відповідальності.

Надати правову характеристику ситуації, що виникла. Чи має місце порушення екологічних прав? Визначити коло уповноважених органів, до яких можна спрямувати заяву (скаргу) про порушення екологічного законодавства за умовами задачі.

Задача 2. На території центральної площі міста гр-ном К. виявлено невідомих осіб, що пропонували незаконні фото послуги з хижими птахами. Вважаючи, що така діяльність є небезпечною для людей, порушує екологічні права, є такою, що суперечить чинному законодавству, гр-н К. звернувся до уповноважених органів з вимогою вжити заходів з припинення правопорушення.

Визначити коло суспільних відносин, що виникли. З'ясувати, чи має місце порушення екологічних прав. Окреслити порядок захисту прав і коло осіб, уповноважених на його здійснення.

Підготувати у письмовій формі проект відповідного звернення (дані, яких не вистачає, визначити на власний розсуд).

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19 червня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 39. Ст. 350.

Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 року. *Відомості Верховної Ради.* 2014. № 13. Ст. 222.

Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України.* 1997. № 24. Ст. 1.

Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 9 квітня 1999 року. *Відомості Верховної Ради України.* 1999. № 20–21. Ст. 190.

Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2019. № 16. Ст. 70.

Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 5 квітня 2007 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2007. № 29. Ст. 389.

Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16 жовтня 1992 року в редакції Закону України від 21 червня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 48. Ст. 252.

Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України.* 1991. № 41. Ст. 546.

Про тваринний світ : Закон України від 13 грудня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2002. № 14. Ст. 97.

Про управління відходами : Закон України від 20 червня 2022 року. *Офіційний вісник України.* 2022. № 56. Ст. 3270.

Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України : постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 року № 614. *Офіційний вісник України.* 2020. № 59. Ст. 1853.

Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України : постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 року № 275. *Офіційний вісник України.* 2017. № 36. Ст. 1131.

Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів : постанова Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 року № 667. *Офіційний вісник України*. 2015. № 73. Ст. 2402.

Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 року № 442 в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2019 р. № 879. *Офіційний вісник України*. 2019. № 86. Ст. 2898.

Про затвердження Положення про громадських інспекторів охорони навколишнього природного середовища : наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 лютого 2002 року № 88. *Офіційний вісник України*. 2002. № 12. Ст. 631.

Про затвердження Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 18 грудня 2003 року № 168. *Офіційний вісник України*. 2004. № 6. Ст. 357.

Навчально-наукова література

Анісімова Г.В. Здійснення громадянами екологічних прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 1996. 21 с.

Анісімова Г.В. Теоретичні засади розвитку екологічного законодавства в контексті природно-правової доктрини : монографія. Харків : Право, 2019. 672 с.

Антонюк У.В. Суб'єкти забезпечення екологічних прав в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 4 (13). С. 49–52.

Бредіхіна В.Л. Деякі теоретичні аспекти обмеження екологічних прав громадян в умовах реалізації концепції сталого розвитку. *Юридичний вісник*. 2020. № 2. С. 179–187.

Казанчук І.Д. Адміністративно-правова система суб'єктів охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки в Україні. *Право і суспільство*. 2016. № 5. С. 95–101.

Камардіна Ю.В., Ковейно Ю.В. Правові основи участі органів місцевого самоврядування у забезпеченні екологічної безпеки. *Екологічне право*. 2021. Вип. 1–4. С. 39–43.

Краснова М.В. Науково-правові питання екологічного управління. «Перше зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природноресурсового права у вищих навчальних закладах України» : збірник матеріалів (м. Одеса, 9–10 вересня 2016 р.) / відп. ред. проф. І.І. Каракаш. Одеса : Юридична література, 2016. С. 6–41.

Краснова М.В., Краснова Ю.А. Реалізація та захист екологічних прав громадян: теоретико-правові аспекти : наукове видання. Київ : ФОП Ямчинський О.В., 2021. 148 с.

Личенко І.О. Адміністративно-правове гарантування екологічних прав громадян. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 385–387. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2021/101.pdf

Нагорнюк О.М. Громадські екологічні організації України та їх роль у формуванні екологічної культури населення. *Безпека життєдіяльності*. 2008. № 5–6. С. 30–31.

Сірант М.М. Правове регулювання діяльності органів публічної влади щодо забезпечення екологічної безпеки : монографія. Київ : Людмила, 2020. 424 с.

Сопілко І.М., Проскура Г.М. Реалізація права людини на доступ до екологічної інформації шляхом інформаційного запиту. *Конституційно-правові академічні студії*. 2019. № 1. С. 102–108.

Третяк Т.О. Процедури участі громадськості у прийнятті рішень щодо видів діяльності, що мають або можуть мати негативний вплив на довкілля як засоби встановлення правил добросусідства. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 155–162.

Чумаченко І.Є. Правові засади екологічного управління за участю громадськості. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). У 2-х т. Т. 1. Одеса : Гельветика, 2018. С. 547–550.

ЗАНЯТТЯ 7

Тема: ПРАВОВІДНОСИНИ У СФЕРІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ

План заняття

1. Поняття та елементи еколого-правового статусу людини і громадянина.
2. Поняття та видова характеристика екологічних обов'язків.
3. Поняття та система гарантій екологічних прав громадян.
4. Класифікація гарантій екологічних прав громадян.
5. Юридичні гарантії, їх види та місце у системі гарантій екологічних прав.
6. Поняття, об'єкти, суб'єкти та зміст правовідносин у сфері захисту екологічних прав громадян, їх місце у системі екологічних правовідносин.

Завдання для підготовки до семінарського (практичного) заняття

Задача 1. На території селища накопичилася значна частина відходів вторинної сировини (папір, пластик, поліетилен, скло), половина з яких вивозилась на несанкціоновані звалища, що призвело до забруднення довкілля і погіршення його якості. У зв'язку з чим мешканці селища звернулися до селищної ради з заявою про необхідність відкриття приймального пункту та організацію процесу збору відходів як вторинної сировини на території, що сприятиме очищенню довкілля.

Листом селищна рада повідомила про те, що вона як орган місцевого самоврядування діяльність з прийому вторинної сировини не здійснює.

Надати правову характеристику ситуації, що виникла. Чи має місце порушення екологічних прав? Які повноваження мають органи місцевого самоврядування у сфері поводження з відходами?

Вирішити задачу по суті наданих умов.

Задача 2. Гр-ка В., яка є ветераном війни, проживає у багатоквартирному одноповерховому будинку. Її сусід встановив

кондиціонер, а вентилятор з охолоджувачем вивів на вулицю так, що вони частково займають і її частину стіни. Під час роботи кондиціонера створюються шалений шум та вібрація по всій стіні будинку, що негативно впливає на її самопочуття, болить голова, а нервова система під час роботи кондиціонера весь час у напруженні. Крім того, кондиціонер встановлений так невдало, що частково закриває їй вікно, значно знижуючи освітлення у її кімнаті, де і так недостатньо світла.

Так як численні звернення до сусіда з проханням переставити кондиціонер ним ігноруються, гр-ка В. звернулася за консультацією та захистом до юриста.

Визначити коло суспільних відносин, що виникли.

З'ясувати, чи має місце порушення екологічних прав. Окреслити та обґрунтувати можливі форми, способи та порядок їх захисту.

Надати заявниці обґрунтовану консультацію у письмовій формі (дані, яких не вистачає, визначити на власний розсуд).

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Водний кодекс України : прийнятий 6 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189.

Земельний кодекс України : прийнятий 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

Кодекс України про надра : прийнятий 27 липня 1994 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 36. Ст. 340.

Лісовий кодекс України : прийнятий 21 січня 1994 року в редакції Закону України від 8 лютого 2006 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 21. Ст. 170.

Про зону надзвичайної екологічної ситуації : Закон України від 13 липня 2000 року. *Офіційний вісник України*. 2000. № 32.

Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. Ст. 70.

Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16 жовтня 1992 року в редакції Закону України від 21 червня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 252.

Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення : Закон України від 10 січня 2002 року в редакції Закону України від 18 травня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 29. Ст. 314.

Про рослинний світ : Закон України від 9 квітня 1999 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22–23. Ст. 198.

Про систему громадського здоров'я : Закон України від 6 вересня 2022 року. *Офіційний вісник України*. 2022. № 80. Ст. 4809.

Про тваринний світ : Закон України від 13 грудня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 14. Ст. 97.

Про управління відходами : Закон України від 20 червня 2022 року. *Офіційний вісник України*. 2022. № 56. Ст. 3270.

Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 року № 442 в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2019 р. № 879. *Офіційний вісник України*. 2019. № 86. Ст. 2898.

Навчально-наукова література

Антонюк У.В. Гарантії екологічних прав: проблеми наукової та нормативно-правової диференціації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 3 (6). С. 101–111.

Волощук В. Еколого-правовий статус людини і громадянина в Україні. *Демократичне врядування: науковий вісник*. 2008. Вип. 1. С. 16–18.

Годованюк А.Й. Екологічні вимоги щодо проектування, розміщення, будівництва, реконструкції промислових підприємств. *Правове життя сучасної України : тези доповідей Міжнар. наук. конф. проф.-викл. і аспірант. складу* (м. Одеса, 21–22 травня 2010 р.). Одеса, 2010. С. 482–483.

Екологічне право України : навчальний посібник / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитонової, к. ю. н. А.І. Черемної. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. 408 с.

Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та перспективний погляди : зб. матеріалів

міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 31 травня 2019 року) / Київський національний університет імені Тараса Шевченка ; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; за заг. ред. М.В. Краснової, Т.О. Коваленко. Чернівці : Кондратьєв А.В., 2019. 392 с.

Каракаш І.І. Екологічні права та обов'язки людини і громадянина, гарантії їх реалізації та забезпечення захисту. *Правове регулювання аграрно-земельних и природоресурсово-екологічних отношений* : сб. избранных статей, докладов и рецензий (1997–2007). Одеса : Фенікс, 2007. С. 259–264.

Караханян К.М. Правові засади розвитку гідроенергетики в контексті сталого розвитку України. *Міжнародний науковий журнал «ІНТЕРНАУКА». Серія «Юридичні науки»*. 2021. № 7 (41). С. 35–42.

Кобринський В.Ю., Камінський А.І. Основні засади класифікації екологічних прав та обов'язків людини і громадянина. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 54–58.

Краснова М.В. Гарантії реалізації права громадян на екологічну інформацію : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 1997. 16 с.

Краснова М.В., Краснова Ю.А. Реалізація та захист екологічних прав громадян: теоретико-правові аспекти : наукове видання. Київ : ФОП Ямчинський О.В., 2021. 148 с.

Краснова Ю.А. Деякі правові проблеми обліку викидів і скидів забруднюючих речовин як засобу забезпечення екологічної безпеки. *Четверте зібрання фахівців споріднених кафедр «Забезпечення прав в аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносинах»* : матер. зібрання (м. Одеса, 6–9 червня 2019 р.) / відп. ред. Т.Є. Харитоновна, Х.А. Григор'єва. Одеса : Гельветика, 2019. С. 44–46.

Платонова Є.О. Правове забезпечення екологічної безпеки при розміщенні та розвитку населених пунктів. *Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природо-ресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України»* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 7–10 червня 2018 р.). Одеса, 2018. С. 200–203.

Сірант М.М. Гарантії реалізації права на сприятливе навколишнє природне середовище. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 4 (33). С. 49–54.

Харитоновна Т.Є., Григор'єва Х.А. Доктрина правового регулювання альтернативної енергетики в Україні: сучасні тенденції розвитку. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 3 (31). С. 237–245.

Черкашина М. Поняття та класифікація юридичних гарантій екологічних прав громадян. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 11. С. 82–84.

ЗАНЯТТЯ 8

Тема: ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

План заняття

1. Поняття захисту у механізмі правового забезпечення екологічних прав громадян: співвідношення з охороною екологічних прав.
2. Правові засади захисту екологічних прав громадян.
3. Право на захист екологічних прав як суб'єктивне право особи: зміст та підстави виникнення.
4. Спори у галузі охорони навколишнього природного середовища (екологічні спори): поняття та видова характеристика.
5. Характеристика правових форм захисту екологічних прав громадян: поняття, види, співвідношення зі способами, засобами і порядком захисту.

Завдання для підготовки до семінарського (практичного) заняття

Задача 1. Гр-ка С. мешкає у будинку, в іншій частині якого проживає гр-н К., який у дворі свого помешкання влаштував виробництво стільниць, що включає обробку твердих порід каміння шляхом розпилу та шліфування і призводить до утворення великої кількості пилу та супроводжується великим рівнем шуму. Гр-ка С. вважає, що така діяльність шкідливо впливає на довкілля та її спокій і здоров'я.

На неодноразові прохання привести виробництво у належний стан, щоб унеможливити викиди пилу в атмосферне повітря та знизити виробничий шум, гр-н К. не реагує.

У зв'язку з чим гр-ка С. звернулася за консультацією та захистом до юриста.

Визначити коло суспільних відносин, що виникли.

З'ясувати, чи має місце порушення екологічних прав. Окреслити та обґрунтувати можливі форми, способи та порядок їх захисту.

Надати заявниці обґрунтовану консультацію у письмовій формі (дані, яких не вистачає, визначити на власний розсуд).

Задача 2. У зв'язку з систематичним перевищенням підприємством нормативів граничнодопустимих викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, міська рада прийняла рішення про обмеження його діяльності шляхом закриття одного цеху. Зазначене рішення оскаржено до суду виходячи з того, що міська рада не має відповідних повноважень і, відповідно, прийнятим рішенням порушила вимоги ст. 19 Основного Закону держави.

Визначити коло суспільних відносин, що виникли.

З'ясувати, чи правомірним є рішення міської ради.

Як рішення має ухвалити суд.

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Водний кодекс України : прийнятий 6 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189.

Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144.

Земельний кодекс України : прийнятий 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

Кодекс України про надра : прийнятий 27 липня 1994 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 36. Ст. 340.

Лісовий кодекс України : прийнятий 21 січня 1994 року в редакції Закону України від 8 лютого 2006 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 21. Ст. 170.

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України

від 28 лютого 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. Ст. 70.

Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16 жовтня 1992 року в редакції Закону України від 21 червня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 252.

Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. Ст. 502.

Про рослинний світ : Закон України від 9 квітня 1999 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22–23. Ст. 198.

Про тваринний світ : Закон України від 13 грудня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 14. Ст. 97.

Про Червону книгу України : Закон України від 7 лютого 2002 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 30. Ст. 201.

Навчально-наукова література

Бредіхіна В.Л. Право громадян на безпечне навколишнє природне середовище : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2005. 19 с.

Екологічне право України : навчальний посібник / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитонові, к. ю. н. А.І. Черемної. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. 408 с.

Екологічне право : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. проф. А.П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. 432 с.

Калишук Л.А. Право на захист екологічних прав громадян та особливості його реалізації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2014. Вип. 6-1. Т. 2. С. 90–94.

Калишук Л.А. Щодо визначення понять «форми» та «способи» захисту екологічних прав громадян України. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. праць. Одеса : ОНЮА, 2010. Вип. 56. С. 79–84.

Калишук Л.А. Юридичні способи захисту екологічних прав громадян України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Донецьк, 2011. 20 с.

Канівець Л.А. Щодо ефективності вирішення екологічних спорів у судовому порядку. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за заг. ред. С.В. Ківалова. Одеса : Гельветика, 2022. Т. 1. С. 641–644.

Каракаш І.І. Екологічні права та обов'язки людини і громадянина, гарантії їх реалізації та забезпечення захисту. *Правовое регулирование аграрно-земельных и природоресурсово-экологических отношений* : сб. избранных статей, докладов и рецензий (1997–2007). Одеса : Фенікс, 2007. С. 259–264.

Кобецька Н.Р. Екологічні права та обов'язки громадян України. *Екологічне право України* : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2007. С. 38–57.

Краснова М.В. Правові аспекти захисту екологічних прав громадян. *Вісник Київського університету ім. Т. Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2002. Вип. 45–48. С. 89–103.

Краснова М.В., Краснова Ю.А. Реалізація та захист екологічних прав громадян: теоретико-правові аспекти : наукове видання. Київ : ФОП Ямчинський О.В., 2021. 148 с.

Толкачова І.А. Проблеми захисту екологічних прав людини в Україні. *Юридичний вісник*. 2020. № 3 (56). С. 32–39.

ЗАНЯТТЯ 9

Тема: ОСНОВНІ ПРАВОВІ ФОРМИ ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ

План заняття

1. Нормативна форма захисту екологічних прав.
2. Роль Конституційного Суду України у забезпеченні екологічних прав.
3. Адміністративна форма захисту екологічних прав.

4. Громадська форма захисту екологічних прав.
5. Сутність і зміст права громадян на самозахист: способи і засоби самозахисту, їх правова характеристика та особливості законодавчого регулювання.
6. Вибір правової форми захисту екологічних прав та критерії його ефективності.

**Завдання для підготовки
до семінарського (практичного) заняття**

Задача 1. До громадської природоохоронної організації за захистом звернулися мешканці села з колективною заявою щодо проблеми утворення несанкціонованих звалищ, що стали стихійно виникати на околицях населеного пункту, куди відвозилося будівельне сміття. Також мешканці села скаржились на якість питної води, що мала мутний осад і неприємний присмак. Все це, на думку заявників, призводить до забруднення довкілля, погіршення його якості та порушення належних їм екологічних прав.

Окреслити нормативно-правові акти, що визначають правовий статус громадських природоохоронних організацій. З'ясувати роль цих організацій у забезпеченні захисту екологічних прав громадян.

Визначити порушення яких екологічних прав громадян має місце у вищезазначених ситуаціях.

Окреслити та обґрунтувати можливі форми, способи та порядки їх захисту.

Вирішити задачу по суті наданих вимог.

Задача 2. Представники бізнесу і місцева влада прийняли рішення про будівництво на території старого парку заводу з виробництва асфальтобетонної суміші. Вирубка дерев парку, обумовлена планованою діяльністю, викликала занепокоєння у мешканців міста, які організували збір підписів на захист парку, писали статті до ЗМІ, проводили мітинги задля привернення уваги з боку посадових осіб органів влади і широким верствам населення щодо проблеми, що виникла, пов'язаної з порушенням екологічних прав. А також звернулися до громадської природоохоронної організації щодо ініціювання

проведення місцевого референдуму з питання доцільності будівництва заводу на території парку в межах даного міста.

Визначити порушення яких екологічних прав громадян має місце у вищезазначеній ситуації. Окреслити та обґрунтувати можливі форми, способи та порядок їх захисту.

Надати правову характеристику ситуації, що склалася. Вирішити задачу по суті наданих вимог.

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.

Про звернення громадян : Закон України від 2 жовтня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.

Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.

Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 1.

Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 9 квітня 1999 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20–21. Ст. 190.

Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 5 квітня 2007 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 29. Ст. 389.

Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17 лютого 2011 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 34. Ст. 343.

Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23 грудня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.

Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17 березня 2011 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.

Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України : постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 року № 614. *Офіційний вісник України*. 2020. № 59. Ст. 1853.

Про затвердження Положення про Державне агентство водних ресурсів України : постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 року № 393. *Офіційний вісник України*. 2014. № 71. Ст. 1995.

Про затвердження Положення про Державне агентство лісових ресурсів України : постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2014 року № 521. *Офіційний вісник України*. 2014. № 82. Ст. 2333.

Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України : постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 року № 275. *Офіційний вісник України*. 2017. № 36. Ст. 1131.

Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 878. *Офіційний вісник України*. 2015. № 89. Ст. 2972.

Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 року № 442 в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2019 р. № 879. *Офіційний вісник України*. 2019. № 86. Ст. 2898.

Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля : наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 лютого 2002 року № 88. *Офіційний вісник України*. 2002. № 12. Ст. 631.

Про затвердження Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 18 грудня 2003 року № 168. *Офіційний вісник України*. 2004. № 6. Ст. 357.

Навчально-наукова література

Антонюк О.І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2004. 20 с.

Антонюк У.В. Діяльність державних інституцій як гарантія забезпечення екологічних прав в Україні. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 94–100.

Берзіна С.В., Борецько В.Є., Бузан Г.С. Громадський екологічний контроль : посіб. для громадських інспекторів з охорони довкілля / за заг. ред. І.О. Яковлева. Київ : Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 150 с.

Екологічне право : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. проф. А.П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. 432 с.

Канівець Л.А. Самозахист як форма захисту екологічних прав громадян. *Правове життя сучасної України* : у 2 т. : матер. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.) / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Гельветика, 2019. Т. 1. С. 616–618.

Котелевець А.В. Актуальні питання правозастосовчої діяльності у галузі екології : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків, 2000. 19 с.

Краснова М.В., Краснова Ю.А. Реалізація та захист екологічних прав громадян: теоретико-правові аспекти : наукове видання. Київ : ФОП Ямчинський О.В., 2021. 148 с.

Лагойда Т.В. Запровадження інституту екологічного омбудсмена в Україні як вимога часу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 207–209. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2022/48.pdf

Мороз Г.В. Правове регулювання участі громадськості в прийнятті рішень у галузі охорони довкілля : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2006. 20 с.

Сливка М.М. Поняття громадськості та її роль в охороні навколишнього природного середовища. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави* : зб. тез III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 21 травня 2014 р.). Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. С. 67–69.

ЗАНЯТТЯ 10

Тема: СУДОВА ФОРМА ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ

План заняття

1. Право на доступ до правосуддя для захисту екологічних прав.
2. Роль судів загальної юрисдикції у забезпеченні захисту екологічних прав: правовий механізм вирішення екологічних спорів у судовому порядку.
3. Особливості розгляду екологічних спорів про порушення права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля.
4. Особливості розгляду екологічних спорів у сфері забезпечення доступу до екологічної інформації.
5. Розгляд і вирішення екологічних спорів у сфері проведення екологічних перевірок контролюючим органом.
6. Особливості вирішення екологічних спорів у сфері охорони атмосферного повітря.

Завдання для підготовки до семінарського (практичного) заняття

Задача 1. Благодійна організація звернулася до суду з позовом до ТОВ про заборону діяльності дельфінарію як такої, що провадиться без передбачених законодавством дозволів, з порушенням норм і правил утримання тварин у неволі, а також законодавства щодо захисту видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України. Обґрунтовуючи право на звернення до суду, благодійна організація посилалася на норми міжнародних документів, а також стверджувала, що подання позову є реалізацією статутних завдань організації та спрямоване на захист інтересу щодо збереження довкілля.

Судом у позові відмовлено. Мотивовано тим, що зазначене звернення не узгоджується з правовими підставами звернення до суду, а інститут представництва громадськості при доступі до правосуддя, передбачений Орхуською конвенцією, не може застосовуватися при обґрунтуванні права на звернення до суду щодо захисту особистого суб'єктивного цивільного немайнового

права фізичної особи на безпечне довкілля. Зазначене рішення оскаржено в апеляційному порядку.

Вирішити питання про право благодійної організації бути позивачем у судовому спорі щодо захисту довкілля.

Скласти позовну заяву (дані, яких не вистачає, визначити на власний розсуд) та проекти інших документів, необхідних для вирішення.

Вирішити задачу по суті наданих умов.

Задача 2. Селищною радою прийнято рішення про організацію відпочинку та лікування у курортній зоні, запроваджено платне перебування на пляжах, в лісопарку та на прибережних територіях. Надання сервісних послуг доручено приватному підприємству. Члени територіальної громади селища звернулися до суду про визнання такого рішення незаконним, оскільки воно обмежує права громадян на безоплатне користування природними якостями території.

Надати характеристику ознак загального і спеціального природокористування.

Надати правову оцінку рішення селищної ради. Вирішити справу по суті.

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25 червня 1998 року (з поправками, внесеними Рішенням від 27 травня 2005 р. № II/1). *Офіційний вісник України*. 2010. № 33. Ст. 1191.

Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144.

Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 6 листопада 1991 року в редакції Закону України від 3 жовтня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.

Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 липня 2005 року в редакції Закону України

від 3 жовтня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року в редакції Закону України від 3 жовтня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.

Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16 жовтня 1992 року в редакції Закону України від 21 червня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 252.

Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23 травня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 29. Ст. 315.

Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. Ст. 502.

Про стратегічну екологічну оцінку : Закон України від 20 березня 2018 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 16. Ст. 138.

Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

Опублікована судово практика

Дайджест судової практики Великої Палати Верховного Суду у справах зі спорів, що виникають із земельних відносин (застосування норм матеріального права). Рішення, внесені до ЄДРСР за період з 20.04.2018 по 18.09.2019. Київ, 2019. 75 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/dajdjest_VP_zemelni_sporu_2018_2019.pdf

Огляд за результатами вивчення судової практики вирішення КГС ВС спорів, що виникають у сфері захисту довкілля та екологічних прав: підготовлено судовою палатою для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів КГС ВС та управлінням забезпечення роботи судової палати для розгляду справ щодо корпоративних

спорів, корпоративних прав та цінних паперів секретаріату КГС ВС. Київ, 32 с. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00762>

Огляд судової практики Верховного Суду у спорах, що виникають у сфері захисту довкілля та екологічних прав. Київ, 2019. 111 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Daidjest_Ekologia.pdf

Огляд судової практики Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у спорах, що виникають у сфері містобудування та архітектурної діяльності. Київ, 2023. 208 с. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1376797/>

Постанова Верховного Суду України від 1 вересня 2022 року у справі № 520/16518/2020 (адміністративне провадження № К/990/594/22). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106017551>

Про практику застосування адміністративними судами законодавства про доступ до публічної інформації : постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 29 вересня 2016 року № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010760-16#Text>

Про результати вивчення та узагальнення судової практики вирішення господарськими судами спорів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища : узагальнення судової практики Вищого господарського суду України від 1 січня 2009 року. *Вісник господарського судочинства*. 2009. № 3.

Навчально-наукова література

Алексеева Є. Процесуальна правоздатність у справах про захист екологічних прав та довкілля: міжнародні стандарти та національна практика / за заг. ред. О. Кравченко. Львів : Манускрипт, 2018. 64 с.

Андрейцев В.І. Правові проблеми доступу до інформації та правосуддя в контексті міжнародних конвенцій. *Вісник Київського Національного університету ім. Т. Шевченка*. 2003. Вип. 49–51. С. 55–64.

Калишук Л.А. Ефективність судового захисту екологічних прав громадян України. *Правове життя сучасної України* : матер.

Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (м. Одеса, 20–21 квітня 2012 р.). Т. 3 / Націон. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2012. С. 430–431.

Канівець Л.А. Регулювання викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами у системі заходів охорони атмосферного повітря. *Приватне та публічне право*. 2021. № 2. С. 25–30.

Канівець Л.А. Теоретичні та практичні проблеми захисту екологічних прав громадян. *Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та перспективний погляди* : зб. матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 31 травня 2019 року). Чернівці, 2019. С. 136–139.

Каракаш І.І. Правомочия природоохранных объединений на судебную защиту экологических прав граждан. *Правовое регулирование аграрно-земельных и природоресурсово-экологических отношений* : сб. избр. статей, докладов и рецензий (1997–2007). Одесса : Феникс, 2007. С. 239–243.

Краснова М.В., Малишева Н.Р., Шевчук П.І. Судовий захист екологічних прав громадян України : довідник для суддів. Київ : КМ Академія, 2001. 178 с.

Краснова Ю.А. Гарантії реалізації права громадян України на судовий захист екологічних прав. *Приватне та публічне право*. 2021. № 1. С. 28–32.

Краснова Ю.А. Екологічний суд як гарантія захисту прав людини і громадянина. *Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний і перспективний погляди* : зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 31 травня 2019 р.) / КНУ ім. Тараса Шевченка, ІДіП ім. В.М. Корецького НАН України ; за заг. ред. М.В. Краснової, Т.О. Коваленко. Чернівці : Кондратьєв А.В., 2019. С. 158–162.

Медведев К.В. Екологічні права громадян України: гарантії їх судового захисту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2012. 17 с.

Міжнародний судовий форум «Судовий захист природного довкілля та екологічних прав» (м. Київ, 7 листопада 2019 року) : збірник матеріалів. Київ, 2019. 192 с.

Уркевич В. Використання експертних знань в екологічних спорах в Україні та окремих країнах-членах ЄС. *Міжнародний*

судовий форум «Судовий захист природного довкілля та екологічних прав» (м. Київ, 7 листопада 2019 року) : збірник матеріалів. Київ, 2019. С. 154–158.

Яремак З. Реалізація права на доступ до правосуддя з питань захисту екологічних прав. *Права людини і довкілля в новій Україні: на честь професора С.М. Кравченко* : збірник статей та тез міжнародного дисциплінарного симпозиуму (м. Львів, 20–21 вересня 2014 р.). 2015. С. 168–176.

ЗАНЯТТЯ 11

Тема: ЮРИДИЧНІ СПОСОБИ ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ

План заняття

1. Поняття способу захисту екологічних прав.
2. Система способів захисту екологічних прав та їх класифікація: критерії вибору способу захисту екологічних прав.
3. Визнання як спосіб захисту екологічних прав громадян.
4. Поняття і сутність припинення дії, яка порушує право, як спосіб захисту екологічних прав.
5. Визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органу державної влади та органу місцевого самоврядування як спосіб захисту екологічних прав.

Завдання для підготовки до семінарського (практичного) заняття

Задача 1. Група громадян звернулася до суду з позовом про заборону будівництва багатоквартирного житлового будинку котеджного типу на суміжних земельних ділянках, мотивуючи свої вимоги тим, що таке будівництво проводиться з порушенням встановлених будівельних норм, санітарних правил та цільового призначення землі та може призвести до порушення їх конституційних прав на безпечне для життя і здоров'я довкілля та принципу добросусідства.

Під час розгляду справи суд дійшов висновку, що будівництво вказаного житлового будинку завершено, тобто відсутні дії,

що можуть порушити права позивачів, а тому підстав для задоволення позову обраним ними способом немає.

Надати правову характеристику ситуації, що склалася.

Охарактеризувати значення вибору способу захисту порушених екологічних прав та з'ясувати критерії ефективності такого вибору.

Вирішити задачу по суті викладених умов.

Задача 2. До суду звернулася група громадян з позовом про захист порушених екологічних прав і відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю внаслідок аварії, що сталася на підприємстві з виробництва вибухових матеріалів.

Суд у задоволенні позовних вимог відмовив, посилаючись на те, що шкода від промислової аварії не підлягає відшкодуванню з причин відсутності у законодавстві спеціальних норм, що регулюють умови та порядок її відшкодування. В інтересах громадян рішення оскаржено в апеляційному порядку.

Визначити коло правовідносин, що виникли.

Охарактеризувати законодавство, що регулює дані відносини.

Які засоби впливу можуть бути застосовані до даного суб'єкта господарювання?

Як повинна бути вирішена справа?

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25 червня 1998 року (з поправками, внесеними Рішенням від 27 травня 2005 р. № II/1). *Офіційний вісник України*. 2010. № 33. Ст. 1191.

Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144.

Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 6 листопада 1991 року в редакції Закону України від 3 жовтня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.

Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 липня 2005 року в редакції Закону України від 3 жовтня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року в редакції Закону України від 3 жовтня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.

Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16 жовтня 1992 року в редакції Закону від 21 червня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 252.

Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23 травня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 29. Ст. 315.

Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. Ст. 502.

Навчально-наукова література

Екологічне право України : навчальний посібник / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитонової, к. ю. н. А.І. Черемнової. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. 408 с.

Екологічне право : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. проф. А.П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. 432 с.

Калишук Л.А. Вибір способу захисту екологічних прав громадян та критерії його ефективності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2014. Вип. 10-2. Т. 2. С. 24–27.

Калишук Л.А. Право на захист екологічних прав громадян та особливості його реалізації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2014. Вип. 6-1. Т. 2. С. 90–94.

Калишук Л.А. Проблематика формування системи еколого-правових способів захисту порушених прав. *Юридичний вісник*. 2013. № 2. С. 60–65.

Каракаш І.І. Судовий порядок застосування способів захисту й охорони права власності на природні об'єкти. «Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України» : матер. конф. (м. Одеса, 7–10 червня 2018 року) / відп. ред. Т.Є. Харитонova, Х.А. Григор'єва. Одеса : Гельветика, 2018. С. 26–29.

Кобецька Н.Р. Екологічні права та обов'язки громадян України. *Екологічне право України* : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2007. С. 38–57.

Краснова М.В., Краснова Ю.А. Реалізація та захист екологічних прав громадян: теоретико-правові аспекти : наукове видання. Київ : ФОП Ямчинський О.В., 2021. 148 с.

Пашук Т.І. Юридичні способи захисту прав людини: поняття та види. *Держава і право: юридичні і політичні науки* : зб. наук. праць. 2005. Вип. 28. С. 48–56.

Стефанчук Р.О. Проблеми у застосуванні спеціальних способів захисту особистих немайнових прав фізичних осіб. *Вісник Верховного Суду України*. 2007. № 7 (83). С. 36–42.

ЗАНЯТТЯ 12

Тема: ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ

План заняття

1. Поняття і види юридичної відповідальності за порушення екологічних прав і невиконання екологічних обов'язків.
2. Підстави і умови застосування юридичної відповідальності у сфері захисту екологічних прав.
3. Кримінальна відповідальність за порушення екологічних прав.
4. Проблеми адміністративної відповідальності за порушення екологічних прав.
5. Застосування дисциплінарних стягнень за порушення екологічних прав.
6. Особливості застосування цивільної відповідальності за порушення екологічних прав.

Завдання для підготовки до семінарського (практичного) заняття

Задача 1. Група мешканців звернулася за консультацією до адвоката. Пояснили, що внаслідок вибуху у приміщенні цеху з виробництва металів, заподіяно шкоду їх здоров'ю та майну. Власники цеху, посиляючись на недостатність коштів для повного відшкодування заподіяної шкоди, відмовляються від добровільного відшкодування шкоди.

Усі численні звернення до правоохоронних органів, Державної екологічної інспекції, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України щодо заборони діяльності цеху залишилися без належної уваги. А тому вони вважають, що оскільки забезпечення екологічної безпеки є окремим напрямом діяльності держави, відповідно, держава в особі уповноваженого органу зобов'язана відшкодувати шкоду, заподіяну внаслідок такої надзвичайної екологічної ситуації.

Визначити коло суспільних відносин, що виникли.

Чи можна притягнути до юридичної відповідальності орган державної влади задля відшкодування заподіяної шкоди?

Надати громадянам обґрунтовану консультацію (у письмовій формі).

Вирішити задачу по суті наданих умов.

Задача 2. Директор заводу допустив діяльність заводу з виготовлення асфальтобетону, за допомогою агрегатного змішувача, без дозволу, за відсутності висновку з оцінки впливу на довкілля. Матеріали справи про адміністративне правопорушення передано до суду. У ході судового розгляду винним себе не визнав і пояснив, що така діяльність не віднесена до видів діяльності, що становлять підвищену екологічну небезпеку, а відтак висновку з оцінки впливу не вимагає.

Визначити правові засади оцінки впливу на довкілля, охарактеризувавши законодавство, що регулює дані відносини.

Вирішити справу по суті. Яке рішення має ухвалити суд?

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди : Директива 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС від 21 квітня 2004 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_965#Text

Водний кодекс України : прийнятий 6 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189.

Земельний кодекс України : прийнятий 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

Кодекс законів про працю : прийнятий 10 грудня 1971 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.

Кодекс України про адміністративні правопорушення : прийнятий 7 грудня 1984 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

Кодекс України про надра : прийнятий 27 липня 1994 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 36. Ст. 340.

Кримінальний кодекс України : прийнятий 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 року в редакції Закону України від 8 лютого 2006 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 21. Ст. 170.

Цивільний кодекс України : прийнятий 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності : Закон України від 14 жовтня 1994 року в редакції Закону України від 22 грудня 2011 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 29. Ст. 345.

Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22 лютого 2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 18. Ст. 132.

Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. Ст. 502.

Про рослинний світ : Закон України від 9 квітня 1999 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22–23. Ст. 198.

Деякі питання ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки : постанова Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2022 р. № 1030. *Офіційний вісник України*. 2022. № 75. Ст. 4554.

Про затвердження переліку машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2021 року № 77. *Офіційний вісник України*. 2021. № 13. Ст. 543.

Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд : постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 2022 року № 575. *Офіційний вісник України*. 2022. № 41. Ст. 2224.

Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення цінних видів водних біоресурсів : постанова Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2011 року № 1209 в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 6 жовтня 2021 року № 1039. *Офіційний вісник України*. 2021. № 81. Ст. 5167.

Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу : постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 року № 665. *Офіційний вісник України*. 2008. № 56. Ст. 1868.

Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання) : постанова Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2012 року № 1030. *Офіційний вісник України*. 2012. № 85. Ст. 3466.

Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної зеленим насадженням у межах міст та інших населених пунктів : постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 1999 року № 559 у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2001 року № 1789. *Урядовий кур'єр*. 2002. 23 січня.

Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря :

наказ Міністерства енергетики та захисту довкілля України від 28 квітня 2020 року № 277. *Офіційний вісник України*. 2020. № 37. Ст. 1236.

Про затвердження Положення про порядок обчислення розміру відшкодування та сплати збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плаваючих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України : наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 16 січня 2021 року № 16. *Офіційний вісник України*. 2021. № 27. Ст. 1487.

Опублікована судово практика

Дайджест судової практики Великої Палати Верховного Суду у справах зі спорів, що виникають із земельних відносин (застосування норм матеріального права). Рішення, внесені до ЄДРСР за період з 20.04.2018 по 18.09.2019. Київ, 2019. 75 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/dajdjest_VP_zemelni_sporu_2018_2019.pdf

Огляд судової практики Верховного Суду у спорах, що виникають у сфері захисту довкілля та екологічних прав. Київ, 2019. 111 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Dajdjest_Ekologia.pdf

Огляд судової практики Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у спорах, що виникають у сфері містобудування та архітектурної діяльності. Київ, 2023. 208 с. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1376797/>

Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства у справах, в яких заявлено вимоги про відшкодування збитків : оглядовий лист Вищого господарського суду України від 14 січня 2014 року № 01-06/20/2014. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0020600-14>

Про практику застосування судами при розгляді справ окремих норм земельного права : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 27 вересня 2012 року № 10-1391/0/4-12. *Бухгалтерський облік*. 2012. № 116. Ст. 22.

Про результати вивчення та узагальнення судової практики вирішення господарськими судами спорів, пов'язаних

з охороною навколишнього природного середовища : узагальнення судової практики Вищого господарського суду України від 1 січня 2009 року. *Вісник господарського судочинства*. 2009. № 3.

Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля : постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 року № 17. *Вісник Верховного Суду України*. 2005. № 1.

Навчально-наукова література

Балюк Г. Проблеми удосконалення юридичної відповідальності за екологічні правопорушення в контексті сталого розвитку України. *Вісник Київського Національного університету ім. Т. Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2007. № 74–76. С. 8–10.

Басай В.Д. Відшкодування шкоди, заподіяної екологічними правопорушеннями : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Л., 1996. 23 с.

Гавриш Н.С. Проблеми застосування окремих видів юридичної відповідальності за псування ґрунтів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип. 30. С. 135–138.

Гавриш Н.С. Відповідальність за забруднення та засмічення ґрунтів в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2001. 20 с.

Демчук Т.І. Адміністративна відповідальність за відмову від надання або несвоєчасне надання екологічної інформації. *Екологічне право*. 2019. Вип. 3. С. 22–25.

Екологічне право України : навчальний посібник / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитонової, к. ю. н. А.І. Черемнової. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. 408 с.

Заверюха М.М. Щодо застосування адміністративної відповідальності за порушення лісового законодавства. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави і права в умовах євроінтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20 травня 2016 року). Одеса, 2016. С. 562–564.

Каракаш І.І. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення. *Екологічне право України* : навчальний посібник / за ред. І.І. Каракаш, Т.Є. Харитонової, А.І. Черемнової. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. С. 331–360.

Краснова М.В. Компенсація шкоди за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти) : монографія. Київ : Київський університет, 2008. 439 с.

Миколаєць В.А. Цивільно-правова відповідальність за порушення екологічного законодавства. *Екологічне право*. 2022. Вип. 1–2. С. 40–45.

Остапик Я. Правові підстави відшкодування моральної шкоди за порушення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля. *Екологія-Право-Людина*. 2007. № 4–5 (34–35). С. 68–71.

Юридична відповідальність за екологічні правопорушення : навч. посіб. / Т.К. Оверковська, Н.М. Опольська ; Вінн. нац. аграр. ун-т. Вінниця : ТВОРИ, 2020. 252 с.

ЗАНЯТТЯ 13

Тема: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА СИСТЕМА ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ

План заняття

1. Роль конвенційних органів ООН із захисту екологічних прав.
2. Рада Європи як суб'єкт забезпечення прав людини.
3. Захист екологічних прав у практиці Європейського суду з прав людини: особливості застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.
4. Міжамериканська система захисту екологічних прав.
5. Імплементація міжнародних стандартів захисту екологічних прав у національне законодавство: застосування міжнародного досвіду для вирішення проблем захисту екологічних прав в Україні.

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Загальна декларація прав людини : резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року № 217 А (III). *Голос України*. 2008. 10 грудня.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини)

від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_043

Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди : Директива 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС від 21 квітня 2004 року: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_965#Text

Рекомендація Rec (2004)6 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо вдосконалення національних засобів правового захисту» : ухвалено на 114-й сесії Комітету міністрів від 12 травня 2004 року. *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. 2004. № 4.

Статут Ради Європи від 5 травня 1949 року. *Офіційний вісник України*. 2004. № 26. Ст. 1733.

Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.

Про міжнародні договори України : Закон України від 29 червня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.

Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

Про приєднання України до Статуту Ради Європи : Закон України від 31 жовтня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 38. Ст. 287.

Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17 липня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263.

Навчально-наукова література

Андрейцев В.І. Проблеми правового забезпечення екологічної безпеки у контексті євроінтеграції. *Правові засади*

екологічної та продовольчої безпеки: проблеми імплементації міжнародних стандартів : матеріали дискусійної панелі Першого Харк. міжнар. юрид. форуму «Право та проблеми сталого розвитку в глобалізованому світі» (м. Харків, 3–6 жовт. 2017 року). Харків : Право, 2017. С. 18–25.

Балпок Г. Вплив міжнародного досвіду на вирішення проблем судового захисту екологічних прав громадян в Україні. *Міжнародний судовий форум «Судовий захист природного довкілля та екологічних прав»* (м. Київ, 7 лист. 2019 року) : збірник матеріалів. Київ, 2019. С. 172–177.

Гетьман А.П., Толочко С.М. Право доступу до Суду в контексті Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод. *Вісник Київського університету ім. Т. Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2003. Вип. 49–51. С. 68–70.

Калишук Л.А. Особливості застосування ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод при захисті екологічних прав громадян. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 31. Т. 2. С. 76–79.

Калишук Л.А. Право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля та механізм його захисту в Європейському суді з прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 86–89. URL: http://lsei.org.ua/1_2015/23.pdf

Каракаш И., Юрескул В. Генезис взглядов на окружающую среду и ее защиту в международных документах. *Юридичний вісник*. 2014. № 2. С. 260–267.

Карпачова Н. Європейська конвенція з прав людини – фундамент формування захисту прав людини в Україні. *Право України*. 2017. № 4. С. 34–54.

Липачова Л.М. Реалізація конституційного права людини та громадянина на звернення за захистом своїх прав і свобод до Європейського суду з прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2002. 20 с.

Лихогляд В.П. Недотримання міжнародних стандартів захисту екологічних прав людини у справах щодо України в рамках Орхуської конвенції та Конвенції ЕСПО. *Юридичний вісник*. 2021. № 1. С. 199–207.

Медведева М. Міжамериканська система захисту права

на безпечне довкілля. *Міжнародний судовий форум «Судовий захист природного довкілля та екологічних прав»* (м. Київ, 7 листопада 2019 року) : збірник матеріалів. Київ, 2019. С. 178–183.

Сурілова О.О. Захист екологічних прав людини в практиці Європейського Суду з прав людини. *Правове життя сучасної України : у 2 т. : матер. Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.) / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Гельветика, 2019. Т. 1. С. 374–377.

Шульга Є.В. Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища від впливу військових конфліктів: проблеми ефективності. *Інтернаука. Серія «Юридичні науки»*. 2017. № 1. С. 63–69.

Шуміло І.А. Міжнародна система захисту прав людини : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О.О. 168 с.

5. ПИТАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ», ЩО ВІНОСЯТЬСЯ НА ІСПИТ (ЗАЛІК)

1. Захист навколишнього природного середовища і права людини.
2. Екологічні права у міжнародних нормативно-правових актах.
3. Стан правового регулювання екологічних прав за національним законодавством.
4. Державна екологічна політика у сфері реалізації та захисту екологічних прав.
5. Поняття та особливості екологічних прав громадян, їх місце у системі конституційних прав людини і громадянина.
6. Класифікація екологічних прав.
7. Конституційні екологічні права.
8. Видова характеристика екологічних прав за міжнародними нормативно-правовими актами.
9. Структура екологічних прав як суб'єктивних прав особи.
10. Поняття та зміст права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля.
11. Об'єкт права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.
12. Суб'єкти права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.
13. Особливості реалізації права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля.
14. Особливості правового регулювання окремих видів права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.
15. Право громадян на екологічно безпечний стан атмосфери повітря.
16. Право громадян на безпечні водні ресурси.
17. Право на доступ до екологічної інформації у системі екологічних прав людини і громадянина.
18. Поняття та зміст екологічної інформації як об'єкту еколого-інформаційних відносин.

19. Суб'єкти еколого-інформаційних відносин.
20. Правові форми та засоби забезпечення реалізації права на доступ до екологічної інформації.
21. Правові наслідки порушення права доступу до екологічної інформації.
22. Право на відшкодування шкоди, заподіяної порушенням права на безпечне для життя і здоров'я довкілля: поняття та сутність.
23. Зміст підстав та умов відшкодування шкоди, заподіяної порушенням екологічних прав.
24. Екологічно небезпечна діяльність як спеціальна умова відшкодування заподіяної шкоди.
25. Види, структура та зміст шкоди, заподіяної погіршенням якості навколишнього природного середовища.
26. Особливості відшкодування шкоди здоров'ю людини, заподіяної погіршенням якості довкілля.
27. Участь громадян у прийнятті екологічно значимих рішень.
28. Право громадян на здійснення загального та спеціального природокористування.
29. Право громадян на подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на довкілля.
30. Право на оскарження у судовому порядку рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб щодо порушення екологічних прав громадян.
31. Поняття та межі здійснення громадянами екологічних прав.
32. Підстави обмеження, зміни та припинення екологічних прав.
33. Звернення громадян до органів державної влади з метою сприяння у реалізації та захисту екологічних прав.
34. Діяльність державних органів загальної компетенції у сфері забезпечення екологічних прав.
35. Повноваження центральних органів місцевої влади у сфері забезпечення екологічних прав.
36. Здійснення державного нагляду (контролю) у сфері забезпечення екологічних прав.

37. Повноваження органів місцевої влади у сфері забезпечення екологічних прав.

38. Діяльність громадських природоохоронних організацій та їх роль у забезпеченні екологічних прав громадян.

39. Поняття та елементи еколого-правового статусу людини і громадянина.

40. Види екологічних обов'язків громадян.

41. Поняття та система гарантій екологічних прав громадян.

42. Класифікація гарантій екологічних прав громадян.

43. Юридичні гарантії, їх види і місце у системі гарантій екологічних прав.

44. Особливості правовідносин у сфері реалізації та захисту екологічних прав громадян та їх місце у системі екологічних правовідносин.

45. Поняття захисту у механізмі правового забезпечення екологічних прав громадян.

46. Правові засади захисту екологічних прав громадян.

47. Право на захист екологічних прав як суб'єктивне право особи: зміст та підстави виникнення.

48. Поняття та види екологічних спорів.

49. Правові форми захисту екологічних прав громадян.

50. Нормативна форма захисту екологічних прав громадян.

51. Адміністративна форма захисту екологічних прав громадян.

52. Громадська форма захисту екологічних прав громадян.

53. Сутність і зміст права громадян на самозахист екологічних прав.

54. Захист прав природокористувачів.

55. Доступ до правосуддя у справах із захисту екологічних прав громадян.

56. Види та механізм вирішення екологічних спорів у судовому порядку.

57. Особливості розгляду екологічних спорів про порушення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

58. Особливості розгляду екологічних спорів про доступ до екологічної інформації.

59. Особливості розгляду спорів щодо проведення екологічних перевірок контролюючим органом.

60. Особливості вирішення екологічних спорів у сфері охорони атмосферного повітря.

61. Право громадськості на звернення до суду у справах про порушення вимог природоохоронного законодавства.

62. Доступ до екологічної інформації: судова практика Європейського суду з прав людини.

63. Особливості судового захисту екологічних прав громадян Європейським судом з прав людини.

64. Поняття та система способів захисту екологічних прав громадян.

65. Визнання як способу захисту екологічних прав громадян.

66. Поняття та сутність припинення дії як способу захисту екологічних прав громадян.

67. Визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування у системі способів захисту екологічних прав громадян.

68. Правопорушення як підстава застосування юридичної відповідальності за порушення екологічних прав.

69. Види юридичної відповідальності за порушення екологічних прав.

70. Кримінальна відповідальність за порушення екологічних прав.

71. Адміністративна відповідальність за порушення екологічних прав.

72. Підстави і умови застосування цивільної відповідальності за порушення екологічних прав.

73. Особливості відшкодування екологічної шкоди.

74. Проблеми відшкодування моральної шкоди, заподіяної порушенням екологічних прав громадян.

75. Дисциплінарна відповідальність за порушення екологічних прав.

БЛОК 2. НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА «ЗАХИСТ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ»

1. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ»

№ теми	Найменування теми
1	Земельне право як основа захисту прав на землю
2	Форми захисту земельних прав
3	Способи захисту земельних прав
4	Захист права власності на землю
5	Захист права землекористування та його основних видів
6	Гарантії захисту прав на землю
7	Особливості правового механізму забезпечення захисту земельних прав громадян
8	Визнання прав як спосіб захисту прав на земельну ділянку
9	Відновлення стану земельної ділянки як спосіб захисту прав на земельну ділянку
10	Визнання угоди недійсною як спосіб захисту прав на земельну ділянку
11	Визнання недійсними рішень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування як спосіб захисту прав на земельну ділянку
12	Відшкодування заподіяних збитків як спосіб захисту прав на земельну ділянку
13	Вирішення судами земельних спорів як гарантія захисту земельних прав
14	Юридична відповідальність за порушення земельного законодавства

2. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ»

Мета викладання навчальної дисципліни полягає у наданні теоретичних і практичних знань студентам із сучасного земельного законодавства та права в сфері захисту прав, систематизації отриманих ними знань для подальшого використання у практичній діяльності, ознайомленні з науковими працями провідних вчених з теоретичних проблем земельного права, системному пізнанні змісту основних положень чинного законодавства та проведенні аналізу опублікованої судової практики, а також отриманні практичних навичок застосування правових норм при вирішенні конкретних навчальних завдань.

Досягнення зазначеної мети потребує вирішення наступних **завдань**:

- вивчити законодавчі та підзаконні акти, що регулюють земельні відносини в сфері захисту прав;
- розглянути правову природу основних видів земельних правовідносин в сфері захисту прав;
- ознайомитися з працями провідних юристів-науковців із земельного права;
- визначити можливі напрями подальшого розвитку земельного законодавства в сфері захисту прав.

Викладання навчальної дисципліни є циклом професійної підготовки фахівців з вищою юридичною освітою, що передбачено навчальним планом. При цьому ним встановлена різна кількість лекційних, семінарських (практичних) і консультаційних годин для різних факультетів і форм навчання. У зв'язку з цим академічна (стандартна) програма навчальної дисципліни, що наведена нижче, охоплює максимальний обсяг питань сучасного земельного права і законодавства в сфері захисту прав та розрахована на студентів усіх навчальних підрозділів і форм навчання, починаючи зі студентів юридичного коледжу і закінчуючи студентами Центру дистанційного та заочного навчання.

Лекційний курс читається провідними викладачами кафедри і охоплює найбільш теоретично актуальні, практично

значущі та децю ускладнені питання. Тому слід звернути увагу на те, що лекції читаються не за всіма темами і не з усіх питань лекційної тематики навчальної дисципліни.

Семінарські (практичні) заняття є основною формою навчання при викладанні курсу «Захист земельних прав». Вони націлені на засвоєння основних теоретичних положень та відпрацювання практичних навичок застосування норм земельного права шляхом розв'язання задач та надання конкретних відповідей при вирішенні питань, які виникають при розгляді земельно-правових відносин у сфері захисту прав.

ЗМІСТ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ»

Тема 1. Земельне право як основа захисту прав на землю

1. Предмет земельного права та його особливості.
2. Методи регулювання земельних відносин.
3. Основні принципи земельного права.
4. Поняття та основні ознаки земельного права як галузі права, галузі науки і навчальної дисципліни.
5. Система земельного права.
6. Співвідношення земельного права з суміжними галузями права.

Тема 2. Форми захисту земельних прав

1. Поняття захисту прав на земельну ділянку.
2. Загальна характеристика способів захисту прав на земельні ділянки.
3. Поняття неюрисдикційної форми захисту прав.
4. Окремі види неюрисдикційної форми захисту: захист права уповноваженої особи; захист права діями порушника права; захист прав шляхом укладення сторонами мирової угоди.
5. Поняття юрисдикційної форми захисту прав.

Тема 3. Способи захисту земельних прав

1. Поняття способів захисту земельних прав, їх значення та система.

2. Особливості способів захисту земельних прав за земельним законодавством.

3. Співвідношення способів захисту суб'єктивних земельних прав з суміжними та пов'язаними категоріями.

4. Класифікації способів захисту земельних прав.

5. Особливості окремих способів захисту земельних прав та їх застосування у певних земельних правовідносинах.

Тема 4. Захист права власності на землю

1. Основні ознаки і визначення поняття права власності на землю.
2. Суб'єкти та об'єкти права власності на землю.
3. Захист права приватної власності на землю.
4. Захист права комунальної власності на землю.
5. Захист права державної власності на землю.
6. Захист права власності на землю іноземних громадян, іноземних юридичних осіб та іноземних держав.
7. Захист спільної власності на землю.

Тема 5. Захист права землекористування та його основних видів

1. Поняття та основні види права землекористування.
2. Захист права постійного землекористування.
3. Захист права орендного землекористування.
4. Умови захисту земельного сервітуту як виду користування чужою земельною ділянкою.
5. Особливості правового захисту користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) і забудови (суперфіцій).

Тема 6. Гарантії захисту прав на землю

1. Сутність і види гарантій захисту й охорони прав на землю.
2. Способи захисту прав на земельні ділянки за земельним та цивільним законодавством.
3. Відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам як гарантія захисту прав на земельні ділянки.

4. Умови і порядок відшкодування збитків землевласникам та землекористувачам.

5. Розгляд і вирішення земельних спорів як юридична гарантія захисту прав на землю.

6. Уповноважені органи та їх компетенція щодо розгляду і вирішення земельних спорів.

Тема 7. Особливості правового механізму забезпечення захисту земельних прав громадян

1. Поняття та зміст юридичного забезпечення захисту земельних прав громадян.

2. Особливості правовідносин у сфері захисту земельних прав громадян.

3. Підстави виникнення правовідносин у сфері захисту земельних прав громадян.

4. Об'єкти захисту земельних прав громадян.

5. Суб'єкти захисту земельних прав громадян.

Тема 8. Визнання прав як спосіб захисту прав на земельну ділянку

1. Правова природа вимоги про визнання права.

2. Процес оспорування, заперечення іншими особами прав на землю.

3. Неможливість реалізації особою свого права власності на землю землекористування у зв'язку з наявністю сумнівів у інших осіб.

4. Втрата належних правовстановлюючих документів на земельну ділянку.

5. Позовна давність у вимогах про визнання права.

6. Звільнення майна з-під арешту як вид вимоги про визнання права власності на землю.

Тема 9. Відновлення стану земельної ділянки як спосіб захисту прав на земельну ділянку

1. Загальна характеристика процесу відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав.

2. Запобігання вчиненню дій, що порушують права або створюють небезпеку порушення прав.

3. Рекультивация порушених земель та умови її проведення.

4. Порядок передачі рекультивованих земель землевласнику та контроль якості рекультивациі.

5. Вимога знесення самовільно побудованих будівель та споруд, які були збудовані за час незаконного використання земельних ділянок.

Тема 10. Визнання угоди недійсною як спосіб захисту прав на земельну ділянку

1. Загальна характеристика земельних правочинів.

2. Наслідки недотримання вимог до правочину щодо земельної ділянки.

3. Поняття «недійсний правочин». Види недійсних правочинів.

4. Наслідки недійсності земельного правочину.

5. Особливості застосування реституції при недійсності договорів оренди землі.

6. Процесуальні особливості розгляду справ про визнання угод недійсним.

Тема 11. Визнання недійсними рішень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування як спосіб захисту прав на земельну ділянку

1. Компетенція органів місцевого самоврядування щодо забезпечення та реалізації земельних прав.

2. Компетенція центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин.

3. Судовий захист порушеного права органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади.

4. Розмежування підсудності спорів пов'язаних з оскарженням рішень, дій та бездіяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади.

5. Адміністративне оскарження рішень органів виконавчої влади, як спосіб захисту прав на земельну ділянку.

Тема 12. Відшкодування заподіяних збитків як спосіб захисту прав на земельну ділянку

1. Нормативно-правове регулювання порядку відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам.
2. Види збитків заподіяних власникам землі та землекористувачам, що підлягають відшкодуванню.
3. Особливості процедури відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам.
4. Встановлення розміру збитків, що підлягають відшкодуванню.
5. Формування та склад комісії, що визначає розмір збитків.

Тема 13. Вирішення судами земельних спорів як гарантія захисту земельних прав

1. Критерії юрисдикції земельних спорів, визначення підсудності.
2. Особливості земельних спорів, які розглядаються в порядку адміністративного судочинства.
3. Особливості земельних спорів, які розглядаються в порядку цивільного судочинства.
4. Особливості земельних спорів, які розглядаються в порядку господарського судочинства.
5. Проблеми вирішення судами окремих категорій земельних спорів: процесуально-процедурний аспект.

Тема 14. Юридична відповідальність за порушення земельного законодавства

1. Поняття і функції юридичної відповідальності за земельні правопорушення.
2. Земельне правопорушення як підстава для застосування юридичної відповідальності. Склад земельного правопорушення.
3. Кримінальна та адміністративна відповідальність за порушення земельного законодавства.
4. Цивільна відповідальність за земельні правопорушення.
5. Допустимість застосування дисциплінарної та матеріальної відповідальності за земельні правопорушення.
6. Застосування спеціальних видів впливу за порушення земельного законодавства.

3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ (ПРАКТИЧНИХ) ЗАНЯТЬ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ»

Сучасний стан навчальної дисципліни «Захист земельних прав» є досить нормативно насиченим. Це вимагає від студентів ретельної підготовки до кожного заняття, що включає ознайомлення із значною кількістю нормативно-правових актів та з практикою їх застосування, а також опрацювання великого обсягу навчальної та спеціальної літератури.

Підготовку до занять з навчальної дисципліни необхідно починати з ознайомлення з певними розділами підручників та посібників навчальної літератури, а в окремих випадках також з рекомендованою спеціальною науковою літературою. При опрацюванні законодавчих та інших нормативно-правових актів слід звертати увагу на динаміку і тенденції розвитку вітчизняного земельного законодавства, зокрема шляхом відстеження тих змін і доповнень, що внесені у початкові редакції досліджуваних законодавчих актів. До них відносяться закони, прийняті Верховною Радою України, Укази Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України та акти інших органів центральної виконавчої влади, а також акти, прийняті органами місцевого самоврядування. Тільки після цього можна приступати до виконання практичних завдань, зокрема до розв'язання конкретних задач відповідної теми навчальної дисципліни.

Студентам необхідно завчасно готуватися до кожного семінарського (практичного) заняття і продемонструвати високу ступінь підготовленості з кожної теми. При цьому наполегливо рекомендується робити відповідні конспективні записи підготовки до занять. Особливо важливим є письмове вирішення поставлених конкретних задач. При їх вирішенні слід надавати повні та обґрунтовані відповіді на поставлені

питання. Обов'язковим є посилання на зміст норм права відповідних законодавчих та інших нормативно-правових актів. Нормативне обґрунтування має бути надано до кожного наведеного висновку чи підсумкового твердження.

Безумовно, важливою є активна участь студентів на семінарських (практичних) заняттях, що полягає у самостійних виступах з поставлених питань, виступах з уточненнями і доповненнями, висловленні власних поглядів з проблемних питань тощо. При наявності відповідних конспективних записів підготовки до занять, вони можуть використовуватися при виступах.

Слід звернути увагу на те, що пропущені семінарські (практичні) заняття або виявлення недостатньої підготовленості до них, підлягають додатковому опрацюванню та індивідуальному звіту з тієї чи іншої теми перед викладачами, які проводять такі заняття.

Результативними показниками підготовки до семінарських (практичних) занять вважаються вироблення у студентів умінь:

- стисло і змістовно доповідати обставини конкретних завдань;
- визначати зміст і характер виниклих правовідносин;
- аналізувати окремі положення законів і підзаконних актів;
- застосовувати відповідні положення нормативно-правових актів;
- пропонувати застосовування правових норм щодо розв'язання земельних спорів;
- користуватись збірниками нормативно-правових актів, довідкових матеріалів та галузевими і предметними словниками;
- вільно користуватися специфічною термінологією земельного законодавства і права;
- застосовувати набуті знання і навички в процесі вирішення практичних ситуацій;
- надавати консультації, поради і роз'яснення з питань земельного законодавства.

4. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ (ПРАКТИЧНИХ) ЗАНЯТЬ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ»

ЗАНЯТТЯ 1

**Тема: ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО
ЯК ОСНОВА ЗАХИСТУ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ**

План заняття

1. Предмет земельного права та його особливості.
2. Методи регулювання земельних відносин.
3. Основні принципи земельного права.
4. Поняття та основні ознаки земельного права як галузі права, галузі науки і навчальної дисципліни.
5. Система земельного права.
6. Співвідношення земельного права з суміжними галузями права.

Нормативно-правові акти

Декларація про державний суверенітет України : прийнята 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1990. № 31. Ст. 429.

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112.

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19 червня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 350.

Про земельну реформу : постанова Верховної Ради України від 18 грудня 1990 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 10. Ст. 100.

Про охорону земель : Закон України від 19 червня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 349.

Навчально-наукова література

Андрейцев В.І. Земельне право і законодавство суверенної України: актуальні проблеми практичної теорії. 2-ге вид. Київ : Знання, 2007.

Андрейцев В.І. Правові засади земельної реформи і приватизації земель в Україні : навч.-практ. посіб. Київ : Істина, 1999. 320 с.

Гетьман А.П. Шляхи становлення й розвиток науки земельного права. *Проблеми законності*. 2008. Вип. 95.

Гуревський В.К. Земельне право як самостійна галузь права та його співвідношення із суміжними галузями права. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. праць ОНЮА. Вип. 22. Одеса : «Юридична література», 2004.

Земельне право України : навчальний посібник / І.І. Каракаш, В.Д. Сидор, Т.Є. Харитонova та ін. ; за ред. І.І. Каракаш і Т.Є. Харитонovої. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса : Юридична література, 2017. 588 с.

Земельне право України : підручник / Г.І. Балюк, Т.О. Коваленко, В.В. Носік та ін. ; за ред. В.В. Носіка. Київ : Вид. Полігр. центр «Київ. ун-т», 2008. 511 с.

Земельне право України : підручник / за ред. О.О. Погрібного, І.І. Каракаш. Київ : Істина, 2003. 448 с.

Земельне право : підручник. 3-тє вид., доп. і перероб.; за ред. М.В. Шульги. Харків : Юрайт, 2023. 592 с.

Каракаш І.І. Щодо викладання аграрного, земельного, екологічного та природноресурсового права у вищих навчальних закладах України. *Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природноресурсового права у вищих навчальних закладах України* (м. Одеса, 9–10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І.І. Каракаш. Одеса : Юридична література, 2016. С. 25–29.

Носік В.В. Юридична природа сучасного земельного права України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2008. № 7–8.

Шульга М.В. Завершення сучасної земельної реформи та виклики, які постають перед земельно-правовою наукою. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного інституту Прикарпатського Національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.) / відп. ред.: Н.Р. Кобецька, Н.О. Багай, Г.В. Мороз. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С. 127–130.

ЗАНЯТТЯ 2

Тема: ФОРМИ ЗАХИСТУ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ

План заняття

1. Поняття захисту прав на земельну ділянку.
2. Загальна характеристика способів захисту прав на земельні ділянки.
3. Поняття неюрисдикційної форми захисту.
4. Окремі види неюрисдикційної форми захисту: захист права уповноваженої особи; захист права діями порушника права; захист прав шляхом укладення сторонами мирової угоди.
5. Поняття юрисдикційної форма захисту.

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.

Про використання земель оборони : Закон України від 27 листопада 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 14. Ст. 209.

Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності : Закон України від 17 листопада 2009 року. *Урядовий кур'єр*. 23.12.2009. № 239.

Про державний земельний кадастр : Закон України від 7 липня 2011 року. *Офіційний вісник України*. 2011. № 60. Ст. 2405.

Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19 червня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 350.

Про державну експертизу землепорядної документації : Закон України від 17 червня 2004 року. *Голос України*. 2004. № 129.

Про землеустрій : Закон України від 22 травня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 282.

Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів : Закон України від 9 липня 2010 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 1. Ст. 1.

Про меліорацію земель : Закон України від 14 січня 2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 11. Ст. 90.

Про оренду землі : Закон України від 6 жовтня 1998 року в редакції Закону від 02 жовтня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 46. Ст. 280.

Про охорону земель : Закон України від 19 червня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 349.

Про оцінку земель : Закон України від 11 грудня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 15. Ст. 229.

Деякі питання ведення Державного земельного кадастру : постанова Кабінету Міністрів України від 21 березня 2016 року. *Офіційний вісник України*. 2016. № 25. Ст. 992.

Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними : постанова Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 року. *Офіційний вісник України*. 2017. № 51. Ст. 1569.

Положення про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру : постанова Кабінету Міністрів

України від 14 січня 2015 року. *Офіційний вісник України*. 2015. № 7. Ст. 164.

Про затвердження Методики нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення : постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2016 року. *Офіційний вісник України*. 2016. № 93. Ст. 3040.

Про затвердження Національного плану дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 року. *Урядовий кур'єр*. 2016. № 81.

Про затвердження Порядку нормативної грошової оцінки земель населених пунктів : Наказ Міністерства аграрної політики України від 25 листопада 2016 року. *Офіційний вісник України*. 2016. № 100. Ст. 3282.

Про питання сертифікації інженерів-землепорядників та інженерів-геодезистів : Наказ Міністерства аграрної політики України від 28 липня 2017 року. *Офіційний вісник України*. 2017. № 71. Ст. 2177.

Опублікована судово практика

Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ : постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 року № 7. *Вісник Верховного Суду України*. 2004. № 6. С. 22.

Про практику застосування господарськими судами земельного законодавства : рекомендації Президії Вищого господарського суду України від 2 лютого 2010 року № 04-06/15. *Податки та бухгалтерський облік*. 2010. № 69. С. 5.

Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин : постанова Вищого господарського суду України від 17 травня 2011 року № 6. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 3. С. 6.

Про практику застосування судами при розгляді справ окремих норм земельного права : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 10-1391/0/4-12 від 27 вересня 2012 року. *Бізнес-Бухгалтерія-Право. Податки. Консультації*. 2012. № 47. Ст. 38.

Про деякі питання застосування норм Земельного кодексу України : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 січня 2013 року. *Землевпорядний вісник*. 2013. № 1.

Навчально-наукова література

Земельне право України : навчальний посібник / І.І. Каракаш, В.Д. Сидор, Т.Є. Харитонова та ін. ; за ред. І.І. Каракаш, Т.Є. Харитонової. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса : Юридична література, 2017. 588 с.

Земельне право України : підручник / за ред. О.О. Погрібного та І.І. Каракаш. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ : Істина, 2009. 600 с.

Земельне право : підручник. 3-тє вид., доп. і перероб. / за ред. М.В. Шульги. Харків : Юрайт, 2023. 592 с.

Коваленко Т.О. Міжгалузева аналогія у процесі реалізації земельно-правових норм: pro et contra. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного інституту Прикарпатського Національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.) / відп. ред.: Н.Р. Кобецька, Н.О. Багай, Г.В. Мороз. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С. 108–111.

Коваленко Т.О. Юридичні прогалини та ефективність правового регулювання земельних відносин. *Правова політика Української держави* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 70-річчю Прикарпатського Національного університету ім. В. Стефаника. Том 1. (м. Івано-Франківськ 19–20 лютого 2010 р.) / Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, 2015. С. 226–228.

Кулинич П.Ф. Децентралізація влади як чинник розвитку земельного законодавства України. *Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природноресурсового права у вищих навчальних закладах України* (м. Одеса, 9–10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І.І. Каракаш. Одеса : Юридична література, 2016. С. 41–44.

Кулинич П.Ф. Конституція України: проблеми модернізації у контексті аграрної і земельної реформ та децентралізації влади. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного інституту Прикарпатського Національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.) / відп. ред.: Н.Р. Кобецька, Н.О. Багай, Г.В. Мороз. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С. 115–118.

Носік В.В. Деякі проблеми реалізації земельного законодавства у сфері використання земель сільськогосподарського призначення. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного інституту Прикарпатського Національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.) / відп. ред.: Н.Р. Кобецька, Н.О. Багай, Г.В. Мороз. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С. 118–120.

Сидор В.Д. Земельне законодавство України: сучасний стан та перспективи розвитку : монографія. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2011. 312 с.

ЗАНЯТТЯ 3

Тема: СПОСОБИ ЗАХИСТУ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ

План заняття

1. Поняття способів захисту земельних прав, їх значення та система.
2. Особливості способів захисту земельних прав за земельним законодавством.
3. Співвідношення способів захисту суб'єктивних земельних прав з суміжними та пов'язаними категоріями.
4. Класифікації способів захисту земельних прав.
5. Особливості окремих способів захисту земельних прав та їх застосування у певних земельних правовідносинах.

**Завдання для підготовки
до семінарського (практичного) заняття**

Задача № 1. Власниками земельної ділянки є Ковальчук Петро (15 років), Ковальчук Іван (8 років) та їх мати. Вищезазначені особи звернулися до нотаріуса з проханням посвідчити договір дарування вказаної земельної ділянки на користь третьої особи. Нотаріус відмовив у посвідченні договору.

Чи правомірно вчинив нотаріус, обґрунтуйте. За яких умов даний договір може бути посвідчений? Проаналізуйте та дайте відповідь.

Задача № 2. Фермер Кучеренко на орендованій ріллі займався власною господарською діяльністю вирощуванням зернових сільськогосподарських культур. Договір оренди земельної ділянки укладено із власником у лютому 2012 року строком на 5 років. У грудні 2016 року фермер Кучеренко уклав новий договір оренди цієї земельної ділянки із власником, який починав діяти після закінчення строку попереднього договору.

Після укладення договору оренди фермер Кучеренко звернувся до відповідних суб'єктів для його реєстрації. Навесні він розпочав роботи, у результаті яких земельна ділянка була засіяна сільськогосподарськими культурами. Зареєстровано договір оренди у квітні 2017 року.

Утім, у січні 2017 року власник земельної ділянки помер. Спадкоємці набули право власності та, дізнавшись про те, що ділянка засіяна, звернулися до суду із позовом про усунення перешкод у реалізації права власності. Свій позов вони мотивували тим, що попередній договір оренди вже закінчив свою дію, а новий почав діяти вже після смерті спадкодавця.

Яке рішення має прийняти суд? Чи підлягає позов задоволенню? Які органи здійснюють державну реєстрацію договорів оренди земельної ділянки? Чи є така реєстрація обов'язковою? З якого моменту договір оренди земельної ділянки вважається укладеним?

Задача № 3. Громадянин Іспанії Сілва був зареєстрований як учасник земельного аукціону, на якому відбувалося

відчуження земельних ділянок державної та комунальної власності. Під час проведення земельних торгів він став переможцем та придбав земельну ділянку несільськогосподарського призначення державної форми власності, що розташована за межами м. Одеса в Овідіопольському районі. Однак, під час укладення договору купівлі-продажу вказаної ділянки громадянину Сілва було відмовлено в посвідченні та державній реєстрації договору, посилаючись на те, що іноземці не можуть брати участь в торгах щодо вказаних земельних ділянок.

Чи є обґрунтованою відмова? Проаналізуйте законодавство та дайте відповідь.

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Про виконавче провадження : Закон України від 2 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542.

Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 1 липня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 51. Ст. 553.

Про заставу : Закон України від 2 жовтня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 47. Ст. 642.

Про оренду землі : Закон України від 6 жовтня 1998 року в редакції Закону від 2 жовтня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 46. Ст. 280.

Опублікована судово практика

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) від 22 вересня 2005 року. *Офіційний вісник України*. 2005. № 39. Ст. 2490.

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення у 2008 році земельних аукціонів» (справа про земельні аукціони) від 11 листопада 2008 року. *Офіційний вісник України*. 2008. № 89. Ст. 2993.

Навчально-наукова література

Глотова О.В. Правове регулювання угод із земельними ділянками в Україні : монографія. Одеса : «Фенікс», 2008. 256 с.

Земельне право України : навч. посібник : рекомендовано МОН України / Є.І. Федик, С.Є. Федик, Р.Є. Гентош та ін. Львів : Новий Світ-2000, 2016. 218 с.

Земельне право України : навчальний посібник / І.І. Каракаш, В.Д. Сидор, Т.Є. Харитонов та ін. ; за ред. І.І. Каракаш, Т.Є. Харитонов. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса : Юридична література, 2017. 588 с.

Земельне право України : підручник / за ред. О.О. Погрібного та І.І. Каракаш. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ : Істина, 2009. 600 с.

Каракаш І.І. Набуття і реалізація права на земельну ділянку за давністю користування. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 20 травня 2016 р.) : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса : Юридична література, 2016. С. 540–543.

Каракаш І.І. Особливості набуття права власності на землю в Україні іноземними громадянами, іноземними юридичними особами та іноземними державами. *Актуальні проблеми держави і права* : збірник наукових праць НУ «ОЮА». Вип. 61. Одеса : Юридична література, 2011. С. 621–625.

Каракаш І.І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні : монографія. Одеса : Юридична література, 2017. 438 с.

Караханян К.М. Правові засади конкурентного продажу земельних ділянок в Україні : автореферат дисертації. ... канд.

юрид. наук : 12.00.06 / К.М. Караханян. Київ, 2017. 20 с.

Караханян К.М. Щодо особливостей та колізій в правовому регулюванні участі іноземних суб'єктів у земельних торгах. *Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України* (м. Одеса, 9–10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І.І. Каракаш. Одеса : Юридична література, 2016. С. 125–128.

Караханян К.М. Щодо позааукціонного надання земельних ділянок для оптових ринків сільськогосподарської продукції. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 20 травня 2016 р.) : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса : Юридична література, 2016. С. 565–567.

Караханян К.М. Щодо співвідношення понять «земельні торги», «земельний аукціон», «електронні земельні торги». *Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції* : збірник матеріалів Міжнародного Конгресу, присвяченого 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 2–4 червня 2017 р.) / відп. ред. Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, Т.Є. Харитонova ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Юридична література, 2017. С. 146–149.

Кулинич П.Ф. Правочини щодо земельних ділянок: деякі теоретичні та практичні аспекти. *Земельне право України*. 2006. № 4. С. 28–38.

Набуття і реалізація прав на землю в Україні : навчальний посібник / А.Й. Годованюк, І.І. Каракаш, Є.О. Платонова та ін. ; за ред. проф. І.І. Каракаш. Одеса : Юридична література, 2016. 332 с.

Пастернак В.М. Форма правочину невід'ємна частина його дійсності. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 215–218.

Степська О.В. Особливості державної реєстрації прав на земельні ділянки. *Юридичний вісник: щоквартальний журнал*. 2013. № 2. С. 80–85.

Степська О.В. Щодо встановлення результатів земельних торгів. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса : Юридична література, 2016. С. 550–552.

Степська О.В. Щодо порядку формування земельної ділянки як об'єкта цивільних прав. *Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природноресурсового права у вищих навчальних закладах України* (м. Одеса, 9–10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І.І. Каракаш. Одеса : Юридична література, 2016. С. 212–215.

Харитонов Т.Є. Здійснення прав на чужі земельні ділянки в Україні: проблеми теорії та практики : монографія. Одеса : Юридична література, 2016. 424 с.

Харитонов Т.Є. Спеціальні умови договорів із земельними ділянками. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 613–615.

Шевченко В.В. Свобода вибору виду договору в земельному праві. *Молодий вчений*. 2015. № 11 (26). Част. 1. С. 145–149.

Шульга М.В. Земельні правочини: сутність, класифікація та особливості. Договір як універсальна правова конструкція : монографія / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого» ; за ред.: А.П. Гетьман, В.І. Борисова. Харків : Право, 2012. Розд. 6. С. 275–289.

ЗАНЯТТЯ 4

Тема: ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ

План заняття

1. Основні ознаки і визначення поняття права власності на землю.
2. Суб'єкти та об'єкти права власності на землю.
3. Захист права приватної власності на землю.

4. Захист права комунальної власності на землю.
5. Захист права державної власності на землю.
6. Захист права власності на землю іноземних громадян, іноземних юридичних осіб та іноземних держав.
7. Захист спільної власності на землю.

Завдання для підготовки до семінарського (практичного) заняття

Задача № 1. Громадянин Грунько на власній присадибній земельній ділянці викопав колодязь глибиною до 28 метрів для задоволення власних потреб у водокористуванні, у т. ч. для стабільного вирощування овочевих культур та поливу садових дерев. При виконанні копальних робіт він також викопав 12 м³ вапняку, з якого збудував гараж для власного автомобіля. Районний інспектор Держгеокадастру заборонив Грунько експлуатацію колодязю оскільки він не одержав відповідного дозволу на його облаштування, а також зобов'язав його своїм актом внести вартість видобутого вапняку у місцевий бюджет і протягом 10 днів надати відповідний платіжний документ.

Проаналізуйте які правовідносини виникли в наведеному випадку. Надайте правовий аналіз змісту положень ст. 79 та ст. 90 Земельного кодексу України.

Задача № 2. Приватне підприємство «Світанок» 20 березня 2017 року звернулося до Теплодарської міськради з клопотанням про передачу йому земельної ділянки розміром 0,75 га у приватну власність, якою підприємство безперервно користується більш ніж 15 років для складування та зберігання великогабаритних вантажів та сільськогосподарської техніки. Теплодарська міськрада відмовила у задоволенні клопотання з посиланням на ст. 119 Земельного кодексу на тій підставі, що вона стосується лише громадян і не розповсюджується на юридичних осіб. Підприємство «Світанок» оскаржило рішення міськради в Одеський окружний адміністративний суд.

Чи є подання клопотання та відмова у його задоволенні обґрунтованими? Чи наділений адміністративний суд повноваженнями щодо

розгляду земельних спорів? Чи підлягає клопотання підприємства задоволенню у судовому порядку?

Задача № 3. Ветеринару сільгоспкооперативу Коренчуку у 1996 році був виділений у встановленому порядку земельний пай, який ним був приватизований з відвідною держреєстрацією. Проте він користувався приватизованою земельною ділянкою разом з дружиною, оскільки остання не працювала в кооперативі й не мала права на власний земельний пай. У 2005 році їхній шлюб був розірваний, а наявне майно було добровільно розділено між ними, окрім зазначеної земельної ділянки. Коренчук заперечував проти розподілу земельної ділянки, оскільки вона була виділена саме йому і приватизована ним самостійно. Його колишня дружина звернулася з позовом до суду з вимогою щодо поділу земельної ділянки у рівних частинах, оскільки ділянка була набута під час шлюбу.

Чи має право подружжя на поділ приватизованої земельної ділянки? Проаналізуйте ч. 2 ст. 89 Земельного кодексу у порівнянні з ч. 5 ст. 57 Сімейного кодексу. Яке рішення має прийняти суд?

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19–20.

Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

Податковий кодекс України : прийнятий 2 грудня 2010 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112.

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.

Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності : Закон України від 17 листопада 2009 року. *Урядовий кур'єр*. 23 грудня 2009. № 239.

Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 1 липня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 51. Ст. 553.

Про захист конституційних прав громадян на землю : Закон України від 20 січня 2005 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 10. Ст. 194.

Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку : Закон України від 14 травня 2015 року. *Офіційний вісник України*. 2015. № 46. Ст. 1452.

Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв) : Закон України від 5 червня 2003 року № 899-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 38. Ст. 314.

Порядок державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : постанова Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 року. *Офіційний вісник України*. 2016. № 2. Ст. 108.

Навчально-наукова література

Земельне право України : навч. посібник : рекомендовано МОН України / Є.І. Федик, С.Є. Федик, Р.Є. Гентош та ін. Львів : Новий Світ-2000, 2016. 218 с.

Земельне право України : навчальний посібник / І.І. Каракаш, В.Д. Сидор, Т.Є. Харитоновна та ін. ; за ред. І.І. Каракаш, Т.Є. Харитоновної. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса : Юридична література, 2017. 588 с.

Земельне право України : підручник / за ред. О.О. Погрібного та І.І. Каракаш. Вид. 2-ге, переробл. і доп. Київ : Істина, 2009. 600 с.

Земельне право : підручник / М.В. Шульга, Н.О. Багай, В.І. Гордєєв та ін. ; за ред. М.В. Шульги. Харків : Право, 2013. 520 с.

Каракаш І.І. Деякі питання права спільної власності на землю за земельним та цивільним законодавством. *Закон і бізнес*. № 12. 2010. С. 10–11.

Каракаш І.І. Набуття та реалізація права на земельну ділянку за давністю користування. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах*

євроінтеграції : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Одеса : Юридична література, 2016. С. 540–543.

Каракаш І.І. Особливості набуття права власності на землю в Україні іноземними громадянами, іноземними юридичними особами та іноземними державами. *Актуальні проблеми держави і права* : збірник наукових праць НУ «ОЮА». Вип. 61. Одеса : Юридична література, 2011. С. 621–625.

Каракаш І.І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні : монографія. Одеса : Юридична література, 2017. 438 с.

Каракаш І.І. Реалізація права спільної часткової власності на землю за земельним та цивільним законодавством. *Земельні відносини: правове регулювання та судово практика* : матеріали науково-практичної конференції. Чернігів, 2009. С. 116–124.

Костяшкін І.О. Правове забезпечення соціальної функції права власності на землю в Україні : монографія. Хмельницький університет управління та права, 2016. 429 с.

Набуття і реалізація прав на землю в Україні : навчальний посібник / А.Й. Годованюк, І.І. Каракаш, Є.О. Платонова та ін. ; за ред. проф. І.І. Каракаш. Одеса : Юридична література, 2016. 332 с.

Носік В.В. Право власності на землю Українського народу : монографія Київ, «Юрінком Інтер», 2006. 544 с.

Степська О.В. Щодо порядку формування земельної ділянки як об'єкта цивільних прав. *Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природноресурсового права у вищих навчальних закладах України* (м. Одеса, 9–10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І.І. Каракаш. Одеса : Юридична література, 2016. С. 212–215.

Федорович В.І. Припинення права приватної власності на земельну ділянку шляхом добровільної відмови від нього. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного інституту Прикарпатського Національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.) /

відп. ред.: Н.Р. Кобецька, Н.О. Багай, Г.В. Мороз. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С. 170–172.

Харитонов Т.Є. Деякі зміни законодавства щодо державної реєстрації речових прав на земельні ділянки. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 15–16 травня 2015 р.) : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса : Юридична література, 2015. С. 630–632.

Харитонов Т.Є. Здійснення прав на чужі земельні ділянки в Україні: проблеми теорії та практики : монографія. Одеса : Юридична література, 2016. 424 с.

ЗАНЯТТЯ 5

Тема: ЗАХИСТ ПРАВА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТА ЙОГО ОСНОВНИХ ВИДІВ

План заняття

1. Поняття та основні види права землекористування.
2. Захист права постійного землекористування.
3. Захист права орендного землекористування.
4. Умови захисту земельного сервітуту як виду користування чужою земельною ділянкою.
5. Особливості правового захисту користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) і забудови (суперфіцій).

Завдання для підготовки до семінарського (практичного) заняття

Задача № 1. Сільськогосподарське товариство з обмеженою відповідальністю «Єдність 1» в особі директора Іванова звернулося із заявою до Іванівської сільської ради Одеської області про надання товариству на праві постійного землекористування земельної ділянки сільськогосподарського призначення. У заяві товариства було зазначено, що воно з 2007 року є правонаступником сільськогосподарського акціонерного товариства «Єдність», яке у постійному користуванні

мало зазначену земельну ділянку, а тому, відповідно, може набувати майно, на тому ж праві, що й попередній власник.

Яке рішення має винести Іванівська сільська рада? Обґрунтуйте відповідь.

Задача № 2. Громадянин Віденко використовував земельну ділянку на підставі права постійного користування протягом 22 років для обслуговування житлового будинку. Протягом останнього року він перебував у відрядженні за кордоном. По приїзду він дізнався, що його право користування земельною ділянкою припинено у зв'язку з несплатою земельного податку.

Чи має право громадянин Віденко на постійне землекористування? Які правопорушення впливають із змісту задачі? У яких випадках зберігається право на користування земельною ділянкою?

Задача № 3. Між громадянами Морозом та Калюжним було укладено договір оренди земельної ділянки, що належить громадянину Калюжному, строком на 3 роки. За домовленістю сторін сума орендної плати становить 12 000 грн на рік. В свою чергу громадянин Мороз передав цю ділянку у користування громадянину Сергієнко, уклавши з останнім договір суборенди земельної ділянки строком на 4 роки. Розмір оплати за користування земельною ділянкою становить 20 000 грн на рік.

Надайте юридичну оцінку змісту вказаних угод. В чому полягають сутність та істотні ознаки договорів оренди та суборенди земельних ділянок?

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20.

Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. Ст. 27.

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.

Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 1 липня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 51. Ст. 553.

Про оренду землі : Закон України від 6 жовтня 1998 року в редакції Закону від 2 жовтня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 46. Ст. 280.

Опублікована судово практика

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) від 22 вересня 2005 року. *Офіційний вісник України*. 2005. № 39. Ст. 2490.

Навчально-наукова література

Глотова О.В. Правове регулювання угод із земельними ділянками в Україні : монографія. Одеса : Фенікс, 2008. 256 с.

Земельне право України : навч. посібник : рекомендовано МОН України / Є.І. Федик, С.Є. Федик, Р.Є. Гентош та ін. Львів : Новий Світ-2000, 2016. 218 с.

Земельне право України : навчальний посібник / І.І. Каракаш, В.Д. Сидор, Т.Є. Харитоновна та ін. ; за ред. І.І. Каракаш, Т.Є. Харитоновної. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса : Юридична література, 2017. 588 с.

Земельне право України : підручник / за ред. О.О. Погрібного та І.І. Каракаш. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ : Істина, 2009. 600 с.

Земельне право : підручник. 3-тє вид., доп. і перероб.; за ред. М.В. Шульги. Харків : Юрайт, 2023. 592 с.

Караханян К.М. Новели законодавства щодо надання земель індустріальних парків. *Правове життя сучасної України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої ювілею академіка С.В. Ківалова (м. Одеса, 16-17 травня 2014 року) : у 2-х т. Т. 2. / відп. ред. В.М. Дрьомін. Одеса : Юридична література, 2014. С. 528-530.*

Караханян К.М. Щодо особливостей надання земельних ділянок для здійснення державно-приватного партнерства.

Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 15–16 травня 2015 року) : у 2 томах. Т. 1. / відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса : Юридична література, 2015. С. 654–656.

Костяшкін І.О. Право загального землекористування громадян : монографія. Хмельницький, 2010. 148 с.

Набуття і реалізація прав на землю в Україні : навчальний посібник / А.Й. Годованюк, І.І. Каракаш, Є.О. Платонова та ін. ; за ред. проф. І.І. Каракаш. Одеса : Юридична література, 2016. 332 с.

Платонова Є.О. Тенденції правового регулювання використання земель на праві постійного користування. *Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природноресурсового права у вищих навчальних закладах України* (м. Одеса, 9–10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І.І. Каракаш. Одеса : Юридична література, 2016. С. 184–187.

Степська О.В. Істотні умови договору оренди земель сільськогосподарського призначення. *Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України* : збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 26 травня 2017 р.). Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Чернівці : Кондратьєв А.В., 2017. С. 133–136.

Степська О.В. Проблеми укладення договору оренди земельної ділянки. *Актуальні питання реформування правової системи* : зб. матеріалів XIV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 16–17 червня 2017 р.). Луцьк : Вежа-Друк, 2017. С. 187–189.

Харитонова Т.Є. Здійснення прав на чужі земельні ділянки в Україні: проблеми теорії та практики : монографія. Одеса : Юридична література, 2016. 424 с.

Харитонова Т.Є. Нотаріальне посвідчення договору емфітевзису: *Теоретичні та практичні аспекти реалізації екологічного, земельного, аграрного права в умовах сталого розвитку України* : матеріали «круглого столу» (м. Харків, 2 груд.

2016 р.) / за заг. ред. А.П. Гетьмана. Харків : Право, 2016. С. 214–217.

Харитонова Т.Є. Особливості здійснення земельного сервітуту на певних категоріях земель. *Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України* : збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 26 травня 2017 р.). Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Чернівці : Кондратьєв А.В., 2017. С. 82–87.

Харитонова Т.Є. Особливості права користування земельною ділянкою державної або комунальної власності для забудови (суперфіцій). *Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції* : збірник матеріалів Міжнародного Конгресу, присвяченого 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 2–4 червня 2017 р.) / відп. ред. Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова, Т.Є. Харитонова ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Юридична література, 2017. С. 71–74.

ЗАНЯТТЯ 6

Тема: ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ

План заняття

1. Сутність і види гарантій захисту й охорони прав на землю.
2. Способи захисту прав на земельні ділянки за земельним та цивільним законодавством.
3. Відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам як гарантія захисту прав на земельні ділянки.
4. Умови і порядок відшкодування збитків землевласникам та землекористувачам.
5. Розгляд і вирішення земельних спорів як юридична гарантія захисту прав на землю.
6. Уповноважені органи та їх компетенція щодо розгляду і вирішення земельних спорів.

*Завдання для підготовки
до семінарського (практичного) заняття*

Задача № 1. Житель м. Миколаїв Білик звернувся до сільської ради с. Дарниця із заявою про приватизацію земельної ділянки розміром 0,75 га, на якій розташовані належні йому на праві приватної власності житлова будівля і господарські споруди, подаровані сестрою.

Рада відмовила громадянину, оскільки він постійно не проживає в селі і не має досвіду роботи у сільському господарстві. Крім того, з'ясувалося, що він є членом садівничого товариства, в якому приватизував земельну ділянку розміром 0,06 га, а також звернувся до міської ради з проханням передати йому земельну ділянку у приватну власність для будівництва гаража. Громадянин Білик звернувся до суду за захистом своїх прав.

Яке рішення має прийняти суд? Вирішить справу по суті наданих умов.

Задача № 2. Громадянину Волеву земельна ділянка належить на праві власності, проте у грудні 2016 року його було письмово попереджено про те, що земельна ділянка підлягає вилученню, оскільки за Генеральним планом розвитку селища на ній планується забудова дитячого садочку та спорткомплексу. Вартість земельної ділянки визначена за експертною грошовою оцінкою, що на момент попередження в основному задовольняла власника. Підготовка будмайданчика та будівництво розпочалося у липні 2017 року, коли ринкова вартість земельної ділянки істотно збільшилася. Волев подав позов до суду, в якому вказав, що оскільки ще не сплинув рік з моменту письмового попередження про вилучення земельної ділянки, він має право на отримання тієї вартості, яка виникла на момент започаткування будівництва.

Які права має власник земельної ділянки у зазначеній ситуації? Вирішить справу по суті наданих умов.

Задача № 3. У зв'язку із періодичним підтопленням земельної ділянки, наданої Степанову для ведення фермерського господарства за межами села, він облаштував гідротехнічні

споруди, які розташовані на межі з аналогічною суміжною земельною ділянкою. Тепер при сильних зливах дощові води підтоплюють сусідню земельну ділянку Проценко. Останній неодноразово просив Степанова переобладнати зведені споруди, на що сусід не реагував та порадив звести такі ж споруди стоку води із своєї земельної ділянки.

Проценко звернувся до голови сільради із заявою вирішити земельний межовий спір, а саме зобов'язати сусіда переобладнати зведені споруди на межі суміжних земельних ділянок і припинити завдання шкоди його землеволодінню. Голова сільради відмовив у прийнятті заяви до розгляду пославшись на те, що земельна ділянка знаходиться за межами села і вирішення таких земельних суперечок не входить до компетенції сільради.

Чи правомірна відмова у прийнятті заяви до розгляду? Який орган має розглядати і вирішувати виниклий земельний спір?

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Господарський кодекс України : прийнятий 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.

Господарський процесуальний кодекс України : прийнятий 6 листопада 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.

Земельний кодекс України : прийнятий 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

Кодекс адміністративного судочинства України : прийнятий 6 липня 2005 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36. № 37. Ст. 446.

Кодекс України про адміністративні правопорушення: прийнятий 7 грудня 1984 року. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

Цивільний кодекс України : прийнятий 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Цивільний процесуальний кодекс України : прийнятий 18 березня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–42. Ст. 492.

Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності : Закон України від 17 листопада 2009 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 1. Ст. 2.

Про захист конституційних прав громадян на землю : Закон України від 20 січня 2005 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 10. Ст. 194.

Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу : постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2007 року. *Офіційний вісник України*. 2007. № 55. Ст. 2221.

Про Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам : постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1993 року URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/284-93>

Опублікована судово практика

Рішення Конституційного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ст. 92, п. 6 розділу Х «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005. *Офіційний вісник України*. 2005. № 39. Ст. 2490.

Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з орендою земельних ділянок: оглядовий лист Вищого господарського суду України від 30 листопада 2007 року № 01-8/918. *Вісник господарського судочинства*. 2008. № 1. Ст. 59.

Щодо розгляду земельних спорів : лист Голови Верховного Суду України від 29 жовтня 2008 року № 19-3767/0/8-08. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2008. № 6.

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Вищого адміністративного суду України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 143 Конституції України, пунктів «а», «б», «в», «г»

статті 12 Земельного кодексу України, пункту 1 частини першої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України № 10-рп/2010 від 1 квітня 2010 року по справі № 1-6/2010. *Офіційний вісник України*. 2010. № 27. Ст. 1069.

Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ : постанова пленуму Верховного Суду України № 7 від 16 квітня 2004 року із змінами, внесеними згідно з постановою пленуму Верховного Суду України від 19 березня 2010 року № 2. *Вісник Верховного Суду України*. 2004. № 6. 21 червня.

Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин : постанова пленуму Вищого господарського суду України від 17 травня 2011 року № 6. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 3. С. 6.

Про практику застосування судами при розгляді справ окремих норм земельного права : лист Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 27 вересня 2012 року № 10-1391/0/4-12. *Судова практика*. 2012. № 9-10.

Про деякі питання застосування норм Земельного кодексу України : лист Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 січня 2013 року № 10-71/0/4-13. *Судовий вісник*. 2013. № 1.

Навчально-наукова література

Арсенюк А.О. Проблеми визначення судової підвідомчості земельних спорів. *Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції* : збірник матеріалів Міжнародного Конгресу, присвяченого 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 2-4 червня 2017 р.) / відп. ред. Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, Т.Є. Харитонova ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Юридична література, 2017. С. 81-84.

Арсенюк А.О. Процесуально-процедурний порядок судового розгляду земельних спорів в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / О.А. Арсенюк. Київ, 2016. 20 с.

Бурцев О.В. Правові засади вирішення спорів щодо меж земельних ділянок : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / О.В. Бурцев. Харків, 2016. 21 с.

Земельне право України : навч. посібник : рекомендовано МОН України / Є.І. Федик, С.Є. Федик, Р.Є. Гентош та ін. Львів : Новий Світ-2000, 2016. 218 с.

Земельне право України : навчальний посібник / І.І. Каракаш, В.Д. Сидор, Т.Є. Харитонов та ін. ; за ред. І.І. Каракаш, Т.Є. Харитонов. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса : Юридична література, 2017. 588 с.

Земельне право України : підручник / за ред. О.О. Погрібного та І.І. Каракаш. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ : Істина, 2009. 600 с.

Земельне право : підручник. 3-тє вид., доп. і перероб. ; за ред. М.В. Шульги. Харків : Юрайт, 2023. 592 с.

Земельні спори: правові засади вирішення : навчальний посібник / А.В. Котелевець, Л.В. Лейба, М.В. Шульга. Харків : «Федорко», 2014. 214 с.

Каракаш І.І. Правові засади вирішення земельних спорів. *Актуальні проблеми держави і права*. Вип. 18. Одеса : Юридична література, 2004. С. 642–650.

Каракаш І.І. Способи захисту й охорони права власності на природні об'єкти та їх ресурси. *Актуальні проблеми держави і права*. Вип. 22. Одеса : Юридична література, 2004. С. 712–719.

Краснова М.В. Правові аспекти гарантій прав на землю. *Вісник Київського національного ун-ту імені Т.Г. Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2004. № 58. С. 99–107.

Лейба Л.В. Правове регулювання вирішення земельних спорів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Л.В. Лейба. Харків : 2005. 20 с.

Набуття і реалізація прав на землю в Україні : навчальний посібник / А.Й. Годованюк, І.І. Каракаш, Є.О. Платонова та ін. ; за ред. проф. І.І. Каракаш. Одеса : Юридична література, 2016. 332 с.

Погрібний О.О. Щодо місця інституту земельних спорів у системі земельного права. *Право України*. 2009. № 9. С. 11–14.

Суцця Л.М. Правова природа визначення збитків, заподіяних власникам землі й користувачам. *Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природноресурсового права у вищих навчальних закладах*

України (м. Одеса, 9–10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І.І. Каракаш. Одеса : Юридична література, 2016. С. 215–219.

Суцця Л.М. Теоретичні аспекти визначення категорії відшкодування збитків. *Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції : збірник матеріалів Міжнародного Конгресу, присвяченого 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія»* (м. Одеса, 2–4 червня 2017 р.) / відп. ред. Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, Т.Є. Харитонova ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Юридична література, 2017. С. 236–238.

Федчишин Д.В. Деякі особливості охорони та захисту прав на землю при їх здійсненні. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного інституту Прикарпатського Національного університету імені Василя Стефаника* (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.) / відп. ред.: Н.Р. Кобецька, Н.О. Багай, Г.В. Мороз. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С. 172–175.

Філюк П.Т. Юридичне забезпечення захисту земельних прав громадян : монографія. Харків : Право, 2012. 192 с.

Шульга М.В. Деякі питання захисту земельних прав. *Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природноресурсового права у вищих навчальних закладах України* (м. Одеса, 9–10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І.І. Каракаш. Одеса : Юридична література, 2016. С. 64–67.

ЗАНЯТТЯ 7

Тема: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

План заняття

1. Поняття та зміст юридичного забезпечення захисту земельних прав громадян.

2. Особливості правовідносин у сфері захисту земельних прав громадян.

3. Підстави виникнення правовідносин у сфері захисту земельних прав громадян.

4. Об'єкти захисту земельних прав громадян.

5. Суб'єкти захисту земельних прав громадян.

Завдання для підготовки до семінарського (практичного) заняття

Задача № 1. В результаті користування чужою земельною ділянкою громадянин Хоменко незаконно заволодів ґрунтовим покривом без отримання дозволу на його зняття та перенесення, що надається у порядку, затверджені Державним комітетом по земельних ресурсах № 1 від 4 січня 2005 року. Відповідно до цього порядку власники земельних ділянок та землекористувачі, які проводять гірничодобувні, геолого-розвідувальні, будівельні та інші роботи, зобов'язані отримати дозвіл на зняття та перенесення ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) земельної ділянки, якщо це призводить до порушення поверхневого (родючого) шару ґрунту.

Який порядок надання дозволу на переміщення ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту)? В яких випадках дозвіл не вимагається. Який вид відповідальності буде нести громадянин Хоменко?

Задача № 2. До Вашої юридичної фірми звернувся громадянин Карпенко із запитанням: «Коли припиняється право постійного користування земельними ділянками особливо цінних земель. Якими органами державної влади чи органами місцевого самоврядування провадиться погодження матеріалів вилучення (викупу) земельних ділянок особливо цінних земель, що перебувають у власності громадян і юридичних осіб?»

Надайте обґрунтовану відповідь. Визначте систему нормативно-правових актів, якими регулюються дані відносини.

Задача № 3. При облаштуванні підземної прокладки траси нафтопроводу «Одеса-Броди» в межах Бродівського району

Львівської області фактично порушено 108,6 га сільськогосподарських угідь, в тому числі: ріллі 103,7 га, сінокосів 0,8 га, пасовищ 4,1 га. Комплекс робіт по технічній рекультивaciji порушених земель завершено. Сільськогосподарські угіддя внаслідок впливу діяльності відповідача стали менш цінними, а тому виникла потреба з'ясування розміру втрат цих угідь.

Визначте систему нормативно-правових актів, якими регулюються розмір та порядок визначення втрат сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва, що підлягають відшкодуванню. Визначте поняття та види рекультивации.

Нормативно-правові акти

Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3–4. Ст. 27.

Кримінальний кодекс України : прийнятий 5 квітня 2001 року. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.

Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19 червня 2003 року. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 350.

Про меліорацію земель : Закон України від 14 січня 2000 року. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 11. Ст. 90.

Про охорону земель : Закон України від 19 червня 2003 року. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 349.

Про розмір та порядок визначення втрат сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва, що підлягають відшкодуванню : постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1997 року. Офіційний вісник України. 1997. № 47. С. 40.

Опублікована судово практика

Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ : постанова пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 року № 7. Вісник Верховного суду України. 2004. № 6.

Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин : постанова пленуму Вищого господарського суду України від 17 травня 2011 року № 6. Вісник господарського судочинства. 2011. № 3. С. 6.

Навчально-наукова література

Гавриш Н.С. Використання, відтворення та охорона ґрунтів в Україні: теоретико-правові аспекти : монографія. Одеса : Юридична література, 2016. 396 с.

Гавриш Н.С. Правова охорона ґрунтів в Україні : монографія. Одеса, 2008. 228 с.

Гавриш Н.С., Степська О.В. Особливо цінні землі як об'єкт правової охорони. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 102–106.

Дейнега М.А. Правове регулювання меліорації земель сільськогосподарського призначення в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. Київ, 2012. 19 с.

Земельне право України : навчальний посібник / І.І. Каракаш, В.Д. Сидор, Т.Є. Харитонов та ін. ; за ред. І.І. Каракаш, Т.Є. Харитонові. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса : Юридична література, 2017. 588 с.

Земельне право України : підручник / за ред. О.О. Погрібного та І.І. Каракаш. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ : Істина, 2009. 600 с.

Ігнатенко І.В. Правова охорона ґрунтів у процесі благоустрою населених пунктів. *Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції* : збірник матеріалів Міжнародного Конгресу, присвяченого 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 2–4 червня 2017 р.) / відп. ред. Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, Т.Є. Харитонova ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Юридична література, 2017. С. 143–146.

Ковальчук Т.Г. Щодо проблем правового регулювання фінансування землеохоронних заходів в Україні. *Збірник матеріалів Міжнародного Конгресу «Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції, присвяченого 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса, 2–4 червня 2017 р.* / відп. ред. Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, Т.Є. Харитонova ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Юридична література, 2017. С. 161–163.

Костенко В.О. Економіко-правове забезпечення використання та охорони земель : автореф. дис. ... канд. юрид. наук :

12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. Харків, 2015. 19 с.

Місінкевич А.Л. Правове забезпечення рекультивації земель в Україні : монографія. Хмельницький, 2015. 140 с.

Степська О.В. Поняття та склад особливо цінних земель. *Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 26–27 лютого 2016 року). Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2016. С. 193–197.

Хомінець С.В. Правові питання забруднення, засмічення та псування земель. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного інституту Прикарпатського Національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.). Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С. 175–177.

ЗАНЯТТЯ 8

Тема: ВИЗНАННЯ ПРАВ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ

План заняття

1. Правова природа вимоги про визнання права.
2. Процес оспорування, заперечення іншими особами прав на землю.
3. Неможливість реалізації особою свого права власності на землю землекористування у зв'язку з наявністю сумнівів у інших осіб.
4. Втрата належних правовстановлюючих документів на земельну ділянку.
5. Позовна давність у вимогах про визнання права.
6. Звільнення майна з-під арешту як вид вимоги про визнання права власності на землю.

**Завдання для підготовки
до семінарського (практичного) заняття**

Задача № 1. Обласна рада, розглядаючи проект програми перспективного використання, відтворення та охорони земель регіону, прийняла рішення, згідно з яким на обласну раду покладається координація діяльності природоохоронних та землепорядних органів, визначення основних засад земельної політики на території області та здійснення державного контролю у цій сфері.

Прокурор області опротестував це рішення як незаконне.

Чи підлягає протест прокурора задоволенню? Які повноваження обласних рад передбачені діючим земельним законодавством щодо регулювання земельних відносин? Чи належить до функцій обласних рад здійснення контролю за використанням та охороною земель. Виришити справу.

Задача № 2. До обласного управління Держгеокадастру України звернулася жителька Одеської області з заявою про уточнення кадастрових характеристик земельної ділянки, яку вона збирається взяти у довгострокову оренду. Їй було відмовлено в наданні цієї інформації з посиланням на обмеженість доступу до відомостей державного земельного кадастру.

Чи є правомірною відмова в одержанні інформації за вказаними підставами? Який порядок надання відомостей державного земельного кадастру? Надати обґрунтовану відповідь.

Задача № 3. Державний інспектор у сфері державного контролю за використанням та охороною земель склав протокол про порушення земельного законодавства та видав громадянину Шуляку, який допустив порушення, вказівку про його усунення у 30-денний строк. Громадянин Шуляк не припинив дії, які порушують вимоги земельного законодавства.

Якими мають бути наступні дії державного інспектора у сфері державного контролю за використанням та охороною земель? Які органи здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель, дотриманням вимог законодавства України про охорону земель, проведенням моніторингу родючості ґрунтів? Окресліть

коло повноважень органів, що здійснюють контроль у вказаних сферах.

Нормативно-правові акти

Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

Про державний земельний кадастр : Закон України від 7 липня 2011 року. *Офіційний вісник України*. 2011. № 60. Ст. 2405.

Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19 червня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 350.

Про землеустрій : Закон України від 22 травня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 282.

Про охорону земель : Закон України від 19 червня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 349.

Про оцінку земель : Закон України від 11 грудня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 15. Ст. 229.

Деякі питання ведення Державного земельного кадастру : постанова Кабінету Міністрів України від 21 березня 2016 року. *Офіційний вісник України*. 2016. № 25. Ст. 992.

Положення про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру : постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 року. *Офіційний вісник України*. 2015. № 7. Ст. 164.

Про питання сертифікації інженерів-землепорядників та інженерів-геодезистів : наказ Міністерства аграрної політики України від 28 липня 2017 року. *Офіційний вісник України*. 2017. № 71. Ст. 2177.

Навчально-наукова література

Гавриш Н.С. Державне управління в галузі використання, відтворення та охорони ґрунтів. *Традиції та новачії юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 625–627.

Гавриш Н.С. Правове регулювання ведення моніторингу ґрунтів в Україні. *Розвиток організаційно-правових форм*

господарювання в аграрному секторі : матеріали «круглого столу» (м. Харків, 13 червня 2014 р.). Харків : Оберіг, 2014. С. 68–70.

Земельне право України : навчальний посібник / І.І. Каракаш, В.Д. Сидор, Т.Є. Харитонова та ін. ; за ред. І.І. Каракаш, Т.Є. Харитоновой. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса : Юридична література, 2017. 588 с.

Земельне право України : підручник / за ред. О.О. Погрібного та І.І. Каракаш. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ : Істина, 2009. 600 с.

Набуття і реалізація прав на землю в Україні : навчальний посібник / А.Й. Годованюк, І.І. Каракаш, Є.О. Платонова та ін. ; за ред. проф. І.І. Каракаш. Одеса : Юридична література, 2016. 332 с.

Платонова Є.О. Правові аспекти здійснення землеустрою. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 15 травня 2015 р.): у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса : Юридична література, 2015. С. 625–627.

Платонова Є.О. Правові засади зонування земель. *Актуальні проблеми держави та права* : зб. наук. пр. Вип. 61. Одеса : Юридична література, 2012. С. 627–632.

Степська О.В. Особливості державної реєстрації прав на земельні ділянки. *Юридичний вісник*. 2013. № 2. С. 80–85.

Степська О.В. Щодо поняття та видів управління у галузі використання та охорони земель. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 632–634.

Харитонова Т.Є. Деякі зміни законодавства щодо державної реєстрації речових прав на земельні ділянки. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 15–16 травня 2015 р.) : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса : Юридична література, 2015. С. 630–632.

ЗАНЯТТЯ 9

Тема: ВІДНОВЛЕННЯ СТАНУ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ

План заняття

1. Загальна характеристика процесу відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав.
2. Запобігання вчиненню дій, що порушують права або створюють небезпеку порушення прав.
3. Рекультивация порушених земель та умови її проведення.
4. Порядок передачі рекультивованих земель землевласнику та контроль якості рекультивациі.
5. Вимога знесення самовільно побудованих будівель та споруд, які були збудовані за час незаконного використання земельних ділянок.

Завдання для підготовки до семінарського (практичного) заняття

Задача № 1. За земельним сертифікатом громадянин Петренко отримав у приватну власність земельну ділянку площею 2 га для ведення особистого селянського господарства, що підтверджується відповідним документом. Він звернувся до сільради з проханням прийняти рішення щодо приєднання вказаної ділянки до земельної ділянки його фермерського господарства, що складає 45 га.

Чи можна переоформити земельну ділянку для особистого селянського господарства для ведення фермерського господарства? Вирішити справу по суті.

Задача № 2. Житель села Писарівка Вінницького району Харчук отримав Свідоцтво на право власності на земельну частку (пай), а через рік переїхав зі свого села у місто Рівне на постійне проживання. Перед тим він уклав договір довгострокової оренди на земельну частку (пай) строком на 49 років з фермерським господарством «Світанок». Істотною умовою договору оренди було, що першочергове право на купівлю частки (паю) має фермерське господарство «Світанок».

Чи буде дійсною дана угода? Вирішить справу по суті.

Задача № 3. Дієздатний громадянин України Волощук, який досяг 18-річного віку звернувся до органів державної влади із заявою про надання йому у приватну власність земельної ділянки для створення фермерського господарства. Однак державна районна адміністрація відмовила йому у наданні земельної ділянки для створення такого господарства.

Охарактеризуйте правовідносини, що склалися у цій ситуації. Хто розглядає земельні спори громадян з органами державної влади та органами місцевого самоврядування з питань надання земельної ділянки для ведення фермерського господарства? Чи є дії державної районної адміністрації правомірними?

Нормативно-правові акти

Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19 червня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 350.

Про землеустрій : Закон України від 22 травня 2003 року. *Офіційний вісник України*. 2003. № 25. Ст. 1178.

Про меліорацію земель : Закон України від 14 січня 2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 11. Ст. 90.

Про оренду землі : Закон України від 6 жовтня 1998 року в редакції Закону України від 2 жовтня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 46–47. Ст. 280.

Про особисте селянське господарство : Закон України від 15 травня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 29. Ст. 232.

Про охорону земель : Закон України від 19 червня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 349.

Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв) : Закон України від 5 червня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 38. Ст. 314.

Про фермерське господарство : Закон України від 19 червня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 45. Ст. 363.

Про затвердження Методики нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення : постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2016 року. *Офіційний вісник України*. 2016. № 93. Ст. 3040.

Про затвердження Національного плану дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 травня 2016 року. *Урядовий кур'єр*. 2016. № 82.

Опублікована судово практика

Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ : постанова пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 року № 7. *Вісник Верховного суду України*. 2004. № 6.

Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з орендою земельних ділянок: оглядовий лист Вищого господарського суду України від 30 листопада 2007 року № 01-8/918. *Вісник господарського судочинства*. 2008. № 1. Ст. 59.

Ухвала Конституційного Суду України про припинення розгляду конституційного подання Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Земельного кодексу України щодо заборони продажу земель сільськогосподарського призначення до прийняття відповідних законодавчих актів» від 26 лютого 2008 року № 9-у/2008 по справі № 2-9/2008. *Вісник Конституційного суду України*. 2008. № 2. С. 56.

Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин : постанова пленуму Вищого господарського суду України від 17 травня 2011 року № 6. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 3. С. 6.

Навчально-наукова література

Гавриш Н.С. Правове регулювання ведення моніторингу ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 20 травня 2016 р.) :

у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса : Юридична література, 2016. С. 543–545.

Гавриш Н.С., Степська О.В. Особливо цінні землі як об'єкт правової охорони. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 102–106.

Дейнега М.А. Правове регулювання меліорації земель сільськогосподарського призначення в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. Київ, 2012. 19 с.

Ермоленко В.М. Щодо заборони відчуження земель сільськогосподарського призначення. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного інституту Прикарпатського Національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.) / відп. ред.: Н.Р. Кобецька, Н.О. Багай, Г.В. Мороз. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С. 102–105.

Земельне право України : навчальний посібник / І.І. Каракаш, В.Д. Сидор, Т.Є. Харитонов та ін. ; за ред. І.І. Каракаш, Т.Є. Харитонов. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса : Юридична література, 2017. 588 с.

Земельне право України : підручник / за ред. О.О. Погрібного та І.І. Каракаш. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ : Істина, 2009. 600 с.

Костицький В.В. Шляхи вдосконалення правового врегулювання сільськогосподарського землекористування в Україні. *Часопис Київського ун-ту права*. 2011. № 4. С. 416–417.

Кулинич П.Ф. Правові проблеми використання і охорони земель сільськогосподарського призначення в Україні : монографія. Київ : Логос, 2011. 668 с.

Носік В.В. Деякі проблеми реалізації земельного законодавства у сфері використання земель сільськогосподарського призначення. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного

інституту Прикарпатського Національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.). Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С. 118–120.

Olena Stepska. Legal regulation of lease of agricultural land (Правове регулювання оренди земель сільськогосподарського призначення). *Legea si viata*. 2017. Martie. P. 126–128.

Платонова Є.О., Черемнова А.І. Правовий механізм передачі земельних ділянок для ведення фермерського господарства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2015. № 75. С. 350–357.

Степська О.В. Істотні умови договору оренди земель сільськогосподарського призначення. *Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України* : збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 26 травня 2017 р.). Чернівці : Кондратьєв А.В., 2017. С. 133–136.

Степська О.В. Щодо скасування мораторію на продаж землі сільськогосподарського призначення. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного інституту Прикарпатського Національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.). Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С. 165–167.

Титова Н.І. Землі сільськогосподарського призначення: поняття, особливості, склад (правові аспекти) / Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України. Львів : ПАІС, 2005. С. 9–28.

Харитонova Т.Є. Здійснення прав на чужі земельні ділянки в Україні: проблеми теорії та практики : монографія. Одеса : Юридична література, 2016. 424 с.

Харитонova Т.Є. Особливості вчинення нотаріальних дій із земельними ділянками під час дії мораторію. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного інституту Прикарпатського Національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ,

ЗАНЯТТЯ 10

Тема: ВИЗНАННЯ УГОДИ НЕДІЙСНОЮ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ

План заняття

1. Загальна характеристика земельних правочинів.
2. Наслідки недотримання вимог до правочину щодо земельної ділянки.
3. Поняття «недійсний правочин». Види недійсних правочинів.
4. Наслідки недійсності земельного правочину.
5. Особливості застосування реституції при недійсності договорів оренди землі.
6. Процесуальні особливості розгляду справ про визнання угод недійсними.

Завдання для підготовки до семінарського (практичного) заняття

Задача № 1. Міська рада прийняла рішення про відведення земельної ділянки в зеленій зоні міста під будівництво гаражно-будівельному кооперативу «Мрія». Кооператив розпочав вирубку дерев, будівництво під'їзних шляхів, завезення необхідних будівельних матеріалів.

Група громадян висунула вимоги щодо зупинення будівництва і скасування рішення ради про відведення земельної ділянки, посилаючись на те, що населення не було завчасно проінформовано про забудову, не врахована громадська думка, відсутній висновок екологічної експертизи.

До якого органу для вирішення спору мають звернутися громадяни? Вирішить справу по суті наданих умов.

Задача № 2. Мешканець м. Одеси Василенко побудував на прибудинковій території багатоквартирного будинку,

в якому проживає, гараж для свого автомобіля, розширив балкон своєї квартири на першому поверсі і влаштував сховище для зберігання продуктів. Група мешканців будинку звернулася із скаргою на дії Василенко до житлово-експлуатаційної організації із вимогою розібрати незаконні, на їх думку, споруди. Василенко пояснив, що він приватизував свою квартиру і як власник квартири має право використовувати прилеглу територію на власний розсуд, споруджений гараж є тимчасовою будівлею і його будівництво було погоджено з начальником житлово-експлуатаційної організації.

Які права мають мешканці багатоквартирних жилих будинків на прибудинкові території? Розглянути варіант, коли громадянами приватизованого багатоквартирного будинку буде створено об'єднання співвласників? Вирішить справу по суті наданих умов.

Задача № 3. Громадянин Мухін – власник земельної ділянки для будівництва житлового будинку в м. Херсоні – вирішив побудувати на ній будинок. Він звернувся до міської ради із заявою про намір щодо забудови земельної ділянки та проханням надати консультацію з приводу порядку отримання необхідної дозвільної документації для виконання будівельних робіт. У відповіді на звернення було зазначено, що план зонування території, яким мають визначатися вимоги до забудови окремих територій (функціональних зон) міста, відсутні. Відтак громадянин Мухін не має права до їх затвердження (що має відбутись у поточному році) зводити нові будівлі.

Не будучи задоволеним таким роз'ясненням громадянин Мухін почав будівництво на власний ризик. На етапі зведення стін нового будинку він був спочатку усно попереджений, а потім опітрафований начальником Державної архітектурно-будівельної інспекції. З метою захисту своїх прав, громадянин Мухін оскаржив дії начальника інспекції до суду.

Яке рішення має винести суд по скарзі? З'ясуйте, який порядок забудови присадибних земельних ділянок встановлений законодавством і чи мав можливість громадянин Мухін здійснювати будівництво при відсутності затвердженого плану зонування території?

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Про виконавче провадження : Закон України від 2 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542.

Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 1 липня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 51. Ст. 553.

Про заставу : Закон України від 2 жовтня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 47. Ст. 642.

Про оренду землі : Закон України від 6 жовтня 1998 року в редакції Закону України від 2 жовтня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 46. Ст. 280.

Навчально-наукова література

Земельне право України : навчальний посібник / І.І. Каракаш, В.Д. Сидор, Т.Є. Харитоновна та ін. ; за ред. І.І. Каракаш, Т.Є. Харитоновної. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса : Юридична література, 2017. 588 с.

Земельне право України : підручник / за ред. О.О. Погрібного та І.І. Каракаш. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ : Істина, 2009. 600 с.

Іванова Є.О. Правове регулювання використання земель житлової та громадської забудови у містах України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Є.О. Іванова. Харків, 2007. 18 с.

Костяшкін І.О. Право загального землекористування громадян : монографія. Хмельницький : Вид-во Хмельницького ун-ту упр. та права, 2010. 148 с.

Платонова Є.О. Особливості правового регулювання використання прибудинкових територій. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 20 травня 2016 р.) : у 2 т. Т. 1 / відп. ред.

М.В. Афанасьєва. Одеса : Юридична література, 2016. С. 548–550.

Платонова Є.О. Особливості правового регулювання оцінки земель населених пунктів. *Правове життя сучасної України* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої ювілею академіка С.В. Ківалова (16–17 травня 2014 р.). Т. 2 / відп. за випуск д. ю. н., проф. В.М. Дрьомін. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2014. С. 501–503.

Платонова Є.О. Правові засади зонування земель. *Актуальні проблеми держави та права* : зб. наук. пр. Вип. 61. Одеса : Юридична література, 2012. С. 627–632.

ЗАНЯТТЯ 11

Тема: ВИЗНАННЯ НЕДІЙСНИМИ РІШЕНЬ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ АБО ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ

План заняття

1. Компетенція органів місцевого самоврядування щодо забезпечення та реалізації земельних прав.
2. Компетенція центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин.
3. Судовий захист порушеного права органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади.
4. Розмежування підсудності спорів пов'язаних з оскарженням рішень, дій та бездіяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади.
5. Адміністративне оскарження рішень органів виконавчої влади, як способу захисту прав на земельну ділянку.

Завдання для підготовки до семінарського (практичного) заняття

Задача № 1. Перевіркою, проведеною прокуратурою Івано-Франківської області встановлено, що розпорядженням голови Івано-Франківської обласної державної адміністрації № 451 від 15 липня 1996 року з метою збереження

оригінального в геоботанічному і ландшафтному відношенні гірського масиву в межах Сколівських Бескидів створено Поляницький регіональний ландшафтний парк, який розташований в кварталах № 9, 10, 14–16, 22–26 Поляницького лісництва ДП «Болехівське лісове господарство».

Заповідний режим Поляницького регіонального ландшафтного парку забороняє проведення будь-якої господарської діяльності, яка може завдати шкоду заповідному об'єкту та порушити екологічну рівновагу.

Розпорядженням голови Івано-Франківської обласної державної адміністрації № 787 від 27 листопада 2015 року фізичній особі-підприємцю виділено в тимчасове довгострокове користування лісову ділянку площею 0,9 га, яка знаходиться в кварталі 15 Поляницького лісництва ДП «Болехівське лісове господарство» для облаштування рекреаційно-відпочинкової зони терміном на 30 років та зобов'язано постійного землекористувача укласти з підприємцем договір тимчасового користування лісовою ділянкою.

Вказана земельна ділянка передана підприємцю на підставі ст. 18 та 31 Лісового кодексу України.

Згідно бізнес-плану підприємця, метою господарської діяльності на отриманій в тимчасове довгострокове користування лісовою ділянкою є надання послуг з мобільного харчування.

Чи суперечить законодавству розпорядження голови Івано-Франківської обласної державної адміністрації від 27 листопада 2015 року № 787? Які відносини врегульовує ст. 7 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»? Чи є підстави для визнання недійсним договору?

Задача № 2. Громадянин Майстренко 18 червня 2017 року в с. Доброводи Монастирського району Тернопільської області самовільно встановив огорожу на землях загального користування (пасовище) території природно-заповідного фонду загальнозоологічного заказника «Ковалівський», загородивши 310 квадратних метрів.

Які статті Закону України «Про природно-заповідний фонд України» порушено? Які статті Земельного кодексу України порушено? Чи має місце адміністративне правопорушення?

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Про виконавче провадження : Закон України від 2 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542.

Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 1 липня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 51. Ст. 553.

Про заставу : Закон України від 2 жовтня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 47. Ст. 642.

Про оренду землі : Закон України від 06 жовтня 1998 року в редакції Закону України від 02 жовтня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 46. Ст. 280.

Навчально-наукова література

Земельне право України : навчальний посібник / І.І. Каракаш, В.Д. Сидор, Т.Є. Харитоновна та ін. ; за ред. І.І. Каракаш, Т.Є. Харитоновної. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса : Юридична література, 2017. 588 с.

Земельне право України : підручник / за ред. О.О. Погрібного та І.І. Каракаш. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ : Істина, 2009. 600 с.

Годованюк А.Й. Порядок використання земель природно-заповідного фонду. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. Вип. 22. С. 738–742.

Годованюк А.Й. Правовий статус суб'єктів прав на землі природно-заповідного фонду. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса : Юридична література, 2005. Вип. 25. С. 386–389.

Каракаш І.І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні : монографія. Одеса : Юридична література, 2017. 438 с.

ЗАНЯТТЯ 12

Тема: ВІДШКОДУВАННЯ ЗАПОДІЯНИХ ЗБИТКІВ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ

План заняття

1. Нормативно-правове регулювання порядку відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам.
2. Види збитків заподіяних власникам землі та землекористувачам, що підлягають відшкодуванню.
3. Особливості процедури відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам.
4. Встановлення розміру збитків, що підлягають відшкодуванню.
5. Формування та склад комісії, що визначає розмір збитків.

Завдання для підготовки до семінарського (практичного) заняття

Задача № 1. Сільськогосподарське підприємство «Світанок» звернулося до господарського суду з позовною заявою про припинення діяльності заводу хімічного волокна, яка має негативний вплив на стан земельних ресурсів. У позовній заяві зазначено, що внаслідок негативного впливу виробництва значно погіршився стан і родючість сільськогосподарських угідь, що завдало значних збитків сільськогосподарському підприємству. Представник заводу хімічного волокна на звернення сільськогосподарського підприємства «Світанок» відповів, що завод додержується технологій виробництва та враховує всі екологічні вимоги.

Вкажіть, який порядок встановлення та відшкодування збитків власникам землі і землекористувачам.

Вирішіть задачу по суті наданих умов.

Задача № 2. Рішенням Ворохтянської сільської ради Івано-Франківської області було вилучено в обласного кістково-туберкульозного санаторію «Смерічка» земельну ділянку площею 0,4 га та надано дозвіл громадянці Грищенко на виготовлення проектної документації стосовно відведення цієї території.

У зв'язку з цим прокурор міста Яремче звернувся до окружного адміністративного суду з позовною заявою про визнання цих рішень незаконними, скасування їх та повернення землі в користування санаторію.

Визначте коло правовідносин. Яке рішення має прийняти суд та чи має громадянка Грищенко право на відшкодування їх збитків?

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Земельний кодекс України : прийнятий 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–17. Ст. 112.

Про використання земель оборони : Закон України від 27 листопада 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 14. Ст. 209.

Про Державний земельний кадастр : Закон України від 7 липня 2011 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 8. Ст. 61.

Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19 червня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 350.

Про землеустрій : Закон України від 22 травня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 282.

Про охорону земель : Закон України від 19 червня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 349.

Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

Про оцінку земель : Закон України від 11 грудня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 15. Ст. 229.

Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України : постанова Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 року № 124. *Офіційний вісник України*. 2021. № 17. Ст. 676.

Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру : постанова Кабінету Міністрів України від

14 січня 2015 року № 15. *Офіційний вісник України*. 2015. № 7. Ст. 164.

Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, псування земель, порушення режиму, нормативів і правил їх використання : постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2007 року № 963. *Офіційний вісник України*. 2007. № 55. Ст. 2221.

Про порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам : постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1993 року № 284. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/284-93>.

Про затвердження змін до Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства : наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України 04 листопада 2020 року № 241. *Офіційний вісник України*. 2021. № 3. Ст. 185.

Про затвердження Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 27 жовтня 1997 року № 171 в редакції наказу Мінприроди від 4 квітня 2007 року № 149. *Офіційний вісник України*. 1998. № 18. Ст. 664.

Опублікована судово практика

Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ : постанова пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 року № 7 із змінами, внесеними згідно з постановою пленуму Верховного Суду України від 19 березня 2010 року № 2. *Вісник Верховного Суду України*. 2004. № 6. 21 червня.

Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин : постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17 травня 2011 року № 6. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 3.

Про практику застосування судами при розгляді справ окремих норм земельного права : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 27 вересня 2012 року № 10-1391/0/4-12. *Все про бухгалтерський облік*. 2012. № 116. Ст. 22.

Навчально-наукова література

Земельне право України : навчальний посібник / І.І. Каракаш, В.Д. Сидор, Т.Є. Харитоновна та ін. ; за ред. І.І. Каракаш, Т.Є. Харитоновної. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса : Юридична література, 2017. 588 с.

Земельне право України : підручник / за ред. О.О. Погрібного та І.І. Каракаш. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ : Істина, 2009. 600 с.

Земельне право : підручник. 3-тє вид., доп. і перероб. / за ред. М.В. Шульги. Харків : Юрайт, 2023. 592 с.

Каракаш І.І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні : монографія. Одеса : Юридична література, 2017. 438 с.

Набуття і реалізація прав на землю в Україні : навчальний посібник / за ред. І.І. Каракаш. Одеса : Юридична література, 2016. 332 с.

ЗАНЯТТЯ 13

Тема: ВИРІШЕННЯ СУДАМИ ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ

План заняття

1. Критерії юрисдикції земельних спорів, визначення підсудності.
2. Особливості земельних спорів, які розглядаються в порядку адміністративного судочинства.
3. Особливості земельних спорів, які розглядаються в порядку цивільного судочинства.
4. Особливості земельних спорів, які розглядаються в порядку господарського судочинства.
5. Проблеми вирішення судами окремих категорій земельних спорів: процесуально-процедурний аспект.

*Завдання для підготовки
до семінарського (практичного) заняття*

Задача № 1. 13 липня 2017 року громадянин Бутенко, який є інвалідом 2 групи, звернувся до Овідіопольського районного суду Одеської області з позовом до Кароліно-Бугазької сільської ради Овідіопольського району Одеської області про визнання права власності на земельну ділянку, в обґрунтування якого зазначив, що згідно з рішенням Кароліно-Бугазької сільської ради № 1460-VI від 11 жовтня 2014 року йому надано дозвіл на розроблення проекту землеустрою щодо відведення безоплатно у власність земельної ділянки для індивідуального дачного будівництва площею 0,10 га, розташованої на території Кароліно-Бугазької сільської ради в межах населеного пункту с. Кароліно-Бугаз, за адресою: Одеська область, Овідіопольський район, с. Кароліно-Бугаз, вул. Курортна, 22 (за рахунок земель оздоровчого призначення, що не надані у власність або користування).

Після отримання дозволу ліцензованою землевлпорядною організацією були проведені геодезичні вишукування і розроблено проект землеустрою щодо відведення відповідної земельної ділянки. Проект землеустрою згідно з вимогами Земельного кодексу України був погоджений Відділом Держгеокадастру в Овідіопольському районі Одеської області, про що був наданий висновок.

В подальшому проект землеустрою передано для проведення державної експертизи землевлпорядної документації, за результатами проведення якої отримано позитивний висновок від 16 липня 2015 року № 775-15. Зважаючи на відповідність розробленого проекту землеустрою вимогам чинного законодавства, державним кадастровим реєстратором Відділом Держгеокадастру в Овідіопольському районі Одеської області проведено державну реєстрацію вказаної земельної ділянки на підтвердження чого видано витяг з державного земельного кадастру про земельну ділянку про присвоєння земельній ділянці відповідного кадастрового номеру. З огляду на виконання всіх передбачених передумов для затвердження проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянками,

наприкінці 2015 року належним чином розроблений проект землеустрою щодо відведення земельної ділянки, разом з витягом з державного кадастру про земельну ділянку було передано до Кароліно-Бугазької сільської ради для затвердження і прийняття рішення про передачу земельної ділянки у приватну власність.

Проте, до цього часу йому не відома подальша доля проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки на його ім'я і стан його затвердження. В зв'язку з цим громадянин Бутенко направив відповідний лист-запит до сільської ради з проханням роз'яснити ситуацію з затвердженням проекту відведення земельної ділянки. Всупереч чинного законодавства його звернення посадовими особами Кароліно-Бугазької сільської ради було проігноровано.

Визначте коло правовідносин. Який порядок надання земельних ділянок оздоровчого призначення у власність? Яке рішення має прийняти суд?

Задача № 2. До Бердянського міськрайонного суду Запорізької області звернулася громадянка Ковальчук із позовною заявою до ЗАТ «Приазовкурорт», МВ УМВС України в Запорізькій області, у якому просила усунути перешкоди в реєстрації її за місцем проживання, зобов'язавши відділ громадянства, імміграції і реєстрації фізичних осіб Бердянського МВ УМВС України в Запорізькій області здійснити реєстрацію її за постійним проживанням. У позові відзначалось, що позивачка 21 листопада 2016 року уклала шлюб з Ковальчуком М., а з 2015 року фактично проживає за місцем проживання чоловіка, який є зареєстрованим за даною адресою.

Представник відповідача позов не визнав, пояснивши, що зазначений будинок у м. Бердянську знаходиться на території курорту державного значення у першій зоні суворого режиму. ЗАТ «Приазов-курорт» як власник даного будинку не надає згоду на реєстрацію позивача на підставі ст. 31 Закону України «Про курорти». Крім того, рішенням виконавчого комітету Бердянської міської ради від 06 червня 2015 року передбачено відселення мешканців, які проживають у першій зоні санітарної охорони курорту.

Охарактеризуйте правовідносини, що склалися у цій ситуації. Яке рішення має прийняти суд?

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 1 липня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 51. Ст. 553.

Про заставу : Закон України від 2 жовтня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 47. Ст. 642.

Про оренду землі : Закон України від 06 жовтня 1998 року в редакції Закону від 02 жовтня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 46. Ст. 280.

Навчально-наукова література

Земельне право України : навчальний посібник / І.І. Каракаш, В.Д. Сидор, Т.Є. Харитонova та ін. ; за ред. І.І. Каракаш, Т.Є. Харитонovої. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса : Юридична література, 2017. 588 с.

Земельне право України : підручник / за ред. О.О. Погрібного та І.І. Каракаш. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ : Істина, 2009. 600 с.

Земельне право : підручник. 3-тє вид., доп. і перероб.; за ред. М.В. Шульги. Харків : Юрайт, 2023. 592 с.

Каракаш І.І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні : монографія. Одеса : Юридична література, 2017. 438 с.

Набуття і реалізація прав на землю в Україні : навчальний посібник / за ред. І.І. Каракаш. Одеса : Юридична література, 2016. 332 с.

ЗАНЯТТЯ 14

Тема: ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

План заняття

1. Поняття і функції юридичної відповідальності за земельні правопорушення.
2. Земельне правопорушення як підстава для застосування юридичної відповідальності. Склад земельного правопорушення.
3. Кримінальна та адміністративна відповідальність за порушення земельного законодавства.
4. Цивільна відповідальність за земельні правопорушення.
5. Допустимість застосування дисциплінарної та матеріальної відповідальності за земельні правопорушення.
6. Застосування спеціальних видів впливу за порушення земельного законодавства.

Завдання для підготовки до семінарського (практичного) заняття

Задача № 1. Між сільгоспкооперативом та громадянином Миколайчуком, який здійснював ведення особистого селянського господарства, виникла суперечка про межі земельних ділянок у зв'язку зі зміною русла річки Тілігул, що сталася внаслідок зведення сільгоспкооперативом насипної дамби для поливу земель господарства. Громадянин Миколайчук звернувся до суду з позовом про відновлення початкових меж землекористування та відшкодування збитків. Суддя відмовив у прийомі позовної заяви громадянина Миколайчука, пославшись на те, що даний спір підлягає розгляду землевпорядними органами.

Чи є законним рішення судді про відмову в прийнятті позовної заяви до розгляду? Розв'яжіть задачу по суті заданих умов.

Задача № 2. У літню пору у м. Тернопіль громадянка Стеценко без спеціального дозволу випасала свою корову на земельній ділянці місцевого скверу. Державний інспектор

з охорони навколишнього природного середовища склав протокол про адміністративне правопорушення, вважаючи дії громадянки Стеценко неправомірними. Проте остання своїх дій неправомірними не визнавала, оскільки, за її переконанням, вона має право на загальне землекористування і ніяких на це дозволів не потрібно.

Які види юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства ви знаєте? Чи були дії громадянки Стеценко неправомірними? Якщо так, то яка відповідальність може настати у даному випадку? Вирішіть ситуацію.

Задача № 3. Приватна фірма «Екоблаг», яка займається зеленим благоустроєм і ландшафтним дизайном регулярно знімала та перевозила ґрунтовий покрив із земельних площ ліквідованого сільгоспооперативу до міста з метою виконання відповідних робіт. Державний інспектор з охорони довкілля з'ясував, що фірма спеціального дозволу на зняття і перевезення ґрунтового покриву немає, у зв'язку з чим склав протокол про притягнення директора фірми до адміністративної відповідальності у формі стягнення штрафу.

Директор фірми оскаржив протокол інспектора в суді, при розгляді якого з'ясувалося, що фірма займається перевезенням ґрунту на «благу справу» більше року. Крім цього, поля сільгоспооперативу майже п'ять років ніхто не обробляє і тому ніяких збитків нікому не спричинено. Суддя припинив розгляд справи і направив матеріали в районну прокуратуру з метою з'ясування наявності кримінального злочину щодо псування земель сільськогосподарського призначення.

Чи буде притягнений директор фірми до відповідальності за дії свого підприємства? Наведіть ознаки адміністративного правопорушення і кримінального злочину?

Нормативно-правові акти

Земельний кодекс України : прийнятий 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

Кодекс адміністративного судочинства України : прийнятий 6 липня 2005 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–37. Ст. 446.

Кодекс законів про працю: прийнятий 10 грудня 1971 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.

Кодекс України про адміністративні правопорушення: прийнятий 7 грудня 1984 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1984. Доповнення до № 1. Ст. 1122.

Кримінальний кодекс України : прийнятий 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

Цивільний кодекс України : прийнятий 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Про виконавче провадження : Закон України від 2 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542.

Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності : Закон України від 14 жовтня 1994 року в редакції Закону від 22 грудня 2011 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 29. Ст. 345.

Про охорону земель : Закон України від 19 червня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 349.

Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу : постанова Кабінету Міністрів України № 963 від 25 липня 2007 року. *Офіційний вісник України*. 2007. № 55. Ст. 2221.

Про затвердження Порядку визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам : постанова Кабінету Міністрів України № 284 від 19 квітня 1993 року: веб-сайт. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/284-93>

Про затвердження розмірів та порядку визначення втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню : постанова Кабінету Міністрів України № 4355 від 17 листопада 1997 року. *Офіційний вісник України*. 1997. № 47. Ст. 40.

Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд : постанова Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року. *Офіційний вісник України*. 2013. № 63. Ст. 2286.

Про затвердження Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України № 171 від 27 жовтня 1997 року. *Офіційний вісник України*. 1998. № 18. Ст. 109.

Опублікована судово практика

Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з застосуванням земельного законодавства: оглядовий лист Вищого господарського суду України від 16 листопада 2001 року. *Вісник господарського судочинства*. 2002. № 1.

Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ : постанова пленуму Верховного Суду України № 7 від 16 квітня 2004 року. *Вісник Верховного суду України*. 2004. № 6. 21 червня.

Про деякі питання вирішення справ, пов'язаних з орендою земельних ділянок: оглядовий лист Вищого господарського суду України від 30 листопада 2007 року № 01-8/918. *Вісник господарського судочинства*. 2008. № 1. Ст. 59.

Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин : постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17 травня 2011 року № 6. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 3. С. 6.

Про практику застосування судами при розгляді справ окремих норм земельного права: лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 27 вересня 2012 року № 10-1391/0/4-12. *Бухгалтерський облік*. 2012. № 116. Ст. 22.

Навчально-наукова література

Арсенюк А.О. Проблеми визначення судової підвідомчості земельних спорів. *Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції* : збірник матеріалів Міжнародного Конгресу, присвяченого 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса, 2–4 червня 2017 р. / відп. ред.: Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, Т.Є. Харитонova ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Юридична література, 2017. С. 81–84.

Гавриш Н.С. Використання, відтворення та охорона ґрунтів в Україні: теоретико-правові аспекти : монографія. Одеса: Юридична література, 2016. 396 с.

Гавриш Н.С. Проблеми застосування окремих видів юридичної відповідальності за псування ґрунтів. *Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць*. 2007. Вип. 30. С. 135–138.

Земельне право України : навчальний посібник / І.І. Каракаш, В.Д. Сидор, Т.Є. Харитонova та ін. ; за ред. І.І. Каракаш, Т.Є. Харитоновой. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса : Юридична література, 2017. 588 с.

Земельне право України : підручник / за ред. О.О. Погрібного та І.І. Каракаш. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ : Істина, 2009. 600 с.

Земельне право : підручник. 3-тє вид., доп. і перероб. ; за ред. М.В. Шульги. Харків : Юрайт, 2023. 592 с.

Каракаш І.І. Особливості застосування дисциплінарної та матеріальної відповідальності за правопорушення земельного законодавства. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди відзначення 25-річчя Юридичного інституту Прикарпатського Національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.). Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. С. 165–167.

Каракаш І.І. Застосування адміністративної відповідальності за порушення земельного законодавства. *Актуальні питання реформування правової системи* : зб. матеріалів XIV Міжнар. науково-практичної конференції (Луцьк : 16–17 червня 2017 року). Луцьк, Вежа-Друк, 2017. С. 161–163.

Каракаш І.І. Щодо спеціального виду юридичної відповідальності за земельні порушення. *Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції* : збірник матеріалів Міжнародного Конгресу, присвяченого 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса, 2–4 червня 2017 р. / відп. ред.: Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, Т.Є. Харитонova ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Юридична література, 2017. С. 24–26.

Кулинич П.Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні : монографія. Київ : Логос, 2011. 688 с.

Рушинець Ю. Розмежування збитків, заподіяних власникам землі та землекористувачам, і втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва. *Юридична Україна*. 2011. № 10. С. 66–71.

5. ПИТАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ», ЩО ВІНОСЯТЬСЯ НА ІСПИТ (ЗАЛІК)

1. Предмет земельного права та його особливості.
2. Методи регулювання земельних відносин.
3. Основні принципи земельного права.
4. Поняття та основні ознаки земельного права як галузі права, галузі науки і навчальної дисципліни.
5. Система земельного права.
6. Співвідношення земельного права з суміжними галузями права.
7. Поняття захисту прав на земельну ділянку.
8. Загальна характеристика способів захисту прав на земельні ділянки.
9. Поняття неюрисдикційної форми захисту прав.
10. Окремі види неюрисдикційної форми захисту: захист права уповноваженої особи; захист права діями порушника права; захист прав шляхом укладення сторонами мирової угоди.
11. Поняття юрисдикційної форми захисту прав.
12. Поняття способів захисту земельних прав, їх значення та система.
13. Особливості способів захисту земельних прав за земельним законодавством.
14. Співвідношення способів захисту суб'єктивних земельних прав з суміжними та пов'язаними категоріями.
15. Класифікації способів захисту земельних прав.
16. Особливості окремих способів захисту земельних прав та їх застосування у певних земельних правовідносинах.
17. Основні ознаки і визначення поняття права власності на землю.
18. Суб'єкти та об'єкти права власності на землю.
19. Захист права приватної власності на землю.
20. Захист права комунальної власності на землю.

21. Захист права державної власності на землю.
22. Захист права власності на землю іноземних громадян, іноземних юридичних осіб та іноземних держав.
23. Захист спільної власності на землю.
24. Поняття та основні види права землекористування.
25. Захист права постійного землекористування.
26. Захист права орендного землекористування.
27. Умови захисту земельного сервітуту як виду користування чужою земельною ділянкою.
28. Особливості правового захисту користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) і забудови (суперфіцій).
29. Сутність і види гарантій захисту й охорони прав на землю.
30. Способи захисту прав на земельні ділянки за земельним та цивільним законодавством.
31. Відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам як гарантія захисту прав на земельні ділянки.
32. Умови і порядок відшкодування збитків землевласникам та землекористувачам.
33. Розгляд і вирішення земельних спорів як юридична гарантія захисту прав на землю.
34. Уповноважені органи та їх компетенція щодо розгляду і вирішення земельних спорів.
35. Поняття та зміст юридичного забезпечення захисту земельних прав громадян.
36. Особливості правовідносин у сфері захисту земельних прав громадян.
37. Підстави виникнення правовідносин у сфері захисту земельних прав громадян.
38. Об'єкти захисту земельних прав громадян.
39. Суб'єкти захисту земельних прав громадян.
40. Правова природа вимоги про визнання права.
41. Процес оспорування, заперечення іншими особами прав на землю.
42. Неможливість реалізації особою свого права власності на землю землекористування у зв'язку з наявністю сумнівів у інших осіб.

43. Втрата належних правовстановлюючих документів на земельну ділянку.
44. Позовна давність у вимогах про визнання права.
45. Звільнення майна з-під арешту як вид вимоги про визнання права власності на землю.
46. Загальна характеристика процесу відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав.
47. Запобігання вчиненню дій, що порушують права або створюють небезпеку порушення прав.
48. Рекультивация порушених земель та умови її проведення.
49. Порядок передачі рекультивованих земель землевласнику та контроль якості рекультивациі.
50. Вимога знесення самовільно побудованих будівель та споруд, які були збудовані за час незаконного використання земельних ділянок.
51. Загальна характеристика земельних правочинів.
52. Наслідки недотримання вимог до правочину щодо земельної ділянки.
53. Поняття «недійсний правочин». Види недійсних правочинів.
54. Наслідки недійсності земельного правочину.
55. Особливості застосування реституції при недійсності договорів оренди землі.
56. Процесуальні особливості розгляду справ про визнання угод недійсними.
57. Компетенція органів місцевого самоврядування щодо забезпечення та реалізації земельних прав.
58. Компетенція центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин.
59. Судовий захист порушеного права органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади.
60. Розмежування підсудності спорів пов'язаних з оскарженням рішень, дій та бездіяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади.
61. Адміністративне оскарження рішень органів виконавчої влади, як спосіб захисту прав на земельну ділянку.
62. Нормативно-правове регулювання порядку

відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам.

63. Види збитків заподіяних власникам землі та землекористувачам, що підлягають відшкодуванню.

64. Особливості процедури відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам.

65. Встановлення розміру збитків, що підлягають відшкодуванню.

66. Формування та склад комісії, що визначає розмір збитків.

67. Критерії юрисдикції земельних спорів, визначення підсудності.

68. Особливості земельних спорів, які розглядаються в порядку адміністративного судочинства.

69. Особливості земельних спорів, які розглядаються в порядку цивільного судочинства.

70. Особливості земельних спорів, які розглядаються в порядку господарського судочинства.

71. Проблеми вирішення судами окремих категорій земельних спорів: процесуально-процедурний аспект.

72. Поняття і функції юридичної відповідальності за земельні правопорушення.

73. Земельне правопорушення як підстава для застосування юридичної відповідальності. Склад земельного правопорушення.

74. Кримінальна та адміністративна відповідальність за порушення земельного законодавства.

75. Цивільна відповідальність за земельні правопорушення.

76. Допустимість застосування дисциплінарної та матеріальної відповідальності за земельні правопорушення.

77. Застосування спеціальних видів впливу за порушення земельного законодавства.

БЛОК 3.

НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

«ЗАХИСТ ПРАВ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ»

1. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ

ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ПРАВ

НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ»

№ теми	Найменування теми
1	Поняття та класифікація прав фізичних і юридичних осіб в галузі охорони навколишнього природного середовища
2	Правове регулювання відносин власності на природні об'єкти та їх ресурси
3	Правове забезпечення права природокористування та його основні види
4	Поняття, способи захисту й охорони прав на природні об'єкти та їх ресурси
5	Правове регулювання захисту прав на землю та земельні ресурси
6	Правові засади захисту надр і корисних копалин
7	Правове забезпечення захисту прав на ліс та лісові ресурси
8	Правові засади захисту прав на води і водні ресурси
9	Правове забезпечення захисту прав на природні ресурси виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України
10	Правове регулювання захисту прав на об'єкти та ресурси рослинного світу
11	Правове регулювання захисту прав на об'єкти та ресурси тваринного світу
12	Правові засади захисту територій та об'єктів природно-заповідного фонду
13	Правове забезпечення захисту курортно-лікувальних і рекреаційно-оздоровчих територій та об'єктів
14	Міжнародно-правовий захист прав на природні ресурси

2. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ПРАВ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ»

Захист навколишнього природного середовища в цілому та природних ресурсів зокрема, забезпечення екологічної безпеки в сучасних умовах є важливою проблемою державної екологічної політики та невід'ємною умовою сталого економічного та соціального розвитку країни. **Мета** викладання навчальної дисципліни полягає у наданні теоретичних і практичних знань студентам із захисту прав на природні ресурси, систематизації отриманих ними знань для подальшого використання у практичній діяльності, ознайомленні з науковими працями провідних вчених з теоретичних проблем захисту прав на природні ресурси, системному пізнанні змісту основних положень чинного законодавства та проведенні аналізу опублікованої судової практики, а також отриманні практичних навичок застосування правових норм при вирішенні конкретних навчальних завдань.

Досягнення зазначеної мети потребує вирішення наступних **завдань**:

- вивчити законодавчі та підзаконні акти, що регулюють захист прав на природні ресурси;
- розглянути правову природу основних видів прав на природні ресурси;
- ознайомитися з працями провідних юристів-науковців щодо проблематики захисту прав на природні ресурси;
- визначити можливі напрями подальшого розвитку законодавства і права щодо захисту прав на природні ресурси.

Викладання навчальної дисципліни передбачено навчальним планом підготовки фахівців з вищою юридичною освітою. При цьому встановлена різна кількість лекційних, семінарських (практичних) і консультаційних годин для різних факультетів і форм навчання. У зв'язку з цим академічна (стандартна) програма навчальної дисципліни, що наведена нижче, охоплює максимальний обсяг питань захисту прав на природні

ресурси та розрахована на студентів усіх навчальних підрозділів і форм навчання.

Лекційний курс читається провідними викладачами кафедри і охоплює найбільш теоретично актуальні, практично значущі та дещо ускладнені питання. Тому слід звернути увагу на те, що лекції читаються не за всіма темами і не з усіх питань лекційної тематики навчальної дисципліни.

Семінарські (практичні) заняття є основною формою навчання при викладанні курсу «Захист прав на природні ресурси». Вони націлені на засвоєння основних теоретичних положень та відпрацювання практичних навичок застосування норм права шляхом розв'язання задач та надання конкретних відповідей при вирішенні питань, що виникають на практиці.

ЗМІСТ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ПРАВ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ»

Тема 1. Поняття та класифікація прав фізичних і юридичних осіб в галузі охорони навколишнього природного середовища

1. Поняття прав фізичних осіб в галузі охорони навколишнього природного середовища та їх класифікація.
2. Права юридичних осіб у сфері природокористування і охорони довкілля.
3. Обов'язки фізичних і юридичних осіб в галузі охорони навколишнього природного середовища.
4. Правові гарантії реалізації екологічних прав та обов'язків фізичними та юридичними особами.
5. Поняття екологічної культури та еколого-правової свідомості.
6. Еколого-правова освіта та еколого-правове виховання як чинники формування екологічної культури.

Тема 2. Правове регулювання відносин власності на природні об'єкти та їх ресурси

1. Основні ознаки та визначення поняття права власності на природні об'єкти й їх ресурси.

2. Конституційні засади права народної власності на природні об'єкти та їх ресурси.

3. Право власності на природні об'єкти за природоресурсовими кодексами.

4. Особливості закріплення права власності на природні багатства у спеціальних природоресурсових законах.

5. Зміст права власності на природні об'єкти й умови та межі належної реалізації правомочностей природоресурсової власності.

Тема 3. Правове забезпечення права природокористування та його основні види

1. Природокористування як природна умова існування людини і суспільства: звуження сфери права користування і розширення права власності щодо використання природних ресурсів в сучасних умовах.

2. Основні принципи інституту права природокористування: цільове використання; безоплатність загального та платність спеціального природокористування; дотримання нормативів і стандартів природокористування; лімітування та ліцензування природокористування.

3. Загальне (загальнодоступне) і спеціальне (врегульоване) природокористування. Класифікація права природокористування за об'єктами і суб'єктами, строками і умовами.

4. Підстави виникнення та зміни права природокористування: фактичні дії та природні події як юридичні факти.

5. Здійснення права природокористування: основні права й обов'язки природокористувачів, межі їх належного здійснення та обмеження правомочностей природокористувачів у випадках суспільних потреб.

Тема 4. Поняття, способи захисту й охорони прав на природні об'єкти та їх ресурси

1. Співвідношення захисту і охорони прав на природні об'єкти та їх ресурси.

2. Цивільно-правові способи захисту прав на об'єкти природного походження. Особливості дисциплінарної відповідальності.

3. Адміністративно-правова охорона і захист прав на природні об'єкти та їх ресурси.

4. Кримінально-правова охорона і захист прав на природні об'єкти та їх ресурси.

5. Порядок застосування способів захисту й охорони прав на природні об'єкти та їх ресурси.

Тема 5. Правове регулювання захисту прав на землю та земельні ресурси

1. Способи захисту прав на землю та земельні ресурси.

2. Гарантії права власності на землю та земельні ресурси: відповідальність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за порушення права власності на землю.

3. Відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам: підстави та порядок.

4. Розгляд і вирішення земельних спорів судами та органами місцевого самоврядування: підвідомчість земельних спорів та компетенція органів місцевого самоврядування щодо розгляду і вирішення земельних спорів.

5. Застосування кримінальної, адміністративної та цивільної відповідальності за порушення земельного законодавства: допустимість дисциплінарної відповідальності за земельні правопорушення.

Тема 6. Правові засади захисту надр і корисних копалин

1. Організація охорони і захисту прав на надра і корисні копалини.

2. Державний контроль за охороною та захистом надр і корисних копалин.

3. Порядок вирішення спорів з питань користування надрами та корисними копалинами.

4. Особливості застосування юридичної відповідальності за порушення гірничого законодавства: дисциплінарна, адміністративна, цивільно-правова і кримінальна відповідальність.

5. Відшкодування збитків, завданих внаслідок порушень гірничого законодавства.

Тема 7. Правове забезпечення захисту прав на ліс та лісові ресурси

1. Організація охорони і захисту прав на ліс та лісові ресурси.
2. Завдання та види контролю за охороною та захистом лісів та лісових ресурсів.
3. Особливості охорони та захисту лісів на окремих категоріях земель.
4. Умови та порядок вирішення спорів з питань охорони та захисту лісів та лісових ресурсів.
5. Особливості застосування юридичної відповідальності за порушення лісового законодавства.

Тема 8. Правові засади захисту прав на води і водні ресурси

1. Способи захисту прав на води і водні ресурси.
2. Державний та громадський контроль за охороною та захистом вод і водних ресурсів.
3. Правове регулювання захисту і охорони внутрішніх морських вод і територіального моря від забруднення та засмічення.
4. Вирішення спорів з питань використання та охорони вод і водних ресурсів.
5. Особливості застосування юридичної відповідальності за порушення водного законодавства.
6. Порядок відшкодування збитків, завданих внаслідок порушень водного законодавства.

Тема 9. Правове забезпечення захисту прав на природні ресурси виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України

1. Охорона і захист суверенних прав України у виключній (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі.
2. Цивільно-правові способи захисту прав на природні ресурси виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України. Особливості дисциплінарної відповідальності.

3. Особливості застосування адміністративно-правової та кримінально-правової відповідальності за порушення законодавства про виключну (морську) економічну зону і континентального шельфу.

4. Органи і посадові особи, уповноважені застосовувати санкції за порушення законодавства про виключну (морську) економічну зону і континентального шельфу.

5. Порядок і строки притягнення до відповідальності та оскарження рішень про застосування санкцій юридичної відповідальності за порушення законодавства про виключну (морську) економічну зону і континентального шельфу.

Тема 10. Правове регулювання захисту прав на об'єкти та ресурси рослинного світу

1. Організація охорони і захисту прав на об'єкти та ресурси рослинного світу.
2. Державний та громадський контроль за охороною та захистом прав на об'єкти та ресурси рослинного світу.
3. Цивільно-правові способи захисту прав на об'єкти та ресурси рослинного світу. Особливості дисциплінарної відповідальності.
4. Адміністративно-правова охорона і захист прав на об'єкти та ресурси рослинного світу.
5. Кримінально-правова охорона і захист прав на об'єкти та ресурси рослинного світу.

Тема 11. Правове регулювання захисту прав на об'єкти та ресурси тваринного світу

1. Організація охорони і захисту прав на об'єкти та ресурси тваринного світу.
2. Завдання та види контролю за охороною та захистом прав на об'єкти та ресурси тваринного світу.
3. Умови і порядок визначення шкоди, заподіяної об'єктам тваринного світу.
4. Особливості правового регулювання захисту об'єктів тваринного світу, занесених до Червоної книги України.

5. Застосування юридичної відповідальності за порушення фауністичного законодавства.

Тема 12. Правові засади захисту територій та об'єктів природно-заповідного фонду

1. Особливості захисту територій та об'єктів природно-заповідного фонду.
2. Державний та громадський контроль за охороною та захистом територій та об'єктів природно-заповідного фонду.
3. Особливості обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд.
4. Адміністративні правопорушення та кримінальні злочини у сфері природно-заповідного законодавства.
5. Особливості застосування цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності за правопорушення в галузі охорони та захисту територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Тема 13. Правове забезпечення захисту курортно-лікувальних і рекреаційно-оздоровчих територій та об'єктів

1. Способи охорони та захисту курортних об'єктів та природних лікувальних ресурсів.
2. Завдання та види контролю за охороною та захистом курортних об'єктів та природних лікувальних ресурсів.
3. Особливості обчислення розміру шкоди, заподіяної курортним об'єктам та природним лікувальним ресурсам.
4. Проблеми застосування юридичної відповідальності за порушення вимог законодавства про використання курортних об'єктів.
5. Особливості захисту рекреаційно-оздоровчих ресурсів і територій.

Тема 14. Міжнародно-правовий захист прав на природні ресурси

1. Поняття та загальна характеристика міжнародного права навколишнього середовища.

2. Принципи міжнародного права навколишнього середовища.
3. Джерела міжнародного права навколишнього середовища.
4. Значення міжнародних екологічних організацій в захисті прав на природні ресурси.
5. Основні вимоги міжнародно-правової охорони окремих об'єктів навколишнього природного середовища та їх ресурсів.

3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ (ПРАКТИЧНИХ) ЗАНЯТЬ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ПРАВ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ»

Сучасний стан спецкурсу «Захист прав на природні ресурси» є досить нормативно насиченим, оскільки характеризується своєю комплексністю щодо захисту прав на різні природні об'єкти та їх ресурси. Це вимагає від студентів ретельної підготовки до кожного заняття, що включає ознайомлення із значною кількістю нормативно-правових актів та з практикою їх застосування, а також опрацювання великого обсягу навчальної та спеціальної літератури.

Підготовку до занять з курсу необхідно починати з ознайомлення з певними розділами підручників та посібників навчальної літератури, а в окремих випадках також з рекомендованою спеціальною науковою літературою. При опрацюванні законодавчих та інших нормативно-правових актів слід звертати увагу на динаміку і тенденції розвитку вітчизняного законодавства, зокрема шляхом відстеження тих змін і доповнень, що внесені у початкові редакції досліджуваних законодавчих актів.

Викладання навчальної дисципліни «Захист прав на природні ресурси» здійснюється як у формі читання лекційного курсу, так і у формі проведення семінарських (практичних) занять викладачами кафедри аграрного, земельного та екологічного права. Одним з обов'язкових вимог навчального плану є позааудиторна підготовка студентів до таких занять, тобто самостійна робота. Саме самостійна робота є засобом оволодіння навчальним матеріалом, яка охоплює підготовку до семінарських і практичних занять шляхом виконання індивідуальних завдань (розв'язання конкретних задач) поза аудиторними заняттями.

Студентам необхідно завчасно готуватися до кожного семінарського (практичного) заняття і продемонструвати високу ступінь

підготовленості з кожної теми. При цьому наполегливо рекомендується робити відповідні конспективні записи підготовки до занять. Особливо важливим є письмове вирішення поставлених конкретних задач. При їх вирішенні слід надавати повні та обґрунтовані відповіді на поставлені питання. Обов'язковим є посилання на зміст норм права відповідних законодавчих та інших нормативно-правових актів. Нормативне обґрунтування має бути надано до кожного наведеного висновку чи підсумкового твердження.

Безумовно, важливою є активна участь студентів на семінарських (практичних) заняттях, що полягає у самостійних виступах з поставлених питань, виступах з уточненнями і доповненнями, висловленні власних поглядів з проблемних питань тощо. При наявності відповідних конспективних записів підготовки до занять, вони можуть використовуватися при виступах.

Слід звернути увагу на те, що пропущені семінарські (практичні) заняття або виявлення недостатньої підготовленості до них, підлягають додатковому опрацюванню та індивідуальному звіту з тієї чи іншої теми перед викладачами, які проводять такі заняття. Студенти, які не відпрацювали пропущені заняття або одержали незадовільні оцінки з відповідної теми, не допускаються до складання іспиту або заліку з навчальної дисципліни.

Результативними показниками підготовки до семінарських (практичних) занять вважаються вироблення у студентів умінь:

- стисло і змістовно доповідати обставини конкретних завдань;
- аналізувати окремі положення законів і підзаконних актів;
- застосовувати відповідні положення нормативно-правових актів;
- користуватись збірниками нормативно-правових актів, довідкових матеріалів та галузевими і предметними словниками;
- вільно користуватися специфічною термінологією законодавства і права;
- застосовувати набуті знання і навички в процесі вирішення практичних ситуацій;
- надавати консультації, поради і роз'яснення з питань захисту прав на природні об'єкти та їх ресурси.

4. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ (ПРАКТИЧНИХ) ЗАНЯТЬ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ПРАВ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ»

ЗАНЯТТЯ 1

**Тема: ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ПРАВ
ФІЗИЧНИХ І ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ
НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА**

План заняття

1. Поняття прав фізичних осіб в галузі охорони навколишнього природного середовища та їх класифікація.
2. Права юридичних осіб у сфері природокористування і охорони довкілля.
3. Обов'язки фізичних і юридичних осіб в галузі охорони навколишнього природного середовища.
4. Правові гарантії реалізації екологічних прав та обов'язків фізичними та юридичними особами.
5. Поняття екологічної культури та еколого-правової свідомості.
6. Еколого-правова освіта та еколого-правове виховання як чинники формування екологічної культури.

Нормативно-правові акти

Декларація про державний суверенітет України : прийнята 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1990. № 31. Ст. 429.

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Декларація з навколишнього середовища та розвитку від 14 червня 1992 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU92340>

Загальна декларація прав людини : резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.

Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25 червня 1998 року. *Офіційний вісник України*. 2010. № 33. Ст. 1191.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042.

Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.

Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. Ст. 70.

Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 27 лютого 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 16. Ст. 198.

Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки : постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 38-39. Ст. 248.

Навчально-наукова література

Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносин в Україні : колективна монографія / відп. ред.: Т.Є. Харитонова, І.І. Каракаш. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 722 с.

Анісімова Г.В. Деякі особливості кореляції екологічних природних прав та обов'язків. *Вісник Харківського Національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2012. № 13. С. 269–273.

Антонюк У.В. Гарантії екологічних прав: проблеми наукової та нормативно-правової диференціації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. № 3. С. 101–111.

Баллок Г.І. Правові засади державної екологічної політики України: сучасні проблеми. *Екологічне право*. 2017. № 3–4. С. 8–15.

Гетьман А.П., Костицький В.В. Екологічні права людини в національній і міжнародній правовій доктрині. *Проблеми законності*. 2013. № 124. С. 68–80.

Грицкевич С.Г. Екологічні права в системі конституційних прав людини і громадянина. *Право України*. 2001. № 8. С. 54–57.

Екологічне право України : навчальний посібник. Вид. 1-ше / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитонової, к. ю. н. А.І. Черемнової. Одеса : Гельветика, 2018. 408 с.

Екологічне право України : підручник для студ. вищ. навч. закл. / за ред. І.І. Каракаш. Одеса : Фенікс, 2012. 788 с.

Екологічне право : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. проф. А.П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. 432 с.

Канівець Л.А. Екологічні права та обов'язки фізичних та юридичних осіб. *Екологічне право України : навчальний посібник* / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитонової, к. ю. н. А.І. Черемнової. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. С. 59–85.

Природноресурсове право України : навч. посіб. / за ред. І.І. Каракаш та Т.Є. Харитонової. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 566 с.

Природноресурсове право України : навчальний посібник : за ред. доц. І.І. Каракаш. Київ, 2005. 376 с.

ЗАНЯТТЯ 2

Тема: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ НА ПРИРОДНІ ОБ'ЄКТИ ТА ЇХ РЕСУРСИ

План заняття

1. Основні ознаки та визначення поняття права власності на природні об'єкти й їх ресурси.
2. Конституційні засади права народної власності на природні об'єкти та їх ресурси.
3. Право власності на природні об'єкти за природоресурсовими кодексами.
4. Особливості закріплення права власності на природні багатства у спеціальних природоресурсових законах.
5. Зміст права власності на природні об'єкти й умови та межі належної реалізації правомочностей природоресурсової власності.

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Водний кодекс України : прийнятий 6 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189.

Земельний кодекс України : прийнятий 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

Кодекс України про надра : прийнятий 27 липня 1994 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 36. Ст. 340.

Лісовий кодекс України : прийнятий 21 січня 1994 року в редакції Закону України від 8 лютого 2006 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 21. Ст. 170.

Про виключну (морську) економічну зону України : Закон України від 16 травня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 21. Ст. 152.

Про курорти : Закон України від 5 жовтня 2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 50. Ст. 435.

Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22 лютого 2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 18. Ст. 132.

Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. Ст. 70.

Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. Ст. 502.

Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів : Закон України від 8 липня 2011 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 17. Ст. 155.

Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них : Закон України від 6 лютого 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 15. Ст. 107.

Про рослинний світ : Закон України від 9 квітня 1999 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22–23. Ст. 198.

Про тваринний світ : Закон України від 13 грудня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 14. Ст. 97.

Навчально-наукова література

Екологічне право України : навчальний посібник / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитонові, к. ю. н. А.І. Черемної. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. 408 с.

Екологічне право України : підручник для студ. вищ. навч. закл. / за ред. І.І. Каракаш. Одеса : Фенікс, 2012. 788 с.

Заверюха М.М. Перспективи розвитку приватної форми власності на землі лісгосподарського призначення в Україні. *Право і суспільство*. 2015. № 5. С. 111–116.

Заверюха М.М. Правове регулювання використання та охорони лісів в Україні : монографія. Одеса : Юридична література, 2018. 228 с.

Заверюха М.М. Щодо питання приватної власності на ліси в Україні. *Сучасні тенденції розвитку національного законодавства* : зб. наук. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 15-річчя юридичного факультету, 4–5 лист. 2016 р. Київ : Видавничий центр НУБіП України, 2016. С. 110–111.

Каракаш І.І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні : монографія. Одеса : Юридична література, 2017. 438 с.

Каракаш І.І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси у виключній формі: історико-правові аспекти періоду відродження та занепаду. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. № 9. 2016. С. 96–106.

Каракаш І.І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси. *Природноресурсове право України* : навч. посіб. / за ред. І.І. Каракаш та Т.Є. Харитонові. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Одеса : Гельветика, 2018. С. 118–159.

Каракаш І.І. Право власності на природні ресурси виключної (морської) економічної зони та континентального шельфу України. *Наукові праці НУ «ОЮА»*. 2017. Том XIX. С. 161–173.

Каракаш І.І. Право власності на ресурсові складові фондів природних об'єктів. *Наукові праці НУ «ОЮА»*. 2016. Том XVI. С. 173–182.

Каракаш І.І. Право власності та правова охорона територій і об'єктів природно-заповідного фонду України. *National Law Journal: Theory and Practice*. 2017. № 1 (23). С. 115–120.

Каракаш І.І. Проблема галузевої приналежності інституту права природоресурсної власності. *Актуальні проблеми держави і права* : збірник наукових праць НУ «ОЮА». Вип. 71. Одеса : Юридична література, 2014. С. 235–241.

Каракаш І.І. Проблемні питання власницької правооб'єктності тваринного світу та його ресурсів. *Наукові праці НУ «ОЮА»*. 2017. Том XVIII. С. 75–86.

Каракаш І.І. Щодо правового регулювання відносин власності на атмосферне повітря. *Право і суспільство: науковий журнал*. № 1. 2017. С. 116–122.

Каракаш І.І. Юридичні гарантії щодо захисту й охорони земельних прав. *Правове життя сучасної України* : збірник матеріалів Четвертого зібрання фахівців споріднених кафедр «Забезпечення прав в аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносинах» (м. Одеса, 6–9 червня 2019 року). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 23–26.

Кирєєва І.В. Припинення прав громадян України щодо використання природних об'єктів: підстави та порядок : монографія. Харків : «ФІНН», 2009. 160 с.

Природноресурсове право України : навч. посіб. / за ред. І.І. Каракаш та Т.Є. Харитонової. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 566 с.

Природноресурсове право України : навчальний посібник : за ред. доц. І.І. Каракаш. Київ, 2005. 376 с.

ЗАНЯТТЯ 3

Тема: ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЙОГО ОСНОВНІ ВИДИ

План заняття

1. Природокористування як природна умова існування людини і суспільства.
2. Основні принципи інституту права природокористування.
3. Загальне (загальнодоступне) і спеціальне (врегульоване) природокористування. Класифікація права природокористування за об'єктами і суб'єктами, строками і умовами.
4. Підстави виникнення та зміни права природокористування: фактичні дії та природні події як юридичні факти.
5. Здійснення права природокористування: основні права й обов'язки природокористувачів, межі їх належного здійснення та обмеження правомочностей природокористувачів у випадках суспільних потреб.

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Водний кодекс України : прийнятий 6 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189.

Земельний кодекс України : прийнятий 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

Кодекс України про надра : прийнятий 27 липня 1994 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 36. Ст. 340.

Лісовий кодекс України : прийнятий 21 січня 1994 року в редакції Закону України від 8 лютого 2006 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 21. Ст. 170.

Про виключну (морську) економічну зону України : Закон України від 16 травня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 21. Ст. 152.

Про концесію : Закон України від 3 жовтня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 48. Ст. 325.

Про курорти : Закон України від 5 жовтня 2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 50. Ст. 435.

Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 2 березня 2015 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 23. Ст. 158.

Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22 лютого 2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 18. Ст. 132.

Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. Ст. 70.

Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

Про перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності : Закон України від 19 травня 2011 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 47. Ст. 532.

Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. Ст. 502.

Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів : Закон України від 8 липня 2011 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 17. Ст. 155.

Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них : Закон України від 6 лютого 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 15. Ст. 107.

Про рослинний світ : Закон України від 9 квітня 1999 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22–23. Ст. 198.

Про тваринний світ : Закон України від 13 грудня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 14. Ст. 97.

Навчально-наукова література

Гавриш Н.С. Використання, відтворення та охорона ґрунтів в Україні: теоретико-правові аспекти : монографія. Одеса : Юридична література, 2016. 396 с.

Екологічне право України : навчальний посібник / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитонової, к. ю. н. А.І. Черемної. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. 408 с.

Екологічне право України : підручник для студ. вищ. навч. закл. / за ред. І.І. Каракаш. Одеса : Фенікс, 2012. 788 с.

Заверюха М.М. Правове регулювання використання та охорони лісів в Україні : монографія. Одеса : Юридична література, 2018. 228 с.

Заверюха М.М. Правове регулювання загального використання лісових ресурсів в Україні та зарубіжних країнах. *Підприємство, господарство і право*. Київ, 2017. № 6. С. 96–99.

Каракаш І.І. Конституційні вимоги щодо використання природних ресурсів та охорони довкілля. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру* : матеріали міжнар. науково-прак. конференції (21 травня 2021 року). Одеса : «Гельветика», 2021. С. 541–544.

Каракаш І.І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні : монографія. Одеса : Юридична література, 2017. 438 с.

Каракаш І.І. Право природокористування та його основні види. *Природноресурсове право України* : навч. посіб. / за ред. І.І. Каракаш та Т.Є. Харитонової. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Одеса : Гельветика, 2018. С. 160–195.

Каракаш І.І. Правове регулювання використання й охорони рекреаційно-туристичних територій і об'єктів. *Екологічне право України: науково-практичний журнал*. 2017. № 1–2. С. 20–26.

Кобецька Н.Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії та практики. Івано-Франківськ, 2016. 271 с.

Комарницький В.М. Право спеціального природокористування : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2012. 37 с.

Котеньов О.Г. Принципи права природокористування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2017. 20 с.

Платонова Є.О. Загальне водокористування та межі його правового регулювання. *Правові та інституційні механізми*

забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 540–543.

Природноресурсове право України : навч. посіб. / за ред. І.І. Каракаш та Т.Є. Харитонової. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 566 с.

Природноресурсове право України : навчальний посібник : за ред. доц. І.І. Каракаш. Київ, 2005. 376 с.

Харитонova Т.Є. Здійснення прав на чужі земельні ділянки в Україні: проблеми теорії та практики : монографія. Одеса : Юрид. л-ра, 2016. 424 с.

Чумаченко І.Є. Юридичні критерії загального використання об'єктів тваринного світу. *Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 7–10 червня 2018 року). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 247–250.

Чумаченко І.Є., Заверюха М.М. Правове регулювання використання та охорони природних об'єктів. *Екологічне право України* : навчальний посібник / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитонової, к. ю. н. А.І. Черемної. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. С. 115–146.

Юрескул В.О. Законодавчі засади використання водного простору в Україні. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 550–553.

ЗАНЯТТЯ 4

Тема: ПОНЯТТЯ, СПОСОБИ ЗАХИСТУ Й ОХОРОНИ ПРАВ НА ПРИРОДНІ ОБ'ЄКТИ ТА ЇХ РЕСУРСИ

План заняття

1. Співвідношення захисту і охорони прав на природні об'єкти та їх ресурси.

2. Цивільно-правові способи захисту прав на об'єкти природного походження. Особливості дисциплінарної відповідальності.

3. Адміністративно-правова охорона і захист прав на природні об'єкти та їх ресурси.

4. Кримінально-правова охорона і захист прав на природні об'єкти та їх ресурси.

5. Порядок застосування способів захисту й охорони прав на природні об'єкти та їх ресурси.

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Водний кодекс України : прийнятий 6 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189.

Господарський кодекс України : прийнятий 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144.

Земельний кодекс України : прийнятий 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

Кодекс законів про працю: прийнятий 10 грудня 1971 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.

Кодекс України про адміністративні правопорушення : прийнятий 7 грудня 1984 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

Кодекс України про надра : прийнятий 27 липня 1994 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 36. Ст. 340.

Кримінальний кодекс : прийнятий 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

Лісовий кодекс України : прийнятий 21 січня 1994 року в редакції Закону України від 8 лютого 2006 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 21. Ст. 170.

Цивільний кодекс України : прийнятий 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Про виключну (морську) економічну зону України : Закон України від 16 травня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 21. Ст. 152.

Про курорти : Закон України від 5 жовтня 2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 50. Ст. 435.

Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22 лютого 2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 18. Ст. 132.

Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. Ст. 502.

Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів : Закон України від 8 липня 2011 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 17. Ст. 155.

Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них : Закон України від 6 лютого 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 15. Ст. 107.

Про рослинний світ : Закон України від 9 квітня 1999 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22–23. Ст. 198.

Про тваринний світ : Закон України від 13 грудня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 14. Ст. 97.

Опублікована судово практика

Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довілля : постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 року № 17. *Вісник Верховного Суду України*. 2005. № 1.

Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про охорону навколишнього природного середовища : роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 27 червня 2001 року № 02-5/744 із змінами, внесеними згідно з роз'ясненням Вищого господарського суду України від 31 травня 2002 року, рекомендаціями Вищого господарського суду України від 18 листопада 2003 року № 04-5/1429, від 25 березня 2009 року № 04-06/44. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_744800-01

Про результати вивчення та узагальнення судової практики вирішення господарськими судами спорів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища : узагальнення судової практики Вищого господарського суду України від 1 січня 2009 року. *Вісник господарського судочинства*. 2009. № 3.

Навчально-наукова література

Балюк Г.І. Проблеми удосконалення юридичної відповідальності за екологічні правопорушення в контексті сталого розвитку України. *Вісник Київського Національного університету ім. Т.Г. Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2007. № 74–76. С. 8–10.

Гавриш Н.С. Матеріальна (таксова) відповідальність за порушення законодавства про охорону ґрунтів. *Еволюція правового регулювання аграрних, земельних та екологічних відносин* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 18 листоп. 2016 р.). Львів, 2016. С. 165–167.

Гавриш Н.С. Проблеми застосування окремих видів юридичної відповідальності за псування ґрунтів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип. 30. С. 135–138.

Екологічне право України : навчальний посібник / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитонової, к. ю. н. А.І. Черемнової. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. 408 с.

Екологічне право України : підручник для студ. вищ. навч. закл. / за ред. І.І. Каракаш. Одеса : Фенікс, 2012. 788 с.

Заверюха М.М. Правове регулювання використання та охорони лісів в Україні : монографія. Одеса : Юридична література, 2018. 228 с.

Заверюха М.М. Щодо застосування адміністративної відповідальності за порушення лісового законодавства. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави і права в умовах євроінтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20 травня 2016 року). Одеса, 2016. С. 562–564.

Калишук Л.А. Вибір способу захисту екологічних прав громадян та критерії його ефективності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2014. Вип. 10-2. Т. 2. С. 24–27.

Канівець Л.А. Самозахист як форма захисту екологічних прав громадян. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.). Одеса, 2019. Т. 1. С. 616–618.

Канівець Л.А. Теоретичні та практичні проблеми захисту екологічних прав громадян. *Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та перспективний погляди* :

зб. матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 31 травня 2019 р.). Чернівці, 2019. С. 136–139.

Каракаш І.І. Позовний порядок захисту права природноресурсової власності. *Правові та інституціональні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції у двох томах. 18 травня 2018 року. Том 1. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 534–538.

Каракаш І.І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні : монографія. Одеса : Юридична література, 2017. 438 с.

Каракаш І.І. Судовий порядок застосування способів захисту й охорони права власності на природні об'єкти. *Стратегія еволюції аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України* : зб. матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 7–10 червня 2018 року). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 26–29.

Краснова М.В. Компенсація шкоди за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти) : монографія. Київ, 2008. 439 с.

Природноресурсове право України : навч. посіб. / за ред. І.І. Каракаш та Т.Є. Харитонової. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 566 с.

Природноресурсове право України : навчальний посібник : за ред. доц. І.І. Каракаш. Київ, 2005. 376 с.

ЗАНЯТТЯ 5

Тема: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ ТА ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ

План заняття

1. Способи захисту прав на землю та земельні ресурси.
2. Гарантії права власності на землю та земельні ресурси: відповідальність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за порушення права власності на землю.
3. Відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам: підстави та порядок.

4. Розгляд і вирішення земельних спорів судами та органами місцевого самоврядування: підвідомчість земельних спорів та компетенція органів місцевого самоврядування щодо розгляду і вирішення земельних спорів.

5. Застосування кримінальної, адміністративної та цивільної відповідальності за порушення земельного законодавства: допустимість дисциплінарної відповідальності за земельні правопорушення.

Завдання для підготовки до семінарського (практичного) заняття

Задача № 1. Сільськогосподарське підприємство «Світанок» звернулося до господарського суду з позовною заявою про припинення діяльності заводу хімічного волокна, яка має негативний вплив на стан земельних ресурсів. У позовній заяві зазначено, що внаслідок негативного впливу виробництва значно погіршився стан і родючість сільськогосподарських угідь, що завдало значних збитків сільськогосподарському підприємству. Представник заводу хімічного волокна на звернення сільськогосподарського підприємства «Світанок» відповів, що завод додержується технологій виробництва та враховує всі екологічні вимоги.

Вкажіть, який порядок встановлення та відшкодування збитків власникам землі і землекористувачам.

Вирішіть задачу по суті наданих умов.

Задача № 2. Вовк О.Н. звернувся в суд з позовом до ТОВ «Рівненське аграрне підприємство» про стягнення матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельної ділянки. В позовній заяві вказував, що у своїй власності має земельну ділянку, розташовану на території Морочненської сільської ради Зарічненського району площею 1,2 га з цільовим призначенням – для ведення особистого селянського господарства. Восени 2019 року його земельну ділянку відповідач самовільно засіяв ріпаком. Він неодноразово звертався до представника відповідача звільнити незаконно зайняту його земельну ділянку, проте

відповідач продовжує користуватись його земельною ділянкою до даного часу.

ТОВ «Рівненське аграрне підприємство» просить відмовити у задоволенні позову, обґрунтовуючи це тим, що на земельній ділянці позивача були відсутні будь-які межові знаки, земельна ділянка останнього створювала незручності для обробітку масиву земельних ділянок, а тому останньому було запропоновано обміняти його земельну ділянку на іншу, шляхом укладення договору оренди, на що власник земельної ділянки відповів відмовою.

Чи підлягає позов задоволенню?

Вирішіть задачу по суті наданих умов.

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

Земельний кодекс України : прийнятий 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2002. № 3–4. Ст. 27.

Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2011. № 13–17. Ст. 112.

Про використання земель оборони : Закон України від 27 листопада 2003 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 14. Ст. 209.

Про Державний земельний кадастр : Закон України від 7 липня 2011 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2012. № 8. Ст. 61.

Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19 червня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 39. Ст. 350.

Про землеустрій : Закон України від 22 травня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 36. Ст. 282.

Про охорону земель : Закон України від 19 червня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 39. Ст. 349.

Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України.* 1991. № 41. Ст. 546.

Про оцінку земель : Закон України від 11 грудня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 15. Ст. 229.

Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України : постанова Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 року № 124. *Офіційний вісник України*. 2021. № 17. Ст. 676.

Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру : постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 року № 15. *Офіційний вісник України*. 2015. № 7. Ст. 164.

Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, псування земель, порушення режиму, нормативів і правил їх використання : постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2007 року № 963. *Офіційний вісник України*. 2007. № 55. Ст. 2221.

Про порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам : постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1993 року № 284. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/284-93>

Про затвердження змін до Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства : наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України 4 листопада 2020 року № 241. *Офіційний вісник України*. 2021. № 3. Ст. 185.

Про затвердження Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України від 27 жовтня 1997 року № 171 в редакції наказу Мінприроди від 4 квітня 2007 року № 149. *Офіційний вісник України*. 1998. № 18. Ст. 664.

Опублікована судово практика

Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ : постанова пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 року № 7 із змінами, внесеними згідно з постановою пленуму Верховного

Суду України від 19 березня 2010 року № 2. *Вісник Верховного Суду України*. 2004. № 6. 21 червня.

Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин : постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17 травня 2011 року № 6. *Вісник господарського судочинства*. 2011. № 3.

Про практику застосування судами при розгляді справ окремих норм земельного права : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 27 вересня 2012 року № 10-1391/0/4-12. *Все про бухгалтерський облік*. 2012. № 116. Ст. 22.

Навчально-наукова література

Гавриш Н.С. Використання, відтворення та охорона ґрунтів в Україні: теоретико-правові аспекти : монографія. Одеса : Юридична література, 2016. 396 с.

Гавриш Н.С. Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. ювілею акад. С.В. Ківалова (м. Одеса, 16-17 трав. 2014 р.) : у 2 т. Одеса, 2014. Т. 2. С. 494-496.

Гавриш Н.С. Матеріальна (таксова) відповідальність за порушення законодавства про охорону ґрунтів. *Еволюція правового регулювання аграрних, земельних та екологічних відносин* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 18 листоп. 2016 р.). Львів, 2016. С. 165-167.

Гавриш Н.С. Проблеми застосування окремих видів юридичної відповідальності за псування ґрунтів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип. 30. С. 135-138.

Гавриш Н.С., Суцця Л.М. Історичні передумови формування інституту відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 6. С. 80-83.

Екологічне право України : навчальний посібник. Вид. 1-ше / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитоновой, к. ю. н. А.І. Черемної. Одеса : Гельветика, 2018. 408 с.

Екологічне право України : підручник для студ. вищ. навч. закл. / за ред. І.І. Каракаш. Одеса : Фенікс, 2012. 788 с.

Заверюха М.М., Чумаченко І.Є. Правове регулювання використання та охорони природних об'єктів. *Екологічне право України* : навчальний посібник. Вид. 1-ше / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитонової, к. ю. н. А.І. Черемної. Одеса : Гельветика, 2018. С. 115–146.

Земельне право України : навчальний посібник / за ред. І.І. Каракаш і Т.Є. Харитонової. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса : Юридична література, 2017. 588 с.

Земельне право : підручник. 3-тє вид., доп. і перероб. / за ред. М.В. Шульги. Харків : Юрайт, 2023. 592 с.

Каракаш І.І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні : монографія. Одеса : Юридична література, 2017. 438 с.

Природноресурсове право України : навч. посіб. / за ред. І.І. Каракаш та Т.Є. Харитонової. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 566 с.

Природноресурсове право України : навчальний посібник : за ред. доц. І.І. Каракаш. Київ, 2005. 376 с.

Харитонova Т.Є. Правове регулювання використання земель та земельних ресурсів. *Природноресурсове право України* : навч. посіб. / за ред. І.І. Каракаш та Т.Є. Харитонової. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Одеса : Гельветика, 2018. С. 228–256.

Шульга М.В. Деякі питання захисту земельних прав. *Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природноресурсового права у вищих навчальних закладах України* (м. Одеса, 9–10 вересня 2016 року). Одеса : Юридична література, 2016. С. 64–67.

ЗАНЯТТЯ 6

Тема: ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ЛІС ТА ЛІСОВІ РЕСУРСИ

План заняття

1. Організація охорони і захисту прав на ліс та лісові ресурси.
2. Завдання та види контролю за охороною та захистом лісів та лісових ресурсів.

3. Особливості охорони та захисту лісів на окремих категоріях земель.

4. Умови та порядок вирішення спорів з питань охорони та захисту лісів та лісових ресурсів.

5. Особливості застосування юридичної відповідальності за порушення лісового законодавства.

Завдання для підготовки до семінарського (практичного) заняття

Задача № 1. Працівником Державної лісової охорони у підконтрольному йому лісництві було виявлено, що громадянин Варчук О.О. на власній земельній ділянці здійснював підпал сухої рослинності. У результаті підпалу, через сильний вітер та не дотримання правил пожежної безпеки вогонь розповсюдився на ліс. Працівником Державної лісової охорони було складено протокол за фактом несанкціонованого підпалу сухої рослинності й направлено позов про відшкодування збитків, завданих лісовому господарству.

Назвіть основні заходи з охорони та захисту лісу та лісових ресурсів.

Визначте юридичну відповідальність у цій сфері.

Задача № 2. Державне підприємство «Овруцький лісгосп» звернулося до суду з позовом до Волошина П.П. про відшкодування шкоди в сумі 10 500 грн 95 к., завданій лісовому господарству, внаслідок самовільної рубки дерев, чим вчинив адміністративне правопорушення відповідно до ст. 65 КУпАП.

Відповідач в судовому засіданні проти позову заперечив, пояснив, що дійсно 20 серпня 2021 року на території Кіцманського лісництва Державного підприємства «Овруцький лісгосп» зрізав чотири сухостійних дерева породи ялина, проте з усного дозволу майстра лісу Кіцманського лісництва.

Чи підлягає позов задоволенню?

Який порядок організації охорони і захисту лісів?

Вирішіть задачу по суті наданих умов.

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Земельний кодекс України : прийнятий 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

Кодекс України про адміністративні правопорушення : прийнятий 7 грудня 1984 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1984. Доповнення до № 1. Ст. 1122.

Кримінальний кодекс України : прийнятий 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 року в редакції Закону України від 8 лютого 2006 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 21. Ст. 170.

Цивільний кодекс України : прийнятий 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23 травня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 29. Ст. 315.

Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. Ст. 502.

Про рослинний світ : Закон України від 9 квітня 1999 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22–23. Ст. 198.

Про деякі заходи щодо збереження та відтворення лісів і зелених насаджень : Указ Президента України від 4 листопада 2008 року. *Офіційний вісник Президента України*. 2008. № 45. Ст. 1279.

Про деякі заходи щодо збереження та відтворення лісів : Указ Президента України від 7 червня 2021 року № 228/2021. *Офіційний вісник Президента України*. 2021. № 17. Ст. 833.

Про заходи щодо посилення державного контролю у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів : Указ Президента України від 5 січня 2004 року № 1/2004. *Урядовий кур'єр*. 2004. № 7.

Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів : постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 року. *Офіційний вісник України*. 2007. № 39. Ст. 1550.

Про затвердження Положення про Державне агентство лісових ресурсів України : постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2014 року. *Офіційний вісник України*. 2014. № 82. Ст. 2333.

Про затвердження Положення про державну лісову охорону, лісову охорону інших лісокористувачів та власників лісів : постанова Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 року № 976. *Офіційний вісник України*. 2009. № 71. Ст. 2447.

Про затвердження Порядку ведення державного лісового кадастру та обліку лісів : постанова Кабінету Міністрів України від 20 червня 2007 року. *Офіційний вісник України*. 2007. № 46. Ст. 1885.

Про затвердження Санітарних правил в лісах України : постанова Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 року № 555 в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2016 року № 756. *Офіційний вісник України*. 2016. № 87. Ст. 2839.

Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу : постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 року. *Офіційний вісник України*. 2008. № 56. Ст. 1868.

Про схвалення Державної стратегії управління лісами України до 2035 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 року № 1777-р. *Офіційний вісник України*. 2022. № 4. Ст. 256.

Навчально-наукова література

Данильченко Ю. Правові проблеми захисту лісів в Україні / Ю. Данильченко, С. Гізімчук. *Вісник прокуратури*. 2016. № 9. С. 75–76.

Екологічне право України : навчальний посібник / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитоновой, к. ю. н. А.І. Черемной. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. 408 с.

Екологічне право України : підручник для студ. вищ. навч. закл. / за ред. І.І. Каракаш: Одеса : Фенікс, 2012. 788 с.

Єгорова Т.П. Охорона лісів за законодавством України та країн СНД: порівняльно-правовий аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2015. 226 с.

Заверюха М.М. До питання адміністративної відповідальності у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в реформуванні правової системи України* : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди відзначення 25-річчя Юридич. інстит. Прикарпат. нац. ун-ту ім. Василя Стефаника (8-10 верес. 2017 р. Івано-Франківськ) / Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. 2017. С. 55-57.

Заверюха М.М. Щодо застосування адміністративної відповідальності за порушення лісового законодавства. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави і права в умовах євроінтеграції* : Міжнар. наук.-практ. конф., 20 трав. 2016 р. Одеса : Юридична література, 2016. С. 562-564.

Заверюха М.М. Лісова галузь в умовах воєнного часу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 330-332.

Заверюха М.М. Правова охорона лісів в умовах воєнного часу. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 3. С. 164-167.

Заверюха М.М. Правове регулювання використання та охорони лісів в Україні : монографія. Одеса : Юридична література, 2018. 228 с.

Заверюха М.М. Правове регулювання використання та охорони лісів за лісовим та земельним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.06. Київ, 2017. 21 с.

Заверюха М.М., Степська О.В. Правовий режим використання лісів та лісових ресурсів. *Природноресурсове право України* : навч. посіб. / за ред. І.І. Каракаш та Т.Є. Харитонової. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Одеса : Гельветика, 2018. С. 360-388.

Земельне право України : навчальний посібник / за ред. І.І. Каракаш і Т.Є. Харитонової. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса : Юридична література, 2017. 588 с.

Каракаш І.І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні : монографія. Одеса : Юридична література, 2017. 438 с.

Косигіна А.Є. Проблеми правової охорони пралісів в Україні. *LEX PORTUS*. 2018. № 2 (10). С. 213-222.

Мельник П.В. Правова охорона лісів Карпатського регіону України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2002. 195 с.

Мендик Л.В. Поняття та особливості правової охорони лісів. *Держава і право*. 2009. Вип. 44. С. 448-452.

Науково-практичний коментар Лісового кодексу України / за ред. Г.І. Балюк. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 367 с.

Природноресурсове право України : навч. посіб. / за ред. І.І. Каракаш та Т.Є. Харитонової. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 566 с.

Природноресурсове право України : навчальний посібник / за ред. доц. І.І. Каракаш. Київ, 2005. 376 с.

ЗАНЯТТЯ 7

Тема: ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ВОДИ І ВОДНІ РЕСУРСИ

План заняття

1. Способи захисту прав на води і водні ресурси.
2. Державний та громадський контроль за охороною та захистом вод і водних ресурсів.
3. Правове регулювання захисту і охорони внутрішніх морських вод і територіального моря від забруднення та засмічення.
4. Вирішення спорів з питань використання та охорони вод і водних ресурсів.
5. Особливості застосування юридичної відповідальності за порушення водного законодавства.
6. Порядок відшкодування збитків, завданих внаслідок порушень водного законодавства.

Завдання для підготовки до семінарського (практичного) заняття

Задача № 1. Державна екологічна інспекція Придніпровського округу звернулася до суду з позовом до сільськогосподарського виробничого кооперативу «Нива-4»

про застосування заходів реагування у сфері державного нагляду (контролю).

Позов мотивовано тим, що за результатами проведення заходів державного нагляду (контролю) щодо дотримання сільськогосподарським виробничим кооперативом «Нива-4» вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів виявлено порушення відповідачем правил водокористування. Зокрема встановлено, що відповідач здійснює забір підземної води із свердловини та шахтних колодязів за допомогою технічних пристроїв (насосів) без дозволу на спеціальне водокористування, що є порушенням Водного кодексу України. Позивач, посилаючись на висновки актів перевірки, просить суд застосувати заходи реагування у сфері державного нагляду (контролю) до відповідача у вигляді зупинення виробництва (виготовлення), реалізації продукції, виконання робіт та надання послуг, які пов'язані з самовільним забором підземної води без дозволу на спеціальне водокористування.

Вкажіть, хто уповноважений здійснювати державний контроль за використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів.

Який вид відповідальності може бути застосований до відповідача?

Вирішіть задачу по суті наданих умов.

Задача № 2. За вказівкою капітана іноземного судна “SPP MARINA SHIPPING”, щоб завчасно підготувати резервуари до прийому нафти і скоротити час перебування в порту, вночі в акваторію Одеського порту було скинуто 25 т забруднюючих речовин. Крім цього у воду потрапило 3 тонни відпрацьованих масел. Капітан іноземного судна відмовився відшкодувати збитки посилаючись на відсутність своєї провини. Працівник інспекції охорони вод Чорного моря склав протокол і своїм рішенням призупинив вихід іноземного судна “SPP MARINA SHIPPING” з акваторії порту до відшкодування заподіяної шкоди водним ресурсам і морському середовищу.

Охарактеризуйте порядок захисту морських вод від забруднення.

Вирішіть задачу по суті наданих умов.

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Водний кодекс України : прийнятий 6 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189.

Земельний кодекс України : прийнятий 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.

Кодекс України про адміністративні правопорушення: прийнятий 7 грудня 1984 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1984. Доповнення до № 1. Ст. 1122.

Кримінальний кодекс України : прийнятий 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

Цивільний кодекс України : прийнятий 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення безперешкодного доступу громадян до узбережжя водних об'єктів для загального водокористування : Закон України від 29 жовтня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 51. Ст. 380.

Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів : Закон України від 22 березня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 28. Ст. 135.

Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення : Закон України від 10 січня 2002 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 16. Ст. 112.

Про затвердження Переліку водних об'єктів, що відносяться до категорії лікувальних : постанова Кабінету Міністрів України від 11 грудня 1996 року № 1499. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/card/1499-96-p>

Про затвердження Положення про Державне агентство водних ресурсів України : постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 року. *Офіційний вісник України*. 2014. № 71.

Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України : постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 року № 275. *Офіційний вісник України*. 2017. № 36. Ст. 1131.

Про затвердження Порядку відшкодування збитків, завданих водокористувачам припиненням права або зміною умов спеціального водокористування : постанова Кабінету Міністрів України від 14 серпня 1996 року № 966. *Урядовий кур'єр*. 1996. 12 вересня.

Про затвердження Порядку здійснення державного моніторингу вод : постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2018 року № 758. *Офіційний вісник України*. 2018. № 76. Ст. 2537.

Про затвердження Порядку розроблення нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти та перелік забруднюючих речовин, скидання яких у водні об'єкти нормується : постанова Кабінету Міністрів України від 11 вересня 1996 року № 1100. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1100-96-п>

Про затвердження Правил охорони внутрішніх морських вод і територіального моря від забруднення та засмічення : постанова Кабінету Міністрів України від 29 лютого 1996 року у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 29 березня 2002 року № 431. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/269-96-п>

Про затвердження Правил охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами : постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 1999 року № 465. *Офіційний вісник України*. 1999. № 13.

Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України : постанова Кабінету Міністрів України від 3 липня 1995 року № 484. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/484-95-п>

Положення про морські екологічні інспекції : наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 11 серпня 2017 року № 312. *Офіційний вісник України*. 2017. № 75. Ст. 2318.

Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону і раціональне використання водних ресурсів : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 20 липня 2009 року № 389. *Офіційний вісник України*. 2009. № 63. Ст. 2242.

Про затвердження Положення про порядок обчислення розміру відшкодування та сплати збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України : наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 16 січня 2021 року № 16. *Офіційний вісник України*. 2021. № 27. Ст. 1487.

Навчально-наукова література

Джуган В.О. Правове регулювання використання та охорони вод в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2009. 19 с.

Екологічне право України : навчальний посібник / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитоновой, к. ю. н. А.І. Черемной. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. 408 с.

Екологічне право України : підручник для студ. вищ. навч. закл. / за ред. І.І. Каракаш. Одеса : Фенікс, 2012. 788 с.

Заверюха М.М., Чумаченко І.Є. Правове регулювання використання та охорони природних об'єктів. *Екологічне право України* : навчальний посібник / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитоновой, к. ю. н. А.І. Черемной. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. С. 115–146.

Каракаш І.І. Правові заходи щодо охорони та відтворення довкілля Чорного моря. *Збірник избраних статей, докладов и рецензий*. Одеса : Фенікс, 2007. С. 346–353.

Науково-практичний коментар Водного кодексу України / Н.О. Багай, Н.Р. Кобецька, І.В. Мироненко та ін. ; за заг. ред. Н.Р. Кобецької. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 360 с.

Основні засади управління якістю водних ресурсів та їхня охорона : навч. посібник / В.К. Хільчевський, М.Р. Забокрицька, Р.Л. Кравчинський, О.В. Чунарьов / за ред. В.К. Хільчевського. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2015. 172 с.

Платонова Є.О., Чумаченко І.Є. Правове регулювання використання вод і водних ресурсів. *Природноресурсове право України* : навч. посіб. / за ред. І.І. Каракаш та Т.Є. Харитонові. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Одеса : Гельветика, 2018. С. 285–315.

Процевський В.О. Водне право України : навч. посібник / О.М. Шуміло. Київ : Центр навч. літератури, 2012. 176 с.

Соколова А.К. Питання формування правової основи охорони водних об'єктів: історичний аспект. *Теорія і практика правознавства: електронне видання*. 2014. Вип. 1 (5). URL: http://nauka.juracademy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/1.2014/5.2.pdf

Черемнова А.І. Водний фонд України як об'єкт правової охорони. *Актуальні проблеми держави і права* : збірник наукових праць. Вип. 52. Одеса : Юридична література, 2010. С. 161–166.

Черемнова А.І. Еколого-правові питання охорони водних об'єктів. *Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права* : матер. наук. конф. (м. Одеса, 30 листопада 2012 р.). Т. 2. Одеса : Фенікс, 2012. С. 709–712.

Чумаченко І.Є. Деякі теоретико-правові аспекти нормування в галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів. *Забезпечення прав в аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносинах* : збірник матеріалів Четвертого зібрання фахівців споріднених кафедр (м. Одеса, 6–9 червня 2019 року). Одеса : Гельветика, 2019. С. 192–194.

Чумаченко І.Є. До питання охорони внутрішніх морських вод та територіального моря за законодавством України. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 647–651.

Чумаченко І.Є. Новели у порядку здійснення державного моніторингу вод. *Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ – м. Яремче, 20–22 вересня 2019 р.). С. 147–149.

Чумаченко І.Є. Особливості правового режиму водних об'єктів, що використовуються для потреб гідроенергетики.

Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2021. № 3. С. 103–108.

Чумаченко І.Є. Правове регулювання державного контролю за використанням та охороною водних об'єктів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.06. Одеса, 2012. 210 с.

Чумаченко І.Є. Принципи державного управління в галузі використання та охорони вод: теоретико-правові аспекти. *Екологічне право України*. 2019. № 3. С. 49–54.

Юрескул В.О. Законодавчі засади використання водного простору в Україні. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 550–553.

ЗАНЯТТЯ 8

Тема: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ ТА РЕСУРСИ РОСЛИННОГО СВІТУ

План заняття

1. Організація охорони і захисту прав на об'єкти та ресурси рослинного світу.
2. Державний та громадський контроль за охороною та захистом прав на об'єкти та ресурси рослинного світу.
3. Цивільно-правові способи захисту прав на об'єкти та ресурси рослинного світу. Особливості дисциплінарної відповідальності.
4. Адміністративно-правова охорона і захист прав на об'єкти та ресурси рослинного світу.
5. Кримінально-правова охорона і захист прав на об'єкти та ресурси рослинного світу.

Завдання для підготовки до семінарського (практичного) заняття

Задача № 1. При перетині кордону у громадянина Морозова В.П. була виявлена ботанічна колекція рослин яку

він вивозив за кордон з метою продажу, але дозволу на її вивезення він не мав. У своєму поясненні він вказав, що це не ботанічна колекція, а безсистемний набір диких рослин, які він збирав, сушив і мав намір продати як декоративні прикраси. Але митний інспектор оформив вилучені рослини як ботанічну колекцію і направив матеріали для порушення справи про контрабанду.

Що за чинним законодавством становить ботанічну колекцію?

Які вимоги пред'являються до ввезення та вивезення об'єктів рослинного світу?

Задача № 2. Державна екологічна інспекція у Тернопільській області звернулася до суду з позовом до Баранова О.О., у якому просить стягнути з відповідача 4663 грн матеріальної шкоди, заподіяної порушенням вимог природоохоронного законодавства. Позовні вимоги обґрунтовані тим, що 20 листопада 2018 року державним інспектором з охорони навколишнього природного середовища Тернопільської області встановлено факт самовільного знищення Барановим О.О. зелених насаджень за адресою: м. Тернопіль, вул. Сагайдачного, 11, а саме вчинено незаконну порізку п'яти дерев у прибережній захисній смузі.

Відповідач свою винну не визнав, вказавши на те, що дерева були сухостійними і несли небезпеку у разі сильного пориву вітру.

Чи підлягає позов задоволенню?

Який вид відповідальності передбачається за даний вид правопорушення?

Вирішіть задачу по суті наданих умов.

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Конвенція про охорону дикої флори та фауни, і природних умов існування в Європі : прийнята 19 вересня 1979 року у Берні. Ратифікована Законом України від 29 жовтня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 50. Ст. 278.

Кодекс України про адміністративні правопорушення : прийнятий 7 грудня 1984 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1984. Доповнення до № 1. Ст. 1122.

Кримінальний кодекс України : прийнятий 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 року в редакції Закону України від 8 лютого 2006 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 21. Ст. 170.

Цивільний кодекс України : прийнятий 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Про карантин рослин : Закон України від 30 квітня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 34. Ст. 352.

Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23 травня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 29. Ст. 315.

Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. Ст. 502.

Про рослинний світ : Закон України від 9 квітня 1999 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22–23. Ст. 198.

Про Червону книгу України : Закон України від 7 лютого 2002 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 30. Ст. 201.

Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 року № 770. *Офіційний вісник України*. 2000. № 19. Ст. 789.

Про затвердження Положення про Зелену книгу України : постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 року № 1286. *Офіційний вісник України*. 2002. № 36. Ст. 1692.

Про затвердження Порядку видалення дерев, кущів, газонів і квітників у населених пунктах : постанова Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2006 року № 1045. *Офіційний вісник України*. 2006. № 31. Ст. 2215.

Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу : постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 року. *Офіційний вісник України*. 2008. № 56. Ст. 1868.

Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання) : постанова Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2012 року № 1030. *Офіційний вісник України*. 2012. № 85. Ст. 3466.

Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної зеленим насадженням у межах міст та інших населених пунктів : постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 1999 року № 559 у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2001 року № 1789. *Урядовий кур'єр*. 2002. 23 січня.

Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України : наказ Мінбуду України від 10 квітня 2006 р. № 105. *Офіційний вісник України*. 2006. № 31. Ст. 2276.

Навчально-наукова література

Басай О.В. Правовий режим рослинного світу України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Івано-Франківськ, 2008. 214 с.

Гиренко І.В. Правова охорона рослинного світу України: сучасна парадигма : монографія / за заг. ред. В.І. Семчика. Київ : НУБіП України, 2015. 398 с.

Гиренко І.В. Правове регулювання охорони, державного обліку та контролю використання рослинних ресурсів відповідно до Закону України «Про рослинний світ». *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 11. С. 188–195.

Григор'єва Х.А. Правове регулювання використання об'єктів та ресурсів рослинного світу. *Природноресурсове право України* : навч. посіб. / за ред. І.І. Каракаш та Т.Є. Харитонової. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Одеса : Гельветика, 2018. С. 336–359.

Екологічне право України : навчальний посібник / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитонової, к. ю. н. А.І. Черемнової. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. 408 с.

Екологічне право України : підручник для студ. вищ. навч. закл. / за ред. І.І. Каракаш. Одеса : Фенікс, 2012. 788 с.

Заверюха М.М., Чумаченко І.Є. Правове регулювання використання та охорони природних об'єктів. *Екологічне право*

України : навчальний посібник / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитонової, к. ю. н. А.І. Черемнової. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. С. 115–146.

Каракаш І.І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні : монографія. Одеса : Юридична література, 2017. 438 с.

Природноресурсове право України : навч. посіб. / за ред. І.І. Каракаш та Т.Є. Харитонової. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 566 с.

Природноресурсове право України : навчальний посібник / за ред. доц. І.І. Каракаш. Київ, 2005. 376 с.

Соколова А.К. Правове забезпечення охорони, відтворення й використання об'єктів рослинного світу. *Проблеми законності*. Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2008. Вип. 94. С. 104–110.

Соколова А.К. Теоретичні засади становлення та розвитку флористичного права України : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.06 / А.К. Соколова. Харків, 2012. 382 с.

Соколова А.К. Флористичне право України: проблеми формування та розвитку : монографія. Харків : 2009. 288 с.

Тихий П.В. Еколого-правове регулювання спеціального використання дикої фауни : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2000. 165 с.

Туліна Е.Є. Правові засади використання рослинного світу : монографія. Харків, Право, 2017. 216 с.

Шевєрдіна І.М. Правовий режим об'єктів рослинного світу у населених пунктах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2015. 20 с.

ЗАНЯТТЯ 9

Тема: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ ТА РЕСУРСИ ТВАРИННОГО СВІТУ

План заняття

1. Організація охорони і захисту прав на об'єкти та ресурси тваринного світу.
2. Завдання та види контролю за охороною та захистом прав на об'єкти та ресурси тваринного світу.

3. Умови і порядок визначення шкоди, заподіяної об'єктам тваринного світу.

4. Особливості правового регулювання захисту об'єктів тваринного світу, занесених до Червоної книги України.

5. Застосування юридичної відповідальності за порушення фауністичного законодавства.

Завдання для підготовки до семінарського (практичного) заняття

Задача 1. ТОВ «Лисяча нора» здійснює діяльність з мисливства, відловлювання тварин і надання пов'язаних із цим послуг. Представник ТОВ «Лисяча нора» Удовиченко О.С. звернувся до суду з позовом про відшкодування матеріальної шкоди з Бабченка А.М. в розмірі 2000 грн та судові витрати.

Позов мотивований тим, що відповідач здійснив полювання в мисливських угіддях ТОВ «Лисяча нора» в заборонений час, без права та дозволу на полювання, із під'їздом на снігоході, що мало наслідком незаконне добування однієї особини лисиці, чим спричинив матеріальну шкоду позивачу.

В судовому засіданні з розгляду справи про адміністративне правопорушення Бабченко А.М. вину у вчиненні адміністративного правопорушення не визнав. Пояснив, що здійснював відстріл лисиці, оскільки вона постійно заходила на його приватні володіння з наміром здійснити полювання на його курей.

Кваліфікуйте дії громадянина Бабченка А.М.

Які види відповідальності можуть бути застосовані за скоєне правопорушення?

За якими нормами слід визначати заподіяну шкоду?

Задача 2. Працівниками державної лісової охорони на території мисливського угіддя був зупинений автотранспортний засіб в якому перебували громадяни Молдови. Під час огляду автотранспортного засобу було виявлено три одиниці вогнепальної зброї та вбиту дичину (два зайця і одну лисицю). У своїх поясненнях іноземні громадяни вказали, що дозвільних документів на здійснення полювання вони не мають і вбиту дичину вони не вполювали, а знайшли на узбіччі мертвою.

Який порядок здійснення полювання іноземцями на території України?

Встановіть вид юридичної відповідальності.

Вирішите задачу по суті наданих умов.

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин від 23 червня 1979 року, Україна приєдналася згідно з Законом від 19 березня 1999 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 18. Ст. 154.

Конвенція про охорону біологічного різноманіття (Ріо-де-Жанейро, 5 червня 1992 року), ратифікована Законом України від 29 листопада 1994 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 49. Ст. 433.

Конвенція про охорону дикої флори та фауни, і природних умов існування в Європі : прийнята 19 вересня 1979 року у Берні ; ратифікована Законом України від 29 жовтня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 50. Ст. 278.

Кодекс України про адміністративні правопорушення : прийнятий 7 грудня 1984 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

Кримінальний кодекс : прийнятий 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

Цивільний кодекс України : прийнятий 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Про бджільництво : Закон України від 22 лютого 2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 21. Ст. 157.

Про захист тварин від жорстокого поводження : Закон України від 21 лютого 2006 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 27. Ст. 230.

Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22 лютого 2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 18. Ст. 132.

Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів : Закон України від 8 липня 2011 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 17. Ст. 155.

Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них : Закон України від 6 лютого 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 15. Ст. 107.

Про тваринний світ : Закон України від 13 грудня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 14. Ст. 97.

Про Червону книгу України : Закон України від 7 лютого 2002 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 30. Ст. 20.

Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України : постанова Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 року № 124. *Офіційний вісник України*. 2021. № 17. Ст. 676.

Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України : постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 року № 614. *Офіційний вісник України*. 2020. № 59. Ст. 1853.

Про затвердження Положення про Державне агентство лісових ресурсів України : постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2014 року № 521. *Офіційний вісник України*. 2014. № 82. Ст. 2333.

Про затвердження Положення про Державне агентство меліорації та рибного господарства України : постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2015 року № 895. *Офіційний вісник України*. 2015. № 90. Ст. 3018.

Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України : постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 року № 275. *Офіційний вісник України*. 2017. № 36. Ст. 1131.

Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення цінних видів водних біоресурсів : постанова Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2011 року № 1209. *Офіційний вісник України*. 2011. № 92. Ст. 3342.

Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення

чи погіршення середовища їх перебування (зростання) : постанова Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2012 року № 1030. *Офіційний вісник України*. 2012. № 85. Ст. 3466.

Про затвердження Положення про громадських інспекторів рибоохорони : наказ Мінагрополітики України від 24 лютого 2012 року № 83. *Офіційний вісник України*. 2012. № 23. Ст. 894.

Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання (крім видів, занесених до Червоної книги України) : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства екології та природних ресурсів України від 19 червня 2017 року № 301/222. *Офіційний вісник України*. 2017. № 58. Ст. 1767.

Про затвердження Положення про громадських мисливських інспекторів : наказ Держкомлісгоспу України від 1 березня 2002 року № 27. *Офіційний вісник України*. 2002. № 13. Ст. 683.

Навчально-наукова література

Григор'єва Т.В. Правові засади використання, охорони та відтворення водних живих ресурсів : монографія. Харків : Право, 2011. 176 с.

Екологічне право України : навчальний посібник / за ред. І.І. Каракаш, Т.Є. Харитонової, А.І. Черемнової. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. 408 с.

Екологічне право України : підручник для студ. вищ. навч. закл. / під ред. І.І. Каракаш. Одеса : Фенікс, 2012. 788 с.

Заверюха М.М., Чумаченко І.Є. Правове регулювання використання та охорони природних об'єктів. *Екологічне право України : навчальний посібник* / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитонової, к. ю. н. А.І. Черемнової. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. С. 115–146.

Канівець Л.А. Правове забезпечення збереження природних екосистем і видів у Чорнобильській зоні відчуження. *Правова позиція*. 2021. № 2 (31). С. 113–118.

Каракаш І.І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні : монографія. Одеса : Юридична література, 2017. 438 с.

Каракаш І.І. Проблемні питання власницької правооб'єктності тваринного світу та його ресурсів. *Наукові праці НУ «ОЮА»*. Том XVIII. Одеса : Юридична література, 2017. С. 75–86.

Природноресурсове право України : навчальний посібник / за ред. І.І. Каракаш. Київ, 2005. 376 с.

Природноресурсове право України : навч. посіб. / за ред. І.І. Каракаш та Т.Є. Харитонової. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 566 с.

Тваринний світ України: правова охорона, використання та відтворення / Г.І. Балюк, О.О. Погрібний, Ю.С. Шемпученко та ін. ; за ред. Г.І. Балюк. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 384 с.

Чумаченко І.Є. До питання про охорону тваринного світу на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду. *Правове забезпечення соціальної сфери* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 27 травня 2020 року) / за заг. ред. д. ю. н., проф. Г.І. Чанишевої. Одеса : Фенікс, 2020. С. 271–274.

Чумаченко І.Є. Правове забезпечення використання об'єктів та ресурсів тваринного світу. *Природноресурсове право України* : навч. посіб. / за ред. І.І. Каракаш та Т.Є. Харитонової. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Одеса : Гельветика, 2018. С. 389–420.

Чумаченко І.Є. Щодо умов та порядку застосування юридичної відповідальності за порушення законодавства про використання, охорону та відтворення тваринного світу. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 травня 2019 р.). Одеса, 2019. С. 627–631.

Шеховцов В.В. Перспективи формування і розвитку фауністичного законодавства України : монографія. Харків : Право, 2020. 344 с.

ЗАНЯТТЯ 10

Тема: ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

План заняття

1. Особливості захисту територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

2. Державний та громадський контроль за охороною та захистом територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

3. Особливості обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд.

4. Адміністративні правопорушення та кримінальні злочини у сфері природно-заповідного законодавства.

5. Особливості застосування цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності за правопорушення в галузі охорони та захисту територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Завдання для підготовки до семінарського (практичного) заняття

Задача 1. 7 грудня 2021 року близько 11 год Пранчук О.А. здійснив незаконну порубку деревини породи «сосна» на території парку-пам'ятці садового-паркового мистецтва місцевого значення «Басівський». Вказане дерево Пранчук О.А. узявши із собою у візок рушив у бік вул. Кринична, де в подальшому був виявлений працівниками патрульної поліції.

В суді обвинувачений свою вину не визнав, вказавши, що він не знав, що перебуває на території парку-пам'ятці садового-паркового мистецтва місцевого значення «Басівський», оскільки ніяких попереджувальних знаків він не бачив, а деревина йому необхідна для власного користування, зокрема обігріву помешкання.

Кваліфікуйте дії громадянина Пранчука О.А.

Які види відповідальності можуть бути застосовані за скоєне правопорушення?

За якими нормами слід визначати заподіяну шкоду?

Задача 2. Директор будівельної компанії «ЧорноморБуд» звернувся до Одеської міської ради з клопотанням про виділення земельної ділянки в оренду площею 1 га під будівництво багатоповерхового будинку. Одеська міська рада відмовила у клопотанні, оскільки дана земельна ділянка розташована на території регіонального ландшафтного парку. Директор будівельної компанії «ЧорноморБуд» вважаючи, що відмова не вмотивована, звернувся до суду.

Дайте правову оцінку ситуації.
Чи законно відмовила у клопотанні міська рада?
Визначте особливості використання територій регіонального ландшафтного парку.

Нормативно-правові акти

Конституція України : прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Конвенція про охорону біологічного різноманіття (Ріо-де-Жанейро, 5 червня 1992 року), ратифікована Законом України від 29 листопада 1994 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 49. Ст. 433.

Конвенція про охорону дикої флори та фауни, і природних умов існування в Європі : прийнята 19 вересня 1979 року у Берні. Ратифікована Законом України від 29 жовтня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 50. Ст. 278.

Кодекс України про адміністративні правопорушення : прийнятий 7 грудня 1984 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

Кримінальний кодекс : прийнятий 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

Цивільний кодекс України : прийнятий 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Про екологічну мережу : Закон України від 24 червня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 45. Ст. 502.

Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22 лютого 2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 18. Ст. 132.

Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. Ст. 502.

Про Червону книгу України : Закон України від 7 лютого 2002 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 30. Ст. 20.

Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природокористування та збереження об'єктів

природно-заповідного фонду : Указ Президента України від 21 листопада 2017 року № 381/2017. *Офіційний вісник Президента України*. 2017. № 26. Ст. 520.

Про території та об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення : Указ Президента України від 30 листопада 2020 року № 525/2020. *Офіційний вісник України*. 2020. № 97. Ст. 3124.

Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України : постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 року № 614. *Офіційний вісник України*. 2020. № 59. Ст. 1853.

Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України : постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 року № 275. *Офіційний вісник України*. 2017. № 36. Ст. 1131.

Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд : постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 2022 року № 575. *Офіційний вісник України*. 2022. № 41. Ст. 2224.

Про службу державної охорони природно-заповідного фонду України : постанова Кабінету Міністрів України від 14 липня 2000 року № 1127. *Офіційний вісник України*. 2000. № 29. Ст. 1221.

Про відомчу зброю та спеціальні засоби для працівників служби державної охорони природно-заповідного фонду України : наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 17 лютого 2015 року № 29. *Офіційний вісник України*. 2015. № 23. Ст. 642.

Про затвердження Інструкції щодо оформлення охоронних зобов'язань на території та об'єкти природно-заповідного фонду : наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 25 лютого 2013 року № 65. *Офіційний вісник України*. 2013. № 22. Ст. 750.

Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля : наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 лютого 2002 року № 88. *Офіційний*

Вісник України. 2002. № 12. Ст. 631.

Про затвердження Положення про екологічну освітньо-виховну роботу установ природно-заповідного фонду : наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 26 жовтня 2015 року № 399. *Офіційний вісник України*. 2015. № 95. Ст. 3269.

Навчально-наукова література

Годованюк А.Й. Правові засади використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду. *Природноресурсове право України* : навч. посіб. / за ред. І.І. Каракаш та Т.Є. Харитонові Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Одеса : Гельветика, 2018. С. 421–459.

Екологічне право України : навчальний посібник / за ред. І.І. Каракаш, Т.Є. Харитонові, А.І. Черемнової. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. 408 с.

Екологічне право України : підручник для студ. вищ. навч. закл. / під ред. І.І. Каракаш. Одеса : Фенікс, 2012. 788 с.

Каракаш І.І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні : монографія. Одеса : Юридична література, 2017. 438 с.

Каракаш І.І. Право власності та правова охорона територій і об'єктів природно-заповідного фонду України. *National Law Journal: Theory and Practice (Национальный юридический журнал: теория и практика)*. Кишинёв, 2017. № 1 (23). С. 115–120.

Ковтун О.М. Правова охорона територій та об'єктів природно-заповідного фонду України : навч. посіб. Київ : Прецедент, 2010. 229 с.

Природноресурсове право України : навчальний посібник / за ред. І.І. Каракаш. Київ, 2005. 376 с.

Природноресурсове право України : навч. посіб. / за ред. І.І. Каракаш та Т.Є. Харитонові. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 566 с.

Черемнова А.И. Отдельные вопросы создания и функционирования территорий и объектов природно-заповедного фонда в Украине: историко-правовые аспекты. *Leges si Viata*. 2017. № 8. С. 155–159.

Черемнова А.І. Правовий режим особливо охоронюваних

природних територій та об'єктів. *Екологічне право України : навчальний посібник* / за ред. проф. І.І. Каракаш, д. ю. н. Т.Є. Харитонові, к. ю. н. А.І. Черемнової. Вид. 1-ше. Одеса : Гельветика, 2018. С. 147–173.

Чопко Х. Правові засади формування природно-заповідного фонду України. *Екологічне право*. 2020. № 4. С. 127–131.

Чумаченко І.Є. До питання про охорону тваринного світу на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду. *Правове забезпечення соціальної сфери* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 27 травня 2020 року) / за заг. ред. д. ю. н., проф. Г.І. Чанишевої. Одеса : Фенікс, 2020. С. 271–274.

5. ПИТАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАХИСТ ПРАВ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ», ЩО ВІНОСЯТЬСЯ НА ІСПИТ (ЗАЛІК)

1. Поняття прав фізичних осіб в галузі охорони навколишнього природного середовища та їх класифікація.
2. Права юридичних осіб у сфері природокористування і охорони довкілля.
3. Обов'язки фізичних і юридичних осіб в галузі охорони навколишнього природного середовища.
4. Правові гарантії реалізації екологічних прав та обов'язків фізичними та юридичними особами.
5. Поняття екологічної культури та еколого-правової свідомості.
6. Еколого-правова освіта та еколого-правове виховання як чинники формування екологічної культури.
7. Основні ознаки та визначення поняття права власності на природні об'єкти й їх ресурси.
8. Конституційні засади права народної власності на природні об'єкти та їх ресурси.
9. Право власності на природні об'єкти за природоресурсовими кодексами.
10. Особливості закріплення права власності на природні багатства у спеціальних природоресурсових законах.
11. Зміст права власності на природні об'єкти й умови та межі належної реалізації правомочностей природоресурсової власності.
12. Природокористування як природна умова існування людини і суспільства.
13. Основні принципи інституту права природокористування.
14. Загальне (загальнодоступне) і спеціальне (врегульоване) природокористування. Класифікація права природокористування за об'єктами і суб'єктами, строками і умовами.
15. Підстави виникнення та зміни права природокористування: фактичні дії та природні події як юридичні факти.

16. Здійснення права природокористування: основні права й обов'язки природокористувачів, межі їх належного здійснення та обмеження правомочностей природокористувачів у випадках суспільних потреб.

17. Співвідношення захисту і охорони прав на природні об'єкти та їх ресурси.

18. Цивільно-правові способи захисту прав на об'єкти природного походження. Особливості дисциплінарної відповідальності.

19. Адміністративно-правова охорона і захист прав на природні об'єкти та їх ресурси.

20. Кримінально-правова охорона і захист прав на природні об'єкти та їх ресурси.

21. Порядок застосування способів захисту й охорони прав на природні об'єкти та їх ресурси.

22. Способи захисту прав на землю та земельні ресурси.

23. Гарантії права власності на землю та земельні ресурси: відповідальність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за порушення права власності на землю.

24. Відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам: підстави та порядок.

25. Розгляд і вирішення земельних спорів судами та органами місцевого самоврядування: підвідомчість земельних спорів та компетенція органів місцевого самоврядування щодо розгляду і вирішення земельних спорів.

26. Застосування кримінальної, адміністративної та цивільної відповідальності за порушення земельного законодавства: допустимість дисциплінарної відповідальності за земельні правопорушення.

27. Організація охорони і захисту прав на надра і корисні копалини.

28. Державний контроль за охороною та захистом надр і корисних копалин.

29. Порядок вирішення спорів з питань користування надрами та корисними копалинами.

30. Особливості застосування юридичної відповідальності за порушення гірничого законодавства: дисциплінарна, адміністративна, цивільно-правова і кримінальна відповідальність.

31. Відшкодування збитків, завданих внаслідок порушень гірничого законодавства.

32. Організація охорони і захисту прав на ліс та лісові ресурси.

33. Завдання та види контролю за охороною та захистом лісів та лісових ресурсів.

34. Особливості охорони та захисту лісів на окремих категоріях земель.

35. Умови та порядок вирішення спорів з питань охорони та захисту лісів та лісових ресурсів.

36. Особливості застосування юридичної відповідальності за порушення лісового законодавства.

37. Способи захисту прав на води і водні ресурси.

38. Державний та громадський контроль за охороною та захистом вод і водних ресурсів.

39. Правове регулювання захисту і охорони внутрішніх морських вод і територіального моря від забруднення та засмічення.

40. Вирішення спорів з питань використання та охорони вод і водних ресурсів.

41. Особливості застосування юридичної відповідальності за порушення водного законодавства.

42. Порядок відшкодування збитків, завданих внаслідок порушень водного законодавства.

43. Охорона і захист суверенних прав України у виключній (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі.

44. Цивільно-правові способи захисту прав на природні ресурси виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України. Особливості дисциплінарної відповідальності.

45. Особливості застосування адміністративно-правової та кримінально-правової відповідальності за порушення законодавства про виключну (морську) економічну зону і континентального шельфу.

46. Органи і посадові особи, уповноважені застосовувати санкції за порушення законодавства про виключну (морську) економічну зону і континентального шельфу.

47. Порядок і строки притягнення до відповідальності та оскарження рішень про застосування санкцій юридичної

відповідальності за порушення законодавства про виключну (морську) економічну зону і континентального шельфу.

48. Організація охорони і захисту прав на об'єкти та ресурси рослинного світу.

49. Державний та громадський контроль за охороною та захистом прав на об'єкти та ресурси рослинного світу.

50. Цивільно-правові способи захисту прав на об'єкти та ресурси рослинного світу. Особливості дисциплінарної відповідальності.

51. Адміністративно-правова охорона і захист прав на об'єкти та ресурси рослинного світу.

52. Кримінально-правова охорона і захист прав на об'єкти та ресурси рослинного світу.

53. Організація охорони і захисту прав на об'єкти та ресурси тваринного світу.

54. Завдання та види контролю за охороною та захистом прав на об'єкти та ресурси тваринного світу.

55. Умови і порядок визначення шкоди, заподіяної об'єктам тваринного світу.

56. Особливості правового регулювання захисту об'єктів тваринного світу, занесених до Червоної книги України.

57. Застосування юридичної відповідальності за порушення фауністичного законодавства.

58. Особливості захисту територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

59. Державний та громадський контроль за охороною та захистом територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

60. Особливості обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд.

61. Адміністративні правопорушення та кримінальні злочини у сфері природно-заповідного законодавства.

62. Особливості застосування цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності за правопорушення в галузі охорони та захисту територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

63. Способи охорони та захисту курортних об'єктів та природних лікувальних ресурсів.

64. Завдання та види контролю за охороною та захистом курортних об'єктів та природних лікувальних ресурсів.

65. Особливості обчислення розміру шкоди, заподіяної курортним об'єктам та природним лікувальним ресурсам.

66. Проблеми застосування юридичної відповідальності за порушення вимог законодавства про використання курортних об'єктів.

67. Особливості захисту рекреаційно-оздоровчих ресурсів і територій.

68. Поняття та загальна характеристика міжнародного права навколишнього середовища.

69. Принципи міжнародного права навколишнього середовища.

70. Джерела міжнародного права навколишнього середовища.

71. Значення міжнародних екологічних організацій в захисті прав на природні ресурси.

72. Основні вимоги міжнародно-правової охорони окремих об'єктів навколишнього природного середовища та їх ресурсів.

Навчальне видання

*Серія «Навчально-методичні посібники
кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету "Одеська юридична академія"»
Заснована у 2017 році*

**«ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ»,
«ЗАХИСТ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ»,
«ЗАХИСТ ПРАВ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ»:
Програма та плани
семінарських (практичних) занять з курсів**

Для студентів усіх факультетів та форм навчання
за спеціальністю 081 «Право»

Навчально-методичний посібник

Дизайн обкладинки

Валерія Савельєва

Технічний редактор

Юлія Назарова

Верстання

Юлія Семенченко

ЮРИДИКА
ВИДАВНИЦТВО

Підписано до друку 29.06.2023 р. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Book Antiqua. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 12,93. Наклад 300. Замовлення № 048/0623.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua

Свідцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7653 від 18.08.2022 р.